

რელიგიათა კვლევის საერთაშორისო სამეცნიერო ცენტრი

ახესალომ ასლანიძე

**ისლამის ისტორია,
დოგმატიკა
და მსოფლმხედველობა**

ბათუმი - 2021

მკითხველს ვთავაზობთ სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათის წიგნს, სადაც მკითხველისთვის გასაგებ ენაზე გადმოცემულია ისლამის ისტორია, დოგმატიკა, ფილოსოფია, საქართველოში მისი გავრცელების არეალი და თავისებურებანი.

ისლამის თემატიკაზე შექმნილი ეს წიგნი განკუთვნილია ზოგადად რელიგიის და კერძოდ, ისლამის პრობლემატიკით დაინტერესებულ მკითხველთათვის.

რედაქტორი - მურმან გორგოშაძე,
ფილოსოფიის დოქტორი.

რეცენზენტები - ვარდო ბერიძე,
ფილოსოფიის დოქტორი

ზაზა შაშიკაძე,
ისტორიის დოქტორი

მეორე, შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა

Abesalom Aslanidze

History, Dogmatics and Worldview of Islam

©

ISBN 978-9941-8-2876-8

მცირე მეწარმე „მაია ჯაველიძე“

შესავალი მეორე გამოცემისთვის	5
შესავალი	7

I თავი. ისლამის აღმოცენება და გავრცელება

1. წინაისლამური არაბეთი: ისტორიული, სოციალური და რელიგიური გარემო	9
2. მუჰამადი. ცხოვრება და წინასწარმეტყველური მოღვაწეობა	14
3. ისლამი მართლმორწმუნე ხალიფების დროს. ისლამის გავრცელება და გეოგრაფიული არეალის გაფართოება	28

II თავი. ისლამური მოძღვრების შემადგენლობა და არსი

1. ყურანი - მუსლიმთა მთავარი წმინდა წიგნი	33
2. სუნა და ჰადისები, მათი სტრუქტურა და სახეები	39
3. ფიკჰი - მუსლიმური სამართალი და მისი თავისებურებანი	42

III თავი. ძირითადი დოგმატები და რიტუალები ისლამში

1. რწმენის პირობები ისლამში	48
2. ისლამის რწმენის ხუთი საფუძველი	59
3. მუსლიმური დღესასწაულები	69

IV თავი. ისლამის ძირითადი რელიგიურ მიმდინარეობები

1. სუნიზმი	73
2. შიიზმი	74
3. ხარიჯიზმი	77

V თავი. რელიგიურ-ფილოსოფიური მოძღვრებები

1. ქალამი	79
2. ფალასიფა	84
3. სუფიზმი	92

VI თავი. ისლამი საქართველოში

§ 1 ისლამის გავრცელება საქართველოში და მისი თავისებურებანი

1. საქართველოში ისლამის გავრცელების წინაპირობები-----	99
2. ისლამი აქარაში -----	108
3. მუსლიმთა განსახლების არეალი საქართველოში -----	119

§ 2 ისლამის ყოფითი ფორმები საქართველოში

1. სახელდება -----	124
2. საქორწინო რიტუალები -----	127
3. დამარხვის პრაქტიკა -----	132
დასკვნა -----	141
Resume -----	142
გამოყენებული ლიტერატურა -----	143

შესავალი მეორე გამოცემისთვის

2020 წლის ბოლოს, ფაქტობრივად კი 2021 წლის დასაწყისში, დაინტერესებული მკითხველისთვის ხელმისაწვდომი გახდა წინამდებარე წიგნის პირველი გამოცემა. თემატიკიდან გამომდინარე, წიგნმა განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია და დაინტერესებული მკითხველისგან არაერთი საქმიანი მოსაზრებაც მივიღე, რისთვისაც დიდი მადლობა მათ. ბუნებრივია, მომიწია წიგნზე კიდევ ერთხელ მუშაობა და ცალკეული საკითხების სხვანაირად გააზრება, აღმოვაჩინე გაპარული ტექნიკური ხასიათის შეცდომებიც, რომელთა გასწორებამ კიდევ უფრო დააკონკრეტა ესა თუ ის ცნება, ან წინადადების შინაარსი.

პირველი გამოცემიდან კი ყველაზე მეტი შეკითხვა გააჩინა საკუთარი სახელების მართლწერის საკითხებმა. საქმე ის არის, რომ არსებობს ამ სახელების ქართულად გადმოცემისა და დაწერის სხვადასხვა ვარიანტები (აქ არ განვიხილავ ქართულ ენაზე გამოცემულ თეოლოგიური ხასიათის მუსლიმურ ლიტერატურას, რადგანაც წინამდებარე წიგნი სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათისაა და ჩემთვის განმსაზღვრელი სწორედ სამეცნიერო ლიტერატურაში გატარებული მოსაზრებებია). ამასთან, მე არ მინახავს რომელიმე მეცნიერის მხრიდან იმის დასაბუთება, თუ რატომ წერენ ასე და არა სხვანაირად. გამომდინარე აქედან, აქვე მინდა დავსვა კითხვაც: როგორ უნდა ითარგმნოს ქართულ ენაზე ის სიტყვები, რომელთა შესატყვისიც არ გვაქვს ქართულ ენაში, ან საკუთარი სახელები? ამ საკითხზე სხვა დროს მქონია კამათი კოლეგებთან. ვის რა მიდგომა ჰქონდა მაშინ, აქ უმნიშვნელოა, მთავარი კი ისაა, რომ მაშინ გაუღერდა ორი მთავარი პოზიცია: თუ ქართულ ენაში არის უცხო ენიდან სათარგმნი სიტყვის შინაარსის მომცველი სიტყვა, ის აუცილებლად უნდა ითარგმნოს ქართულად, ან შინაარსობრივად მაინც, მაგრამ აუცილებლად ქართულად, და მეორე: თუ ქართულში არ არის შესაბამისი სიტყვა, რომელიც სრულად ასახავს უცხო სიტყვის შინაარსს, მაშინ ის უნდა დარჩეს ისე, როგორც მშობლიურ ენაზეა,

ამავე ენაზე უნდა დარჩეს აუცილებლად საკუთარი სახელები. ვფიქრობ, იმის ფონზე, რომ ქართულად უამრავი მუსლიმური რელიგიური ლიტერატურა ითარგმნება და ფაქტობრივად, ქართულ ენაში უამრავი ახალი სიტყვა მკვიდრდება, ეს საკითხი ოდესმე იქცევა ენათმეცნიერების მსჯელობის საგნად, მანამდე კი, აღნიშნულ გარემოებათა გამო, კიდევ ერთხელ მომიხდა ცალკეული საკითხების დამუშავება, შესწავლა სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურისა და ამის მიხედვით წიგნში შესაბამისი შესწორებების შეტანა, რომელსაც დაინტერესებული მკითხველი ადვილად შეამჩნევს.

დასასრულ, კიდევ ერთხელ მინდა მადლობა გადავუხადო ყველა იმ ადამიანს, ვინც არ დაიზარა და გამოხატა თვისი აზრი წიგნის შინაარსთან დაკავშირებით და იმედს ვიტოვებ, რომ მომავალშიც მივიღებ მათგან საქმიან შენიშვნებს.

აბესალომ ასლანიძე

შესავალი

ისლამი თანამედროვე მსოფლიოში ყველაზე მზარდი რელიგიაა, რომლის მიმდევართა რიცხვი 1,3 მილიარდზე მეტია. მუსლიმები ცხოვრობენ მსოფლიოს ყველა კონტინენტზე. ისლამის მიმდევართა ზრდის ტენდენცია განსაკუთრებით თვალში საცემია ევროპულ ქვეყნებში.

საქართველოში ისლამის აღმსარებელთა რაოდენობა დაახლოებით ნახევარი მილიონია და ქვეყანაში რელიგიის მიმდევართა შორის მეორე ადგილზეა. მუსლიმები საქართველოში ცხოვრობენ ყველა რეგიონში, შედარებით კომპაქტურად კი დასახლებული არიან ქართლსა (ძირითადად აზერბაიჯანელები) და აჭარაში (ქართველი მუსლიმები).

ისლამი მსოფლიო რელიგიაა, რომელიც ჩამოყალიბდა სემიტურ ხალხებს შორის, მონოთეისტური რელიგიების ჯაჭვში, რომელსაც ასევე უწოდებენ აბრაამისტულს - წინასწარმეტყველ აბრაამის სახელის მიხედვით.

თვით სიტყვა *ისლამი* არაბულ ენაზე აღნიშნავს „მორჩილებას“. ეს მიანიშნებს ფუნდამენტურ რელიგიურ იდეაზე: მორწმუნე, რომელიც საკუთარ თავს თვლის მუსლიმად, საკუთარ თავზე ღებულობს ვალდებულებას იყოს ალლაჰის - ერთი ღმერთის, მუდმივი და ყველგანმყოფი შემოქმედის, ყოვლისშემძლისა და ყოვლისმცოდნის მორჩილი. მკაცრ მონოთეიზმის იდეაზე დაფუძნებული ისლამური მოძღვრება შეიცავს თეორიასა და აუცილებელ რელიგიურ პრაქტიკას, რომლის შესწავლასაც თანამედროვე, ისლამის სულ უფრო მზარდ და გააქტიურების პირობებში, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

ისლამი ჩვენ გვაინტერესებს პირველ რიგში, როგორც რელიგიური მსოფლმხედველობრივი სისტემა, რომლის წიაღში წარმოიშვა უდიდესი ცივილიზაცია, აღმოჩნდა სიცოცხლისუნარიანი და შექმნა თავისი განვითარების თითქმის ათასხუთასწლიანი ისტორია. რა უდევს ამ მსოფლმხედველობრივ ტრადიციას საფუძვლად, რა უნდა ვიცოდეთ პირველ რიგში ამ რელიგიის შესახებ, რათა ჩამოგვყალიბდეს მასზე ობიექტური აზრი?

სამწუხაროდ, ამ მხრივ ქართულ ენაზე ძალიან ცოტაა ლიტერატურა, რომელიც ჩვენს მოსახლეობას შეუქმნიდა ობიექტურ წარმოდგენას ისლამის შესახებ. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ საქართველოში ნახევარ მილიონამდე მუსლიმი ცხოვრობს და ამასთან, საქართველოს მნიშვნელოვანწილად მუსლიმური ქვეყნების მეზობლობაში უხდება ცხოვრება.

წინამდებარე წიგნი სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათისაა და მასში გადმოცემულია როგორც მუსლიმ, ისე არამუსლიმი მკითხველისთვის გასაგებ ენაზე ისლამის მსოფლმხედველობრივი არსი. ნაშრომზე მუშაობისას არაერთი მონოგრაფიაა გამოყენებული, თუმცა, გადმოცემული აზრის უკეთ გასაგებად მოვერიდეთ ტექსტში მათ ციტირებას. გამონაკლისს შეადგენს მხოლოდ ყურანის აიების დამოწმება¹. ვფიქრობთ, საკითხისადმი ასეთმა მიდგომამ ტექსტი უფრო თავისუფალი საკითხავი და ადვილად აღსაქმელი უნდა გახადოს. გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი წიგნს ერთვის ბოლოში.

დასასრულ, ქართულ ენაზე ისლამის თემატიკაზე ამ სახით შექმნილი წიგნებიდან ეს პირველი ცდაა, ამიტომაც ვერ ვიქნებით დაზღვეული ნაკლოვანებებისგან. მისი დახვეწისა და სამომავლოდ უფრო ფართო ფორმატში გამოცემისას დიდ დახმარებას გაგვიწევს დაინტერესებული მკითხველის საქმიანი შენიშვნები და წინადადებები, რომელთა გამოგზავნა შეიძლება ელ. ფოსტის საშუალებით - aaslanidze@yahoo.com.

¹ ამ მიზნით ვსარგებლობთ გ. ლომაჯანიძისა და აბ. სილაგაძის თარგმანებით, რაზეც მითითებაა ტექსტში დამოწმებისას. მათგან რომელიმე ავტორის მითითებაში იგულისხმება მის მიერ თარგმნილი ყურანი.

I თავი

ისლამის აღმოცენება

1. წინაისლამური არაბეთი: ისტორიული, სოციალური და რელიგიური გარემო

არაბეთის ნახევარკუნძულზე კლიმატური და გეოგრაფიული პირობები საკმაოდ მკაცრია. ზაფხულობით 50 გრადუსამდე სიცხე წვავს ყველაფერს, ხოლო ზამთარში, როდესაც სიცხე კლებულობს, დღე-ღამის განმავლობაში ტემპერატურის ვარდნა იმდენად დიდია (0 გრადუსიდან +30 გრადუსამდე), რომ ვერ იზრდება მცენარეები. ქვიშნარი უდაბნოები და კლდოვანი სიმაღლეები ქმნის მკაცრ ლანდშაფტს, ხოლო წვიმების ნაკლებობა, ნიადაგს აქცევს არამოსავლიანად. მხოლოდ მცირერიცხოვანი ოაზისები თუ იძლევა სიცოცხლის ნიშანს უსიცოცხლო უდაბნოში. მკაცრი პირობებიდან გამომდინარე, ძალზედ ღარიბია ცხოველთა სამყაროც.

არაბეთის მცხოვრებთათვის ყველაზე საიმედო თანამგზავრი იყო და არის აქლემი - „უდაბნოს გემი“. ისაა შეუცვლელი საშუალება უდაბნოში გადასადგილებლად, სიცხის პირობებში, უწყლობასა და საკვების ნაკლებობისას, რომელსაც შეუძლია 5 დღე-ღამემდე გაძლოს უწყლოდ, წაილოს ნახევარ ტონამდე ტვირთი და 130 კილომეტრი გაიაროს დღე-ღამეში.

არაბეთის ნახევარკუნძულზე, ამ მკაცრ პირობებში, უძველესი დროიდან ცხოვრობდნენ არაბები, რომლებიც სემიტურ ოჯახში შედიან და მუსლიმური ტრადიციით, იბრაჰიმის (ბიბლ. აბრაამი) პირდაპირ შთამომავლებად თვლიან თავს. არაბები ყოველთვის მისდევდნენ მომთაბარე ცხოვრებას და მათ ბედუინებს უწოდებენ, მხოლოდ მოსახლეობის მცირე ნაწილი ცხოვრობდა ოაზისების გარშემო ან ქალაქებში.

წინაისლამურ პერიოდში არაბეთის ნახევარკუნძულზე ძირითადად არ არსებობდა რაიმე სახის სახელმწიფო წარმონაქმნი,

აქაური საზოგადოება ჯერ კიდევ თემური, ტომობრივი ცხოვრების წესებით ცხოვრობდა და ქალაქებში თუ შეიმჩნეოდა კლასობრივი საზოგადოების ელემენტები. მხოლოდ სამხრეთში, იემენში არსებობდა სახელწიფო წარმონაქმნები, სადაც მაღალგანვითარებული კულტურა და საკუთარი ღმერთების პანთეონი ჰქონდათ. ასე რომ არაბების ძირითადი ნაწილი მომთაბარე ცხოვრების წესებით ცხოვრობდა და ძირითადად მეცხოველეობას მისდევდა. მხოლოდ რამდენიმე ოაზისი ნახევარკუნძულის შიგნით გადაიქცა პატარა დასახლებებად. ასეთი დასახლებები იყო მექა, იასრიბი და ტაიფი.

წინაისლამურ არაბეთში სოციალური ორგანიზაციის მთავარი პრინციპი იყო სისხლით ნათესაური ურთიერთობები მამაკაცის ხაზით და კოლექტიური საკუთრება მიწასა და საძოვრებზე. თანდათან თემი იზრდებოდა და მასში შედიოდნენ არა მარტო ნათესავები, არამედ სხვა ტომის წარმომადგენლებიც და ძველი არაბული სტუმართმოყვარების ტრადიციით აღმოჩნდებოდნენ ამა თუ იმ ტომის მფარველობაში. ამას ემატებოდა ასევე ნაშვილები ბავშვები, განთავისუფლებული მონები და სხვ.

ტომის სათავეში იდგა ბელადი, რომელსაც მთავარი როლი ენიჭებოდა არა იმდენად წარმომშობის, რამდენადაც პირადი ავტორიტეტის, მამაცობისა და სიმდიდრის გამო. ბელადის ირგვლივ იკრიბებოდნენ ტომის წარმომადგენლები, რომლებიც ქმნიდნენ ტომის საბჭოს. სწორედ ტომის საბჭო ღებულობდა მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს - ეს იქნებოდა ბელადის არჩევა თუ მეზობლებთან ომის დაწყება. ტომის წევრები კი ცხოვრობდნენ თემებად და დიდ ოჯახებად, რომლის სათავეშიც ასაკით უფროსი იდგა. უფროსები იცავდნენ ოჯახებს და ზრუნავდნენ მისი კეთილდღეობისთვის. ვერავინ გაბედავდა სხვისი ოჯახის ინტერესების შელახვას, რადგანაც მოქმედებდა პრინციპი „ყველა ერთისთვის“. თუ ოჯახიდან ვინმეს მოკლავდნენ ან დაჭრიდნენ, დაზარალებულს ჰქონდა გამოსყიდვის უფლება: სიცოცხლე - სიცოცხლის წილ, თვალი - თვალის წილ, კბილი - კბილის წილ და ა. შ. იყო შემთხვევები, როდესაც დანაშაულის გამოსყიდვა ხდებ-

ბოდა პირუტყვით, ფულით ან პროდუქტებით. თითოეული წევრის მიმართ კოლექტიური პასუხისმგებლობა იყო ტომის შიგნით სოციალური სიმშვიდის გარანტი. ყველაზე საშინელ დასჯად ითვლებოდა ოჯახიდან ან ტომიდან მოკვეთა. ოჯახის საფუძველს შეადგენდნენ მამაკაცები, რომლებიც ომობდნენ, მუშაობდნენ ან ვაჭრობდნენ. რაც შეეხება ქალებს, მათი როლი მეორეხარისხოვანი იყო. მათ არ გააჩნდათ მემკვიდრეობის უფლება, ხოლო ქმრის სიკვდილის შემდეგ, თვითონ ვერ წყვეტდნენ საკუთარ ბედს. როგორც წესი, გარდაცვლილი მამაკაცის ქვრივებს თავიანთი სიმდიდრით, მემკვიდრეობით ღებულობდა უფროსი შვილი. უდაბნოს მკაცრ პირობებში ქალები ზედმეტ ტვირთად ითვლებოდა ტომისთვის. ამიტომ ბევრგან გავრცელებული იყო ახალშობილი გოგონების ცოცხლად დამარხვის ტრადიცია. ამის გარდა, მამაკაცები ხშირად იღუპებოდნენ ბრძოლებში, ამიტომაც ქალები მაინც უმრავლესობაში რჩებოდნენ და ამით იყო გამოწვეული ფაქტობრივად შეუზღუდავი მრავალცოლიანობაც.

არაბების რწმენა-წარმოდგენები დაკავშირებული იყო წინასწარმეტყველების - იბრაჰიმისა და ისმაილის სახელებთან, თუმცა მკაცრი მონოთეიზმის იდეისგან ისინი შორს იყვნენ. არაბებში მხოლოდ ერთეულები იყვნენ, ვისაც ერთი ღმერთი სწამდა და მათ ჰანიფებს უწოდებდნენ (ყურანში იბრაჰიმიც ხანიფადაა მოხსენებული). ძირითადად კი არაბებში გავრცელებული იყო კერპთაყვანისმცემლობა, თაყვანს სცემდნენ ქვებს, კლდეებს, ცხოველებს, ვარსკვლავებს და ა. შ. გავრცელებულ და თაყვანისცემ ღვთაებებად ითვლებოდნენ ქალი ღვთაებები - ალ-ლათ, ალ-უზზა, მანათ, რომელთა სახელები მოხსენიებულია ყურანშიც. კერპების თავმოყრის მთავარი ადგილი იყო ქააბა - კუბის ფორმის ტაძარი მექაში, რომლის ირგვლივაც არაბი ტომები დგამდნენ თავიანთ კერპებს. ისლამის აღმოცენების წინ, ქააბას ირგვლივ და შიგნით მდგარა 360 კერპამდე, ეტყობა წელიწადის დღეების მიხედვით.

გადმოცემით, ცნობილია, რომ ქააბას შიგნით იდგა კერპი მჯდომარე კაცის სახით ხელში სამარჩიელო ისრებით, სახელად -

ჰუბალი, რომელიც ყოფილა ყველა სხვა კერპზე დიდი, და, რაც მთავარია, ქაბას შიგნით. ეს კი ამ კერპის განსაკუთრებულობაზე მიუთითებს. როგორც ჩანს მექაში დასახლებული ტომები მეორეხარისხოვან კერპებს შორის, ჰუბალს ანიჭებდნენ უპირატესობას და მასზე ლოცულობდნენ. მეცნიერთა ნაწილი იმასაც ფიქრობს, რომ ჰუბალი და ალლაჰი ერთი და იგივეა, რასაც ამყარებს ის ფაქტიც, რომ ალლაჰისადმი რწმენა არაბებში მუჰამმადის წინასწარმეტყველური მისიის დაწყებიდან, საკმაოდ სწრაფად გავრცელდა მთელს არაბეთში. ეტყობა, თვით სიტყვა ალლაჰი არაბებისთვის უცხო არ იყო.

არაბების რელიგიურ წარმოდგენებში, განსაკუთრებული ადგილი ეკავა სულეებისადმი რწმენას. არაბებს სჯეროდათ, რომ სულებს შეუძლიათ დაეხმარონ ან ავნონ ადამიანებს, აჩვენონ მათ საიდუმლოებები და ა. შ. ძირითადად სულების გამოძახება შეეძლოთ მაგებს, რომლებთანაც არაბები როგორც წესი მიდიოდნენ მნიშვნელოვანი საქმეების დაწყების წინ.

არაბებს საკმაოდ კარგი წარმოდგენები ჰქონდათ მეზობელი ხალხების რელიგიებზე. მათთან ინტენსიური სავაჭრო ურთიერთობები არაბებს საშუალებას აძლევდა გაცნობოდნენ სხვა რელიგიებსა და კულტურებს. ცნობილია, რომ ზოგიერთი არაბი ტომის წარმომადგენელი მისდევდა ქრისტიანობას (ნესტორიანელობას) და რომლებიც ცხოვრობდნენ იასრიბში. ჰიჯაზში ასევე იყო ებრაელთა საკმაოდ დიდი დასახლებები, რომლებიც იუდაიზმს მისდევდნენ. ასე რომ არაბები მონოთეისტურ რელიგიას ეცნობოდნენ არა მარტო სხვა ქვეყნებში მოგზაურობისას, არამედ არაბეთის ნახევარკუნძულზეც. თვით არაბთა შორისაც ცხოვრობდნენ იუდაიზმისა და ქრისტიანობის მიმდევრები და შესაბამისად არაბებს კარგად უნდა სცოდნოდათ ამ რელიგიების არსი. უნდა აღინიშნოს ერთი მომენტიც: იმის მიუხედავად, რომ არაბეთის ნახევარკუნძულზე საკმაოდ ბევრი ებრაელი და ქრისტიანი ცხოვრობდა, იემენში მოკლე პერიოდით იუდაიზმი სახელმწიფო რელიგიადაც გამოცხადებულა, ეს რელიგიები მაინც ვერ გავრცელდა მთლიანად არაბებში და მეტიც, ისლამის აღმო-

ცენების შემდეგ, ამ რელიგიების მიმდევართა უმრავლესობამ ისლამში მიიღო. ეტყობა იუდაიზმი და ქრისტიანობა თავიანთი დოგმატიკით მიუღებელი აღმოჩნდა უდაბნოს მკაცრ პირობებში მცხოვრები მომთაბარე ბედუინისთვის.

იმის მიუხედავად, რომ არაბების განვითარების დონე საკმაოდ დაბალი იყო და როგორც აღვნიშნეთ ცხოვრობდნენ ტომობრივი ცხოვრებით, თვით არაბეთის ნახევარკუნძული თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით ექცეოდა მეზობელი იმპერიების ინტერესთა სფეროში. ჯერ კიდევ ძველი ეგვიპტელები სინას ნახევარკუნძულის გავლით სამხრეთ არაბეთისკენ სავაჭრო-საქარავნო გზით დადიოდნენ. ბედნიერ და მდიდარ არაბებზე ლეგენდები დადიოდა ბიზანტიასა და რომის იმპერიაში. ამასთან, გაბედული და მომთაბარე ბედუინები კარგად იცავდნენ არაბეთის საზღვრებს. ამას ხელს უწყობდა უდაბნოს პირობებიც, აქ არ იყო წყალი და საკვები, რაც მომხდურს საშუალებას არ აძლევდა ნახევარკუნძულის სიღრმეში შეჭრილიყო.

ფაქტობრივად, ასე ცხოვრობდნენ არაბები, გარე სამყაროსგან იზოლირებულები ისლამის აღმოცენებამდე ანუ VII საუკუნის დასაწყისამდე. არაბეთის ნახევარკუნძულზე თავისი კონტროლის დაწესების ორი მთავარი მეტოქე, ბიზანტია და სასანიანთა ირანი ხშირად ომობდნენ ერთმანეთში, რაც მათ დასუსტებას იწვევდა და შესაბამისად ვეღარ იცლიდნენ არაბებისთვის.

2. მუჰამადი - ცხოვრება და წინასწარმეტყველური მოღვაწეობა

მუჰამადი მიეკუთვნოდა ჰაშიმის გვარს, ყველაზე გავლენიანი კურაიმის ტომიდან. გადმოცემის თანახმად, ჰაშიმი იყო მდიდარი და დაფასებული ადამიანი არაბებში. მას ჰქონდა პრივილეგია მომარაგებინა მექაში, ქააბას ტაძართან მისული მომლოცველები წყლითა და საკვებით. მისი შვილი აბდ ალ-მუტტალიბი, მუჰამადის ბაბუა, ასევე სარგებლობდა მექელთა შორის დიდი პატივისცემით და მომლოცველთა წყლით მომარაგების უფლებით, რაც დიდ პრივილეგიად ითვლებოდა მექელთა შორის. მან გაწმინდა ზამზამის წყარო (ქააბას ტერიტორიაზე), რომელიც ამოავსეს შემოსეულმა მტრებმა, ხოლო მექელები ამ დროს გახიზნულები იყვნენ. გადმოცემით ამ წყაროს მდებარეობა, ალ-მუტტალიბმა სიზმარში ნახა და ასე მიაგნო მის ადგილს.

მუჰამადის მამა, აბდ ალლაჰი, ყოფილა ყველაზე ლამაზი და თავმდაბალი ალ-მუტტალიბის შვილებს შორის. 25 წლის ასაკში დაქორწინებულა კურაიმის ტომში ყველაზე ცნობილ და ლამაზ ამინაზე. მალე აბდ ალლაჰი სავაჭროდ წასულა და გზად ავად გამხდარა. გადმოცემის თანახმად გარდაცვლილა იასრიბში (მედინა). ისლამის მკლევრები თანხმდებიან, რომ ის გარდაიცვალა მუჰამადის დაბადებამდე.

მუჰამადი დაიბადა 570 წლის 20 აპრილს. ეს წელი ისტორიაში შევიდა „სპილოს წლის“ სახელითაც, რადგანაც სწორედ ამ წელს მომხდარა ეთიოპელთა ლაშქრობა სამხრეთ იემენში, რომელთაც წინ მიუძღვოდა უზარმაზარი სპილო.

მუჰამადს ჯერ დედა აწოვებდა ბუბუს, შემდეგ კი, მექაში დამკვიდრებული ტრადიციის თანახმად ის მიუზარებიათ ძიძისთვის, (სახელად ჰალიმა), რომელიც ცხოვრობდა მექასთან ახლოს სოფლად. 4 წლის ასაკში მუჰამადი უკან დაუბრუნებია ძიძას და 6 წლამდე მას ზრდიდა დედა. 6 წლის ასაკში დედა, მისი მთავარი მეურვის, ალ-მუტტალიბისა და მუჰამადის თანხლებით გამგზავრებულა იასრიბში ქმრის საფლავის მოსანახულებ-

ლად, უკანა გზაზე კი ავად გამხდარა და გარდაცვლილა. მუჰამადის მეურვეობა მთლიანად თავის თავზე აიღო ბაბუამ, ალ-მუტტალიბმა, ხოლო 2 წლის შემდეგ, გარდაცვალების წინ, მუჰამადზე მეურვეობა უნდერძა მის ერთ-ერთ შვილს - აბუ ტალიბს. 12 წლის ასაკში მუჰამადი გაჰყვა სავაჭროდ მიმავალ ბიძას. გადმოცემის თანახმად, ქალაქ ბუსრაში, სადაც ყოველთვის ჩერდებოდა მექელთა ქარავანი, მღვდელს, სახელად ბაჰირას მუჰამადში ამოუცვნია მომავალი წინასწარმეტყველი. ამასთან, გააფრთხილა მისი ბიძა, განსაკუთრებულად მოქცეოდნენ მუჰამადს, რომ ამის შესახებ წერია ებრაელთა და ქრისტიანთა წმინდა წიგნებშიც, ხოლო მისი სიტყვების დასადასტურებლად აჩვენა მუჰამადის მხარს ქვემოთ ვაშლისოდენა თანდაყოლილი ბეჭედი, რანაირიც მხოლოდ წინასწარმეტყველებს აქვთ. ამის გამო, ბიძამისმა მუჰამადი თანმხლებ პირებთან ერთად გამოაბრუნა უკან მექაში.

15 წლის ასაკში მუჰამადი გახდა „ღირსების კავშირის“ მონაწილე, რომელშიც გაერთიანდა ხუთი კურაიშიელი გვარი, მათ შორის, ჰაშიმის გვარი. „კავშირის“ წევრები ვალდებულებას ღებულობდნენ დაეცვათ ყველა უკანონოდ დაჩაგრული, იმის მიუხედავად, თუ რომელი გვარის წარმომადგენელი იქნებოდა ის. ეს ხელშეკრულება ეწინააღმდეგებოდა წარმართულ ტრადიციას, რომლის თანახმადაც, თუნდაც დამნაშავეს დაცვა ევალებოდა სისხლით ნათესაურ გვარს. უკვე გვიან, როდესაც მუჰამადმა დაიწყო წინასწარმეტყველება, ის ხშირად იხსენებდა ამ კავშირს და ამაცობდა, რომ ის მისი მონაწილე იყო.

ახალგაზრდობაში განსაკუთრებული საქმე მუჰამადს არ ჰქონია. ხშირად, მცირედი თანხის სანაცვლოდ აბალახებდა მექელთა ცხვრებს. 25 წლის ასაკში მექელ დიდებულ ქალბატონთან ერთმა - ხადიჯამ მუჰამადს შესთავაზა გაძლოლოდა მის სავაჭრო საქმეებს და სხვადასხვა საქონლით დატვირთული ქარავანი გაატანა შამშის რეგიონში. მუჰამადი პირველ სავაჭრო მოგზაურობიდან დიდი მოგებით დაბრუნდა. ხადიჯა იმის მიუხედავად, რომ ქვრივი იყო და არაერთხელ უარი უთქვამს გათხო-

ვებაზე, მუჰამადის ბიძის, აბუ ტალიბის თხოვნას დათანხმდა ცოლად გაჰყოლოდა მუჰამადს (სხვა გადმოცემით, თვითონ ხადიჯამ შესთავაზა ცოლობა). გადმოცემით ასევე ცნობილია, რომ მუჰამადზე დაქრწინებამდე, ხადიჯა ორჯერ იყო გათხოვილი და ამ დროისთვის ის უკვე 40 წლის იყო. სწორედ ხადიჯა გახდა მუჰამადის ყველა შვილის დედა, გარდა იბრაჰიმისა, რომელიც მუჰამადს შეეძინა ეგვიპტელი ქალისგან, თუმცა ის ბავშვობაშივე გარდაიცვალა.

გადმოცემის თანახმად, როდესაც მუჰამადი 35 წლის იყო, მექაში ძლიერი წყალდიდობა ყოფილა და დაუზიანებია ქაბას ტემარი, ხოლო მისი ხელახლა აშენების დროს, ცნობილი შავი ქვა² თვითონ მუჰამადს ჩაუშენებია კედელში.

მუჰამადი, როგორც მისი თანამედროვეები გადმოგვცემენ, ყოფილა ოჯახის ერთგული, სამართლიანი და სანდო პიროვნება. განსაკუთრებით გამოირჩეოდა სავაჭრო საქმეების დროს ზუსტი გაანგარიშებით.

40 წლის ასაკში (სხვა გადმოცემით უფრო ადრეც) მუჰამადს დასჩემდა განმარტოების ჩვევა. იგი ხშირად იღებდა სახლში წყლისა და საკვების ერთი თვის მარაგს და მიდიოდა ნურის მთაზე ჰირას გამოქვაბულში, საიდანაც მოჩანდა მთლიანად მექის შემოგარენი. აქ ეძლეოდა ის ხანგრძლივ ფიქრებს. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ მთები უძველესი დროიდან იყო რელიგიური რიტუალების შესრულების ადგილი. ასეა აბრამისტულ რელიგიებშიც, იუდაიზმის მიმდევრებისთვის უმნიშვნელოვანესია სინას მთა, ასევე, იუდაიზმის, ქრისტიანობისა და ისლამისთვის იერუსალიმის სატაძრო მთა, სადაც ამჟამად მდებარეობს ალ-აკ-

² შავი ქვა - მეტეორული წარმოშობის ქვა, რომელიც ჩაშენებულია ქაბას კედელში. მომლოცველები ქაბაზე შემოვლის დროს მუჰამადზე მიბაძვით კოცნიან ან ხელს ადებენ ამ ქვას. გადმოცემის თანახმად, ეს ქვა სამოთხიდან დაეშვა დედამიწაზე. ის იყო თეთრი, მაგრამ ცოდვილი ადამიანების შეხების გამო გაშავდა. სხვა ვერსიით, ის გაქვავებული ანგელოზია და განკითხვის დღეს მოწმედ დაუდგება ყველა იმას, ვინც იქ მივიდა და თუნდაც ხელით შეეხო.

სას მეჩეთი (აშენებულია 637 წ.) და სხვ. ასე, რომ მთები ძველ კულტურებში ითვლებოდა განსაკუთრებულ ადგილად და ეს ტრადიცია გადმოვიდა განვითარებულ რელიგიურ სისტემებშიც.

სწორედ აქ, მთებში, ყველაზე მეტად იტაცებდა მუჰამადს სიჩუმე და ამას ისე შეეჩვია, რომ ხშირად სახლში ჩამოდიოდა მხოლოდ პროდუქტების ასაღებად. გადმოცემის თანახმად, ერთხელ მთებში ყოფნისას, ის ჩავარდა გაურკვეველ განცდებში, ფაქტობრივად, შეჩერდა უსასრულო დინების აზრები, მსჯელობები, შეფასებები და უცებ მან გააცნობიერა, რომ ყოველივე ამან დიდად იმოქმედა მის მიერ სამყაროს აღქმაზე.

ჰირას გამოქვაბულში მუჰამადის განმარტოებულ ცხოვრებას წერტილი დაუდო შემთხვევამ, როდესაც ჩაესმა ხმა: წაიკითხე! ცნობილია, რომ მუჰამადმა არ იცოდა წერა-კითხვა და ბუნებრივია მან გასცა პასუხი - მე არ ვიცი კითხვა. რამდენიმე ხნის შემდეგ მას ისევ ჩაესმა ხმა - წაიკითხე! მან ისევ უპასუხა, რომ მან არ იცოდა კითხვა. მესამედ კი ანგელოზმა უბრძანა: „წაიკითხე შენი უფლის სახელით, რომელმაც შექმნა. შექმნა ადამიანი ლეკერტისგან. წაიკითხე და უფალი შენი უკუერთხელესია, რომელმაც ასწავლა კალმით (წერა), ასწავლა ადამიანს ის, რაც არ უწყოდა“ [ლობჟანიძე, 96:1-5³]. ამ ხმის გაგონებაზე შეშინებული მუჰამადი დაბრუნდა სახლში, ნაბადში გაეხვია და დაიძინა. აქ კიდევ ერთხელ ჩაესმა ხმა: „ო, წამოსასხამში გახვეულო, წამოდექი და შეაგონე, უფალი შენი განადიდე, ტანსაცმელი გაიწმინდე, მწვირე მოიცილე“ [ლობჟანიძე, 74:1-5].

მეცნიერთა ნაწილი მუჰამადის ამ განცდებს, მის სულიერ მდგომარეობას უკავშირებს, მაგრამ ფაქტი ერთია, რომ მუჰამადმა გააცნობიერა მასზე დაკისრებული განსაკუთრებული მისია, ის არის ღმერთის მოციქული და მას დაევალა ადამიანების წინაშე ჭეშმარიტი რელიგიის ქადაგება.

³ პირველი ციფრი აღნიშნავს ყურანის თავს - სურას, ხოლო მეორე, ყურანის ლექს - აიას. ამასთან, ყურანის აიების ნუმერაცია მითითებულია ისე, როგორც ეს შესაბამის თარგმანებშია.

მუსლიმური ტრადიციის თანახმად, მუჰამადს გამოცხადება ეძლეოდა სხვადასხვა ფორმით. ყველაზე ადრეული ფორმა იყო კეთილი და მართალი სიზმრები (რუ'ია), რომლებიც მას დაეწყო ჯერ კიდევ მოციქულობის მისიის მიღებამდე და გაჰყვა სიცოცხლის ბოლომდე. გამოცხადების სხვა ფორმა იყო ჩაგონება (ვაჰი), რომელიც მოქმედებდა მუჰამადის გულსა და გონებაზე. შემდეგი იყო ადამიანის სახით ანგელოზის (მუსლიმური ტრადიციით - ჯაბრაილი, ბიბლ. გაბრიელი) გამოცხადება. გამოცხადების ამ ფორმის მოწმეები ხშირად ხდებოდნენ მუჰამადის მიმდევრებიც. კიდევ ერთი გამოცხადების ფორმა იყო ზარების თანხლებით ანგელოზის გამოჩენა, ხოლო როდესაც ზარების ხმა წყდებოდა, მუჰამადმა იცოდა ყურანის რომელიმე მონაკვეთი ზეპირად. მუჰამადის სიტყვებითვე, გამოცხადების ეს ფორმა იყო მისთვის ყველაზე მძიმე. ადამიანები, რომლებიც მას ხვდებოდნენ ასეთ ვითარებაში, გადმოგვცემენ, რომ ამ დროს, ყველაზე ცივ დღეებშიც კი, მუჰამადის შუბლიდან ასდიოდა ორთქლი, ხოლო თუ ის აქლემზე იყო ამხედრებული, აქლემი წვებოდა და ხილვის დასრულებამდე გაუნძრევლად იყო. იყო გამოცხადების კიდევ ერთი ფორმა, რომელიც სულ ორჯერ შეემთხვა მუჰამადს, როდესაც მას ანგელოზი გამოეცხადა იმ სახით, რა სახითაც ის იმთავითვე შექმნილი იყო ღმერთისგან. მისივე სიტყვებით, ის იკავებდა მთელ სივრცეს, დედამიწასა და ცას შორის. იყო კიდევ გამოცხადების ორი, განსაკუთრებული სახე: ჩაგონება უშუალოდ ალლაჰისგან, შუამავლების გარეშე. ტრადიციის თანახმად, სწორედ ასეთი გამოცხადების დროს მუსლიმებს დაევაღათ დღეში ხუთჯერ ლოცვა და გამოცხადება ალლაჰთან საუბრით. ასე ესაუბრებოდა ალლაჰი მუსას (ბიბლ. მოსე), მუჰამადიც, ასევე შუამავლის გარეშე, ალლაჰს ესაუბრა სინათლის ფარდის უკან მდგომი, ცად ამალლების (მირაჟი) დროს. სხვა ვერსიით, მუჰამადსა და ალლაჰს შორის ჩამოფარებული იყო 70 ათასი ფარდა, რომ მუჰამადს თვალი არ მოეკრა მისთვის.

უკვე აღინიშნა, რომ არაბები იყვნენ კერპთაყვანისმცემლები. თვით კურაიმები ითვლებოდნენ ქაბის მცველებად, რომლებ-

თანაც დაკავშირებული იყო უძველესი არაბული ტრადიციები, რაც მათ პატივისცემის გარანტიას აძლევდა სხვა ტომების მხრიდან. ამასთან, ქააბის გამგებლობა კურაიშებისთვის მომგებიანი იყო ეკონომიკური თვალსაზრისითაც. აქ წელიწადში რამდენჯერმე იმართებოდა სავაჭრო ბაზრობები, განსაკუთრებით მომლოცველობის დროს, რაც ზრდიდა კურაიშების ავტორიტეტს ზოგადად არაბ ტომებში. ასეთ პირობებში ახალი მოძღვრების გავრცელებას უპირველესად ზიანის მოტანა შეეძლო თვით კურაიშებისთვის, ხოლო მუჰამმადის მხრიდან მისი გაცხადება გამოიწვევდა სანათესაოში დიდ გაუგებრობასა და უკმაყოფილებას. ამიტომაც თავდაპირველად ისლამი ვრცელდებოდა მხოლოდ მის ძალიან ახლო და სანდო ადამიანებში.

ადრე თუ გვიან მუჰამმადს მასებისთვის უნდა ეცნობებინა საკუთარი წინასწარმეტყველური მისიის შესახებ და ეს მოხდა პირველი გამოცხადებიდან 3 წლის შემდეგ (დაახლოებით 610 წელს), რაზეც საუბარია ყურანის 26-ე სურაში („გააფრთხილე შენი ახლობელი გვარ-ტომნი“ [ლობჟანიძე, 26:214]). მუჰამმადმა საკუთარი მისიის შესახებ ჯერ ამცნო საკუთარ ბიძებს და ახლო ნათესავებს, რომელთა შორისაც აღმოჩნდნენ მოწინააღმდეგეებიც, თუმცა ძველი არაბული ტრადიციით მან მფარველობა მიიღო ერთ-ერთი ბიძისგან - აბუ ტალიბისგან, მაგრამ მას უარი არ უთქვამს საკუთარ წარმართულ რწმენაზე. უკვე საკმაოდ ბევრმა იცოდა მუჰამმადის განზრახვის შესახებ, ამიტომაც მან გადაწყვიტა საკუთარი მისიის შესახებ ეცნობებინა მექელებისთვის, რომლებმაც სტვენითა და დაცინვით შეაწყვეტინეს საუბარი, ხოლო მისი ნათესავებიდან მოითხოვეს აეძულებინათ მუჰამმადი უარი ეთქვა ახალი რელიგიის ქადაგებაზე. ამ მხრივ საინტერესოა შემდეგი გადმოცემა: მექაში მცხოვრებთა ყველა გვარის წარმომადგენლებმა გააფორმეს ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც, ისინი წყვეტდნენ ყოველგვარ ურთიერთობას (ვაჭრობა, შეხვედრა, საუბარი, ქორწინება და ა. შ) მუჰამმადის ნათესავებთან და იგი გამოაკრეს ქააბას ტაძრის შიგნით. იმის მიუხედავად, რომ ქააბას ტაძრის გასაღებს მუჰამმადის სანათესაო ფლობდა,

ხელშეკრულება 3 წლის განმავლობაში მოქმედებდა. აბუ ტალიბის შიშითა და რიდით მუჰამმადზე უარს ვერ ამბობდა მისი სანათესაო, ამ დროის განმავლობაში რამდენიმე მათგანმა ისლამიც კი მიიღო, მაგრამ მალე გარდაიცვალა აბუ ტალიბი და მუჰამმადის წინააღმდეგ ღიად დაიწყო გამოსვლა მისმა სანათესაო-მაც. დაახლოებით 619 წელს გარდაიცვალა მისი პირველი ცოლი ხადიჯაც. აბუ ტალიბის გარდაცვალებით მან დაკარგა საიმედო მფარველი, ხოლო ხადიჯას გარდაცვალებით გაწყდა ის ბოლო ძაფები, რაც მას აკავშირებდა მექასთან. ფაქტობრივად მუჰამადი მარტო რჩებოდა უამრავი მოწინააღმდეგის პირისპირ. სიტუაცია მნიშვნელოვნად ვერ შეცვალა მუჰამადის დაქორწინებამ მისი ბიძის, აბუ ბაქრის ქალიშვილზე - აიშაზე და ასევე თავის ბიძაშვილ ალიზე მისი უმცროსი ქალიშვილის - ფატიმას მითხოვებამაც. ამიტომ ის იძულებული გახდა მფარველები ეძებნა მექის ფარგლებს გარეთ და ასეთები აღმოჩნდნენ იასრიბში მცხოვრები ებრაელები და სხვები. 622 წელს მუჰამადი იძულებული გახდა გადასახლებულიყო იასრიბში, შემდეგ კი ჩუმ-ჩუმად მასთან მექიდან გადავიდნენ ისლამის მიმდევრებიც, პირველი მუსლიმები დაბრუნდნენ ეთიოპიიდანაც, რომლებიც იქ სავარაუდოდ 614 წელს გაუშვა მუჰამადმა როგორც ქრისტიანულ ქვეყანაში მექელთა მხრიდან დევნის თავიდან აცილების მიზნით.

მუსლიმთა გადასახლებამ იასრიბში მიიღო სახელწოდება ჰიჯრა - გადასახლება, ხოლო იასრიბს უწოდეს მედინა - წინასწარმეტყველის ქალაქი, გადმოსახლებულ მუსლიმებს მუჰაჯირები. ხოლო დამხვედურებს - რომელთა შორისაც, როგორც ჩანს იყვნენ მუსლიმებიც - ანსარები.

ჰიჯრას უდიდესი სოციალური და სულიერი მნიშვნელობა ჰქონდა პირველ მუსლიმთა ცხოვრებაში. თუ მექაში მუსლიმები ჩუმად ასრულებდნენ თვითნებურ წეს-ჩვეულებებს, აქ ისინი ღიად ხვდებოდნენ ერთმანეთს, ღებულობდნენ გადაწყვეტილებებს სხვადასხვა საკითხებზე, ასრულებდნენ კოლექტიურ ღოცებს და ა.შ. ამ დროისთვის მუსლიმური სახელმწიფოს ჩამოყალიბე-

ბისა და ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობებისთვის პირობებიც გაჩნდა. ეს კი თავის მხრივ გვაროვნულ წყობილებასა და მისთვის დამახასიათებელ აზროვნებაზე უარის თქმას ნიშნავდა, საფუძველს ქმნიდა ფილოსოფიური და მეცნიერული აზროვნების განვითარებისთვის. ჰიჯრას ჰქონდა უდიდესი მნიშვნელობა მუსლიმ მორწმუნეთა შორის ძმური ურთიერთობის დამყარებისთვის. მუჰამადის ინიციატივით მუჰაჯირები და ანსარები დაძმობილდნენ და იმის მიუხედავად, რომ ანსარები თვითონ ცხოვრობდნენ ღარიბულად, მაინც, რაც ჰქონდად ძმურად უყოფდნენ მუჰაჯირებს. ამის გარდა, მუჰამადმა მუჰაჯირთა სახელით მედინის მცხოვრებლებთან დადო ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც მხარეები ვალდებულიყვნენ ღებულობდნენ ერთმანეთს დახმარებოდნენ და გაეერთიანებინათ ძალები საერთო მტრის წინააღმდეგ. ჰიჯრით ფაქტობრივად დასრულდა გვარებს შორის მტრობა და მანამდე არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობები, ეს კი ყველა არაბს აძლევდა პიროვნული უსაფრთხოების გარანტიას.

მუსლიმთათვის, მუსლიმური თემის ჩამოყალიბების საქმეში, ჰიჯრა იმდენად მნიშვნელოვან მომენტად იქცა, რომ უკვე მეორე ხალიფა - უმარის მმართველობის დროს იგი გამოცხადდა მუსლიმური წელთაღრიცხვის დასაწყისად. ძირითადი განსხვავება ჩვეულებრივ კალენდარსა და მუსლიმური წელთაღრიცხვისა კი მდგომარეობს იმაში, რომ გრიგორიანული კალენდარი მზის, ხოლო მუსლიმური კალენდარი მთავრის ციკლს ეფუძვნება.

მუჰამადის მიმდევრები შექმნილ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ სოციალურ სიტუაციაში, ხშირად ითხოვდნენ მისგან, როგორც წინასწარმეტყველისა და მოციქულისგან სასწაულების მოხდენას, პასუხად კი თავის ქადაგებებში მუჰამადი არაერთგზის ხაზს უსვამდა, რომ ის მხოლოდ წინასწარმეტყველი და მოციქულია და ის არ ახდენს სასწაულებს, ისევე როგორც ახდენდნენ სხვა წინასწარმეტყველები, მაგ., ისა (ბიბლ. იესო), რომელზეც საუბარია ყურანშიც [სილაგამე, 3:49]. ის არაბებს უხსნიდა, რომ მისი მოვალეობა მხოლოდ ღმერთის სიტყვების მოტანაა

არაბებისთვის [სილაგაძე, 7:158; 11:2; 13:7 და სხვ.], თუმცა, გადმოცემების მიხედვით, მის მიერ განვლილი ცხოვრება არაერთი სასწაულითაა ცნობილი. მუჰამადის ყველა ბიოგრაფი ხაზს უსვამს ერთ ასეთ სასწაულს: ჯერ კიდევ მექაში ყოფნისას ღამით მან განახორციელა მოგზაურობა იერუსალიმში მისთვის სპეციალურად გამოგზავნილი მფრინავი ცხენით (მუსლიმური ტრადიციით - ბურაყი). მას ერთ-ერთ ტაძარში დახვდნენ სხვა წინასწარმეტყველები, რომლებიც მუჰამადამდე მოღვაწეობდნენ. მათ მუჰამადის წინამძღოლობით ილოცეს, ხოლო ამის შემდეგ ამაღლდა ის ცაში ალლაჰთან შესახვედრად, რაზეც მითითებაა ყურანშიც [ლობჯანიძე, 17:1]. გადმოცემის თანახმად, ეს ცნობილი „ღამის მოგზაურობა“ იმდენად მოკლე დროში მოხდა, რომ სახლიდან გამოსვლისას მან მხარი გაჰკრა დოქს და გადმოაგდო თაროდან, მაგრამ დოქის ძირს დაცემამდე, ის უკან დაბრუნდა და დაიჭირა (სხვა გადმოცემით, უკან დაბრუნებულს ლოგინი დახვდა ჯერ კიდევ თბილი). თავისი მოგზაურობის დასადასტურებლად კი მან აღწერა იერუსალიმი, სადაც მანამდე არ იყო ნამყოფი, ხოლო მისი სიტყვები დაუდასტურეს ამ დროს მექაში მყოფმა იერუსალიმიდან ჩამოსულმა ვაჭრებმა. ერთ-ერთ ჰადისში კი საუბარია, როგორ დაუბრუნა მხედველობა დაბრმავებულს და სხვა.

მუჰამადის როლი უდაოდ დიდია როგორც ახალი რელიგიის აღმოცენების, ისე წარმართული, გვაროვნული წყობილების მსხრევისა და ახალი, ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების საქმეში. ფაქტობრივად, მან მედინაში ჩამოაყალიბა მინი სახელმწიფო და მექელებს თუ სხვა მეზობელ ტომებს ესაუბრებოდა, როგორც საკუთარი თემის თითოეულ წევრზე პასუხისმგებელი, როგორც სახელმწიფოს მეთაური. კონფლიქტური სიტუაციების დროს არ ერიდებოდა სამხედრო ძალის გამოყენებასაც, თუმცა, ძალისა და იარაღის გამოყენება, ისლამის მიხედვით, ესაა ყველაზე უკიდურესი საშუალება, რათა დაცული იყოს უდანაშაულო ადამიანების სიცოცხლე და აღდგეს სამართლიანობა. „მშვიდობა უკეთესია“ [სილაგაძე, 4:128], ვკითხულობთ

ყურანში. აღნიშნული ლოზუნგის მიუხედავად, მუჰამადის თავის მიმდევრებთან ერთად სამხედრო შეტაკება მოუხდა უკვე 623 წელს კურაიშებთან. ალბათ ყველაზე დიდი ბრძოლა, რომელშიც მუჰამადმა მიიღო მონაწილეობა, იყო 624 წელს ბადრთან, როდესაც მუსლიმები თავს დაესხნენ ასევე კურაიშების ქარავანს, რის შესახებაც გაიგო მოწინააღმდეგე მხარემაც და მუსლიმებს დაახვედრა ორგანიზებული სამხედრო რაზმები. ამის შემდეგ იყო სხვა ბრძოლებიც, მაგრამ მუსლიმთა ცხოვრებაში განსაკუთრებული იყო 628 წლის მსვლელობა მექის მიმართულებით, როდესაც მათ გადაწყვიტეს მომლოცველობის ჩატარება ქააბას ტაძართან. კურაიშები და მექაში მცხოვრები სხვა ტომები არ იყვნენ მზად შეეშვათ მუსლიმები ქააბაში, სიტუაცია დაიძაბა... მუჰამადმა ნახა გამოსავალი და მექის წარმომადგენლებს დაუდო ხელშეკრულება, რომ ის ამჯერად გაბრუნდებოდა უკან, მაგრამ მომდევნო წელს, როდესაც მუსლიმები მოვიდოდნენ მექაში, იქ მცხოვრები ტომები გაათავისუფლებდნენ ქალაქს და მუსლიმებს თავისუფლად შეეძლებოდათ მომლოცველობის ჩატარება.

აღნიშნული შეთანხმება, რომელიც ცნობილია ჰუდაიბიას (628 წ.) ხელშეკრულების სახელით, მოასწავებდა ისლამისთვის ახალი ერის დაწყებას. კურაიშებმა, რომლებიც აქამდე ითვლებოდნენ არაბების რელიგიურ ლიდერებად, აღიარეს მუსლიმები მოლაპარაკების მხარედ და პირობა დადეს, რომ ამიერიდან ხელს აღარ შეუშლიდნენ ისლამის გავრცელებას. სამშვიდობო შეთანხმება რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების გარანტიას იძლეოდა. 630 წელს კი მუჰამადმა ფაქტობრივად, გაანთავისუფლა მექა (გაურკვეველია ამ შემთხვევაში, რომელმა მხარემ დაარღვია შეთანხმება), ხოლო იქ მცხოვრებთ აუხსნა, რომ ერთადერთი გზა მექელთათვის ყველაზე წმინდა ტაძრის გადარჩენისა არის წარმართობის უარყოფა და ისლამის აღიარება. ასრულებდნენ რა მუჰამადის ბრძანებას, მისმა მიმდევრებმა დაამტკრიეს ქააბას ირგვლივ მდგომი კერპები, გაწმინდეს ქააბას ტერიტორია და ჩაატარეს მომლოცველობის რიტუალი. ამ დროიდან ქალაქი მექა და ქააბას ტაძარი იქცა მუსლიმთათვის მთავარ

სიწმინდეებად. ფაქტობრივად, ახალმა რელიგიამ გაიმარჯვა და იწყებს ჩამოყალიბებას ცენტრალიზებული სახელმწიფო.

აღნიშნულიდან ნათლად ჩანს, რომ არაბეთში უკვე არსებობდა ყველა პირობა ახალი რელიგიის აღმოცენებისთვის, თუმცა კითხვა ჩნდება, თუ რამდენად მზად იყო არაბი მოსახლეობა ახალი რელიგიური სისტემის მისაღებად. მოსახლეობის დაბალი ინტელექტუალური დონის გამო განვითარებული რელიგიური სისტემები ვერ მოახდენდა მათზე გავლენას, მათთვის გაუგებარი რჩებოდა ახალი რელიგიის პრინციპებიც. ასეთ პირობებში განუსაზღვრელი იყო აღნიშნულ პროცესებში პიროვნების როლი. ზემოთ უკვე აღინიშნა, თუ რამდენად ძნელად იმკვიდრებდა ადგილს ახალი რელიგია, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ისტორიისთვის უმოკლეს დროში ისლამმა შეძლო მოსახლეობის ფართო ფენებში გავრცელება და ახალი ცენტრალიზებული სახელმწიფოს მთავარ იდეოლოგიად გადაქცევა. მუჰამმადი იყო პირველი, თავის მოძმეთა შორის, ვინც შეეცადა ზეეროვნული რელიგიური ძმობის შექმნას და მიაღწია კიდეც ამას. ამ იდეის განხორციელება კი განსაკუთრებულ გონებაგამჭრიახობას მოითხოვდა. მუჰამმადი ამ იდეის განხორციელებაში არაბებს განსაკუთრებულ მისიას აკისრებდა, რაც კარგად ჩანს ყურანიდან, სადაც ნათლადაა გამოკვეთილი აზრი: *ყურანი არაბულ ენაზეა გამოგზავნილი* [ლობჟინძე, 12:2; 41:2; 46:11 და სხვ.]. ამასთან, ყურანში არა მარტო გამოყენებულია ბიბლიური ტექსტები, არამედ იუდაიზმიც და ქრისტიანობაც აღიარებულია როგორც ალლაჰის მოვლინებულ რელიგიებად, ხოლო ებრაელები და ზოგადად ქრისტიანები გამოყვანილია „წმინდა წერილის მქონე ხალხად“. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ყურანი განასხვავებს კარგ და ცუდ ქრისტიანებს, იგი თვლის, რომ ქრისტიანებშიც, ისევე, როგორც წმინდა წერილის მქონე სხვა ხალხში, მოიპოვებიან ნამდვილი ღვთისმომხმნო. „ერთნაირი არ არიან ისინი - წიგნის ხალხში მტკიცე თემიცაა, ეგენი ღამით ალლაჰის აიებს კითხულობენ და თავიანთ სცემენ; ალლაჰი სწამთ და დღე უკანასკნელი, და ბრძანებენ სასურველს და კრძალავენ საძულველს, და ერთ-

მანეთს ასწრებენ კეთილის ქმნას. და ღვთისმოსავნი არიან ისინი“ [სილაგაძე, 3:113, 114].

აღნიშნულიდან ჩანს ერთგვარი წინააღმდეგობა მუჰამადის მოძღვრებაში. ერთი მხრივ, ის ამბობდა, რომ ყურანი არაბულია და ის არაბებისთვისაა გამოგზავნილი, ხოლო მეორე მხრივ, ის პოპულარიზაციას უწევს ქრისტიანულ ზეეროვნულ იდეებს, რაზეც ხშირად საუბარია ყურანის ტექსტში. როგორც არ უნდა ყოფილიყო, ყურანში ზეეროვნული რელიგიის იდეა ჩნდება უკვე პირველი გამარჯვებების დროს, მედინურ აიებში.

როგორც ვლ. სოლოვიოვი წერდა, მუჰამადის პოლიტიკური ჭკუა ისევე ნათელი იყო, როგორც მისი რელიგიური გონება. ეს უპირველესად იუდაიზმისა და ქრისტიანობის მიმდევრებთან ურთიერთობაში გამოჩნდა, მაგრამ ახალი მოძღვრებისთვის დიდ წინააღმდეგობას ქმნიდა არაბთა წარმართული რწმენა-წარმოდგენები და მათთან ბრძოლა უფრო რთული იყო, რადგანაც აქ საქმე ეხებოდა ადგილობრივ ტომებს. საქმეს ართულებდა ისიც, რომ ტომთა ტრადიციების დამცველებად გვევლინებოდნენ იმდროინდელი არაბი პოეტები, რომლებიც არაბული საზოგადოების იდეოლოგიების როლს ასრულებდნენ. პოეტები, როგორც წესი გამოდიოდნენ თავიანთი ტომის სახელით, იცავდნენ მათ სინდისს, აკრიტიკებდნენ მათდამი კრიტიკულად განწყობილ ტომებს, უმღეროდნენ ტომის ღმერთებს და ა. შ. რაც მთავარია, პოეტების სჯეროდა ხალხს.

თავდაპირველად მუჰამადიც პოეტად მიაჩნდათ არაბებს, ხოლო ყურანი პოეტურ ქმნილებად. მუჰამადი პირველ რიგში ხალხისთვის იმის დამტკიცებას ცდილობდა, რომ ყურანი ღმერთისგანაა მოვლენილი, თვითონ კი მხოლოდ მოციქულია. ამით მუჰამადი ცდილობდა იმის დამტკიცებას, რომ იგია მოციქული ხალხსა და ღმერთს შორის. ეს თავის მხრივ ამაღლებდა ყურანის ავტორიტეტს და უფრო აადვილებდა ადგილობრივ პოეტთა წინააღმდეგ ბრძოლას.

ასე რომ მუჰამადის გამჭრიახობის წყალობით ისეთი იდეური წანამძღვრები, როგორიცაა არაბთა ტომების რელიგიური

წეს-ჩვეულებანი, ტრადიციები, რიტუალები, არაბული პოეზიის სიბრძნე და სხვა, ისლამში შევიდა არა ისე, როგორც იყო, არამედ შეიძინა უფრო დიდი და ღრმა შინაარსი და გახდა მისი შემადგენელი ნაწილი. რაც შეეხება სხვა რელიგიათა გავლენას, ამ შემთხვევაშიც ისლამმა მათგან შეიძინა ის, რაც მისაღები იყო არა მარტო მისთვის, როგორც იდეოლოგიისთვის, არამედ იმ საზოგადოებისთვის, რომლის წიაღშიც იგი წარმოიშვა. როდესაც გავლენებზე ვსაუბრობთ, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ისლამიც იმავე გეოგრაფიულ გარემოში აღმოცენდა, სადაც იუდაიზმი და ქრისტიანობა და ეს ფაქტორები თავისთავად ისლამისთვის უკვალოდ ვერ ჩაივლიდა. მთავარი კი არის ის, რომ ისლამი იმთავითვე აღმოცენდა, როგორც უნივერსალური რელიგია თავისი რეცეპტუალური და მოდერნისტულ-პოლიტიკური ხასიათით. ამის მიზეზად კი უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ისლამი ჯერ კიდევ არ იყო ფართო მასების იდეოლოგია, როცა იგი სახელმწიფო რელიგია გახდა. ამიტომაც, თავდაპირველ ეტაპზე მაინც, ისლამში მთავარი ყურადღება ექცეოდა არა იმდენად მორალურ და ფილოსოფიურ საკითხებს (ამ საკითხებზე მსჯელობები იწყება უფრო გვიან, მართლმორწმუნე ხალიფების შემდეგ და მუთაზილების მოღვაწეობის დაწყებიდან), რამდენადაც სოციალურ-პოლიტიკური მოწყობის პრინციპებსა და მუსლიმური თემის ცხოვრებისა და შემოქმედების სამართლებრივ ასპექტებს და ამ პროცესებშიც მუჰამადის როლი განუსაზღვრელია.

მუჰამადმა, უკვე კურაიშებთან აღნიშნული ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ (პარალელურად მუჰამადმა ხელშეკრულებები დადო სხვადასხვა მომთაბარე ტომებთან, ასევე ებრაულ დასახლებებთან), იგრძნო მის მიერ ნაქადაგები რელიგიის ძალა და რაც მთავარია, ისტორიული მომენტი ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა, რამაც გადააწყვეტინა ისლამის შესახებ ინფორმაცია გაეტანა არაბეთის ნახევარკუნძულის გარეთ. 629 წელს მან გააგზავნა ელჩები ბიზანტიის, სპარსეთის, ეთიოპიის, ეგვიპტის, ბაჰრეინისა და სხვა სამეფოთა მმართველებთან და მოუწოდებდა მათ ელიარებიანათ ერთი ღმერთი -

ალლაჰი და ეცნოთ მუჰამმადის მისია. ბუსრაში მიმავალი ელჩი გზად შეიპყრო და თავის მოკვეთის ბრძანება გასცა ბალკში მყოფმა ბიზანტიის იმპერატორის ნაცვალმა. იმ პერიოდისთვის კი ელჩის მკვლელობა ომის გამოცხადების ტოლფას უდიდეს დანაშაულად ითვლებოდა. ამიტომ მუჰამმადმაც არ დაახანა და დაუყოვნებლივ შეკრიბა ჯარი და გააგზავნა ბიზანტიის არმიის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ფაქტობრივად, მუჰამმადის სიცოცხლეში ეს იყო მისი მომხრეების ყველაზე დიდი ბრძოლა. ბიზანტიის 100 000-იან არმიას სათავეში ედგა თვით იმპერატორი ირაკლი.

ამ ბრძოლაში მუსლიმებმა გამოიჩინეს დიდი გამბედაობა და ბრძოლისუნარიანობა, თუმცა, მოწინააღმდეგეს რა თქმა უნდა ვერ სძლიეს. მეორე დღეს ტაქტიკური მოსაზრებით უკან დაიხიეს, უდაბნოს სიღრმეში, სადაც ირაკლი არ შეჰყვა მათ, ჩათვალა, რომ მუსლიმებმა მიმართეს სამხედრო ეშმაკობას. მუსლიმები ამით გადაურჩნენ დამარცხებას და ბიზანტიელებთან შეტაკებებში სულ დაკარგეს 12 კაცი. მაგრამ ამ ბრძოლას სხვა, უფრო მნიშვნელოვანი დატვირთვა ჰქონდა: უპირველესად აღსანიშნავია, რომ არაბეთის ნახევარკუნძულზე აღმოცენდა რელიგია, რომელიც ადრე თუ გვიან აუცილებლად გასცდებოდა მის ფარგლებს და მეორეც: არაბეთის ნახევარკუნძულის ცენტრალურ ნაწილში უკვე წარმოიქმნა სახელმწიფო, რომელიც მზად იყო მეზობლებთან ურთიერთობა ძალისმიერი მეთოდითაც გაერკვია. კონკრეტულად ბიზანტიისთვის კი ეს იყო იმის მაჩვენებელი, რომ გაჩნდა სახელმწიფო, რომელიც უდიდეს საფრთხეს უქმნიდა იმპერიის სამხრეთ საზღვარებს.

მუჰამმადი გარდაიცვალა 632 წლის 8 ივნისს. მისი გარდაცვალების ამბავი სწრაფად გავრცელდა სახალიფოში და ბევრს არც კი სურდა იმის დაჯერება, რომ წინასწარმეტყველი და მოციქული გარდაიცვალა. ერთადერთი, ვინც შეძლო საკუთარი თავი აეყვანა ხელში, იყო მისი ბიძა აბუ ბაქრი. იგი გამოვიდა შეგროვილი ხალხის წინაშე და განაცხადა: თქვენგან ის, ვინც მუჰამმადის მიმდევარი იყო, მაშინ იცოდეს, რომ ის გარდაიცვალა,

ხოლო ის, ვინც თაყვანს სცემდა ალლაჰს, მაშინ ახსოვდეს, რომ ალლაჰი - ცოცხალია და არ მოკვდება! ფაქტობრივად, აბუ ბაქრის ეს გამოსვლა მიანიშნებდა იმაზე, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო მუჰამადის სიკვდილის შემდეგ მისი მემკვიდრე და სახელმწიფოს მეთაური.

3. ისლამი მართლმორწმუნე ხალიფების დროს. ისლამის გავრცელება და გეოგრაფიული არეალის გაფართოება

უკვე აღინიშნა, რომ მუჰამადის გარდაცვალების შემდეგ მემკვიდრის საკითხი იქცა ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხად, მით უფრო, რომ მუჰამადს სიკვდილის წინ არ დაუსახელებია თავისი მემკვიდრე (არაბ. ხალიფა), რადგანაც ყურანი მოუწოდებდა მუსლიმებს მოთათბირების გზით ასეთი საკითხების ერთობლივად გადაწყვეტისკენ. ამასთან, მუჰამადი თავის მიმდევრებს მიანიშნებდა აბუ ბაქრის უპირატესობაზე. გადმოცემის თანახმად, სიკვდილამდე ხუთი დღით ადრე მუჰამადმა შუადღის ლოცვის შემდეგ ბრძანა მეჩეთის ყველა კარის ჩაკეტვა ერთის გარდა, საიდანაც ყოველთვის შემოდის აბუ ბაქრი. სწორედ მას ანდობდა კოლექტიური ლოცვების წინამძღოლობას ავადყოფობის დროს, ხოლო მისი მიმდევრების კითხვაზე თუ ვისთვის უნდა მიემართათ მისი სიკვდილის შემდეგ, ის აჩვენებდა აბუ ბაქრზე.

ახალგაზრდა მუსლიმურ თემში უდიდესი მნიშვნელობისა იყო მემკვიდრის საკითხი. სიცოცხლეში მუჰამადის ხელისუფლება არ დამდგარა ექვევებზე და მტკიცდებოდა ღვთიური გამოცხადებებით. მისი მემკვიდრის მთავარი ამოცანა კი იყო დაეცვა შარიათის კანონები და არ დაეშვა მუსლიმებს შორის განხეთქილება, აღეკვეთა მუჰამადის სიცოცხლის ბოლო თვეების განმავლობაში დაწყებული არაბულ ტომებს შორის კავშირების რღვევა.

მუსლიმებს სჭირდებოდათ ძლიერი ლიდერი და შექმნილი სიტუაცია მოითხოვდა მის უმოკლეს დროში არჩევას.

მემკვიდრის საკითხის გადაწყვეტისას ერთ-ერთ მთავარ თემად იქცა ის, თუ ვინ შეიძლება ყოფილიყო საერთოდ მუჰამადის შემდეგ ტახტის მფლობელი და სახალიფოს მეთაური. მუჰამადის მიმდევრების ნაწილი ფიქრობდა, რომ ხალიფად აუცილებლად არჩეული უნდა ყოფილიყო წინასწარმეტყველის უახლოესი ნათესავი და ასეთად მათ მიაჩნდათ მუჰამადის ბიძაშვილი და სიძე - ალი. მეორე ნაწილი ფიქრობდა, რომ ხალიფა შეიძლება იყოს ნებისმიერი მუჰამადის მიმდევრებიდან, ვინც არჩეული იქნება უმრავლესობით და შესაფერისი იქნება ამ თანამდებობისთვის. საკითხის გადაწყვეტაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ასევე ანსარები და თავად აცხადებდნენ პრეტენზიას ხელისუფლებაზე, რადგანაც ათი წელი მხარში ედგნენ მუჰამადს და დიდი წვლილიც შეიტანეს ისლამის გამარჯვებაში. ამასთან, მუჰაჯირები, მუჰამადის უახლოესი მიმდევრებიც აცხადებდნენ პრეტენზიას ხელისუფლებაზე. ამ დაპირისპირებაში კი მთავარი ის იყო, რომ ყველა თანხმდებოდა შემდეგზე: ძნელი იქნება ნებისმიერი ავტორიტეტისა თუ თემის წარმომადგენელზე დამორჩილება, გარდა კურაიშელებისა, რადგანაც თვითონ მუჰამადი იყო ამ ტომის წარმომადგენელი. სწორედ ამ იდეამ გაიმარჯვა და პირველ მემკვიდრედ ხმათა უმრავლესობით აირჩიეს⁴ აბუ ბაქრი, მოწინააღმდეგე მხარე კი უსიტყვოდ დაემორჩილა მას.

აბუ ბაქრის მმართველობა ორ წელზე ცოტა მეტი ხნით გაგრძელდა, ის 634 წელს გარდაიცვალა. მისი მმართველობა კი იმით იყო ცნობილი, რომ მთელს ნახევარკუნძულზე იფეთქა აჯანყებებმა, დაირღვა ის ხელშეკრულებები, რომლებიც სხვადასხვა არაბ ტომებმა თავის დროზე გააფორმეს მუჰამადთან. რეგიონების გამოსვლა ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ უპირ-

⁴ აღნიშნულ საკითხს კიდევ ერთხელ შევხებით მაშინ, როდესაც განვიხილავთ განხეთქილების მიზეზებსა და მიმდინარეობებს ისლამში.

ველესად გამოწვეული იყო იმით, რომ ისლამი ჯერ არ იყო არაბების ცხოვრების წესი, ის ძალიან ახალგაზრდა იყო და მეორეც, ისლამი ძნელად მოსარგები იყო მომთაბარე ბედუინისთვის. ამიტომ აბუ ბაქრის მმართველობა ძირითადად ამბოხებულთა დამორჩილებას მიემდგნა, მაგრამ მის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ შეძლო ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცება და ყველანაირი პირობა შექმნა ისლამის არაბეთის საზღვრებს გარეთ გასავრცელებლად. ამის მიუხედავად, მუსლიმთა უსაფრთხოება მაინც ვერ იყო დაცული, რადგანაც ბიზანტია და სასანიანთა ირანი ვერ ეგუებოდნენ და თავიანთი ინტერესის რეგიონში არ სურდათ ახალი, ძლიერი სახელმწიფოს არსებობა.

ახალგაზრდა არაბთა სახალიფოსა და მის მეზობელ სახელმწიფოებს შორის იყო მსგავსებაც და განსხვავებაც: არაბებსაც თვალი ეჭირათ მეზობელ ქვეყნებზე და ცდილობდნენ თავიანთი საზღვრების გაფართოებასა და გავლენების მოპოვებას, მაგრამ თუ სახალიფოში შემავალ ხალხებს ისლამი აძლევდა თავისუფლებისა და თანასწორობის გარანტიას, ბიზანტიასა და ირანში დაპყრობილი ხალხები იტანჯებოდნენ ამ ქვეყნების მესვეურთა მიერ ადგილებზე დანიშნული მმართველების გაზრდილი ძალაუფლების, უზარმაზარი გადასახადებისა და აუტანელი პირობების გამო. არაბთა ეს უპირატესობა აისახებოდა იმპერიებს შორის ბრძოლების შედეგზეც. არაბებმა უკვე მეორე ხალიფა უმარის დროს მნიშვნელოვნად გააფართოეს სახალიფოს საზღვრები. 641 წელს არაბებმა დაიპყრეს ეგვიპტე, 651 წელს წერტილი დაუსვეს სასანიანთა მმართველობას სპარსეთში, ამავე წლებში მათ მიაღწიეს ჩრდილოეთ კავკასიასაც. უკვე 654 წელს არაბების ხელისუფლება ვრცელდებოდა მთლიანად ჩრდილოეთ აფრიკაზე, ხოლო მე-8 საუკუნის დასაწყისიდან არაბები იწყებენ ესპანეთის დაპყრობასაც.

ზოგადად ისლამში აღიარებული პრინციპით, მუსლიმთა შორის წინასწარმეტყველ მუჰამმადის შემდეგ საუკეთესო მუსლიმებად ითვლებიან ოთხი მართლმორწმუნე ხალიფა: აბუ ბაქრი (632-634), უმარი (634-644), უსმანი (644-656) და ალი (656-661). ამ

მმართველების ხელში იყო როგორც საერო, ისე სასულიერო ხელისუფლება და ხელმძღვანელობდნენ შარიათის კანონებით. მუსლიმი ისტორიკოსები მათი მმართველობის ოცდაათწლიან პერიოდს თვლიან ისლამის ისტორიაში ყველაზე ნათელ პერიოდად, როდესაც ხელისუფლება და კანონი მთლიანად ხალხის სამსახურში იყო.

რატომ 30 წლიანი პერიოდი? გადმოცემა მუჰამმადს მიაწერს სიტყვებს, რომ „სახალიფო ჩემს თემში გაგრძელდება 30 წელი, რომლის შემდეგაც დაიწყება მეფობა“. ეყრდნობიან რა ამ გადმოცემას, მეცნიერები მართლმორწმუნე ხალიფებს მიაკუთვნებენ ალის შვილს ჰასანსაც, რომლის შვიდთვიანი მმართველობა ექცევა ამ 30 წელში.

იმ დიდ წარმატებას, რასაც მიაღწიეს თავიანთი მმართველობის დროს მართლმორწმუნე ხალიფებმა, თან ახლდა სახალიფო ტახტის გამო მძაფრი ბრძოლა, თუმცა, ეს დიდად არ უშლიდა ხელს დაპყრობითი ომების წარმოებას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სახალიფოს მიერ დაწყებული დაპყრობითი ომების დროს არაბებს უხდებოდათ შერკინება არა მარტო თავისი მოწინააღმდეგეების სამხედრო ძალებთან, არამედ უფრო განვითარებულ კულტურებთან, რაც იწვევდა გარკვეული კორექტივების შეტანას ახალ იდეოლოგიაში. ამ სიძნელეების გადატანა უხდებოდა თვით მუჰამმადსაც. ალბათ აქედან გამომდინარე უნდა მიემართა წინასწარმეტყველს ხალხისთვის: „*რწმენაში არაა ძალდატანება*“ [სილაგაძე, 2: 256]. სარწმუნოებაზე ასეთი ლოიალური დამოკიდებულება გაცილებით გაადვილებდა დაპყრობითი პოლიტიკის განხორციელებას, თავიდან ააცილებდა იდეოლოგიურ ბრძოლას საკმაოდ პოპულარულ რელიგიებთან.

დაპყრობილ ტერიტორიებზე ისლამი ახალისებდა მეცნიერებისა და ხელოვნების, ფილოსოფიისა და ლიტერატურის, ვაჭრობისა და სამხედრო საქმის განვითარებას. ამასთან, მუსლიმები დაპყრობილ ტერიტორიაზე არსებული ორგანოების მართვას ანდობდნენ ადგილობრივებსაც, რაც ხელს უწყობდა დაპყრობილი

ხალხებისთვის დამახასიათებელი ადმინისტრაციული ინსტიტუტების შენარჩუნებასა და კულტურის განვითარებას. რაკი საფრთხეს არ უქმნიდა ახლად მოქცეული ხალხის თვითმყოფადობას, ამით ისლამი უფრო სწრაფად ხდებოდა რეგიონალური და ადგილობრივი კულტურის ნაწილი.

მუსლიმურ საზოგადოებაში ტრადიციულად (თავდაპირველ ეტაპზე მაინც), არსებობდა რელიგიური მოთმინების ატმოსფერო. სახელმწიფო უზრუნველყოფდა ყველა რელიგიის მიმდევრების უსაფრთხოებას, განსაკუთრებული უპირატესობით სარგებლობდნენ ებრაელები და ქრისტიანები, რომლებიც ყურანში მოხსენებული არიან „წერილის ხალხად“. აქვე აღვნიშნავთ: იმის მიუხედავდ, რომ წერილის ხალხსა და მუსლიმებს შორის ურთიერთობა ყოველთვის არ იყო სასურველი, მუსლიმი მმართველები, განსაკუთრებით არაბები, ყოველთვის აძლევდნენ თავშესაფარს სხვა ქვეყნებიდან დევნილ ებრაელებსა და ქრისტიანებს. რა თქმა უნდა ასეთი შემწყნარებლური ურთიერთობა დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა და ცნობილია, რომ მთელი შუა საუკუნეები მუსლიმებსა და ქრისტიანებს შორის ურთიერთდაპირისპირებასა და დაპყრობით ბრძოლებში მიმდინარეობდა.

II თავი

მუსლიმური მოძღვრების შემადგენლობა და მისი არსი

1. ყურანი - მუსლიმთა მთავარი წმინდა წიგნი

მსოფლიოში გავრცელებულ ყველა რელიგიურ სისტემას გააჩნია წიგნები, რომლებიც იმ რელიგიის მიმდევართათვის ითვლება წმინდად. ასეთია ინდუიზმისთვის - ვედები, ზოროასტრიზმის მიმდევრებისთვის - ავესტა, ბიბლია (ძველი აღთქმა) ებრაელებისთვის, ბიბლია (ძველი და ახალი აღთქმა) ქრისტიანებისთვის და ა. შ. როგორც წესი ეს წიგნები შეიცავს თქმულებებს ღმერთის, მათი მოციქულების, სამოთხის, ჯოჯოხეთის შესახებ. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა იმის აღწერას, თუ ვინ შექმნა სამყარო, მიწა, ადამიანი, ცხოველები და მცენარეები, ის რიტუალები და ჩვევები, თუ როგორ უნდა მოიქცნენ მორწმუნეები, რა ევალებათ მათ და რას მიიღებენ ისინი იმ ქვეყნად ღმერთისგან საჩუქრად. მუსლიმთათვის ასეთი წიგნია - ყურანი.

ყურანი მუსლიმთათვის მთავარი წმინდა წიგნია, რომელიც გადმოცემის თანახმად მუჰამმადს ევლინებოდა 23 წლის განმავლობაში მთავარანგელოზ ჯაბრაილს მეშვეობით. ესაა გამოცხადება, რომელიც ადასტურებს წინა გამოცხადებების ჭეშმარიტებას და არის ღმერთის ბოლო კანონი, ბოლო მუჰამმადი წინასწარმეტყველთა ბეჭედი [ლობჟანიძე, 33:40]. ცნობილია, რომ წინასწარმეტყველის სიკვდილის შემდეგ, ყურანის ერთიანი რედაქცია არ არსებობდა, და როგორც მეცნიერულადაა დადგენილი, მისი საბოლოო რედაქციით დამტკიცება მოხდა ხალიფა უსმანის დროს (644-656 წწ.). მეცნიერებაში არის, აგრეთვე, ვარაუდი, რომ ყურანის შედგენაში მონაწილეობა მიიღო რამდენიმე ავტორმა, რისი მტკიცების საშუალებასაც იძლევა ყურანის შინაარსი და სტილი. ამ შემთხვევაში კი მთავარი არის ის, რომ ყურანმა სრულყოფილებამდე მიიყვანა არაბთა წარმოდგენებში არსებუ-

ლი იბრაიმის (ბიბლ. აბრაამი) მონოთეისტური ტრადიცია. თვით ყურანში არაერთგზის ხაზგასმია, რომ აბრაამი იყო ჰანიფი (ერთი ღმერთის მქადაგებელი) და ის არ იყო წარმართი [ლობჟანიძე, 16:121, 124; სილაგაძე, 3:95, 6:161; და სხვა].

ყურანი მუსლიმური მოძღვრების, ზნეობრივ-ეთიკური ნორმებისა და სამართლის მთავარი წყაროა. არაბულ ენაზე არსებული ყურანის ტექსტი ითვლება ხელთუქმნელად [ლობჟანიძე, 17:90], ის ალლაჰის სიტყვაა [სილაგაძე, 2:75; 9:6 და სხვა], რომლის დედანიც მასთან ინახება [სილაგაძე, 13:39] და არაბული ენა ყურანის ენაა [ლობჟანიძე, 16:105]. იგი შედგება 114 სურისგან (თავი), ყურანის ცალკეული სურა შეიცავს 3-დან 286-მდე აიას (ლექსი), ხოლო ერთ აიაში 1-დან 68 სიტყვაა⁵. ყურანში სურები განლაგებულია მასში შემავალი აიების რაოდენობის კლებადობის ნიშნით, მაგ., მეორე სურაში 286 აიაა, მესამეში 200, მეოთხეში 175 და ა.შ. ყველაზე პატარა - 103-ე, 108-ე და 110-ე სურებში სულ სამი აიაა. გამონაკლისს შეადგენს პირველი სურა „ფათიჰა“ - „გამხსნელი (წიგნის)“, რომელშიც სულ 7 აიაა და მუსლიმების მიერ გამოიყენება როგორც მთავარი ლოცვა. სურებად და აიებად დაყოფა ყურანში შემდეგნაირადაა ახსნილი: „და ყურანი დაეყავით, რათა წაგეკითხა ხალხისათვის ხანგამოშვებით...“ [ლობჟანიძე, 17:107].

გადმოცემის თანახმად, მუსლიმთა წინასწარმეტყველმა პირველი გამოცხადება მიიღო 40 წლის ასაკში, 610 წელს რამადანის⁶

⁵ ა. მასეს ცნობით, ყურანში 6211 აიაა. ვ. ნაუმკინი თვლის, რომ ყურანში აიების რაოდენობა 6204-დან 6236-მდეა. ვ. ნაუმკინის ცნობითვე, ამერიკელი ისლამ-მცოდნე ფილიპ ჰიტის მონაცემებით, ყურანში სულ 77934 სიტყვა და 323621 ასობგერაა. მუსლიმური ტრადიციის თანახმად კი, ყურანი 600 გვერდისაგან შედგება, მასში 6666 აიაა და მეცნიერები დიდ ცოდვას ჩადიან, როდესაც მათ რაოდენობას ამახიჩევენ. სპეციალურ გამოკვლევებში აზრთა სხვადასხვაობა გამოწვეული უნდა იყოს იმ გარემოებით, რომ ავტორები სარგებლობენ ყურანის არაბულ ენაზე გამოცემული განსხვავებული ვარიანტებით (ისინი რამდენიმეა), რომლებშიც ყოველთვის არ ემთხვევა ერთმანეთს აიების რაოდენობა.

⁶ ისლამამდელ არაბეთში ოთხი წმინდა თვიდან ერთ-ერთი, რაზეც მითითებაა ყურანშიც [სილაგაძე, 9:36].

თვეში, როდესაც იგი იმყოფებოდა ჰირას მთაზე (ქ. მექადან ჩრდილოეთით რამდენიმე კილომეტრში), სადაც იგი, როგორც უკვე წინა თავში აღინიშნა, ხშირად ადიოდა და რამდენიმე დღეს ატარებდა ლოცვასა და ფიქრებში. სწორედ აქ ყოფნის დროს მოესმა ერთხელ არაჩვეულებრივი ხმა და მას გარდმოევლინა ყურანის პირველი აიები.

მეცნიერთა უმრავლესობა თვლის, რომ სახელწოდება ყურანი წარმოქმნილია ზმნიდან კარაა, რომელიც აღნიშნავს „კითხვას“, „შეკრებას“. არსებობს ასეთი მოსაზრებაც, რომ ყურანის სახელწოდება წარმოქმნილია ზმნიდან კარანა, რომელიც აღნიშნავს „შეკავშირებას“, „შეერთებას“. ასეთი დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლევა ის, რომ ყურანის აიები მსგავსია და დაკავშირებული არიან ერთმანეთთან, ხოლო მისი ტექსტი არის გართიმული პროზის სახით. თვით ყურანში მოხსენიებულია სხვა სახელწოდებებიც, რომელთაგან ყველაზე გავრცელებულია *ქითაბ*. ეს სახელწოდება ყურანში მეორდება 60-ზე მეტჯერ.

მუსლიმური ტრადიციით, ყურანი არის უნიკალური წერილი, რომელიც გამოგზავნილია მთლიანად კაცობრიობისთვის, თუმცა ყურანში ასევე ვკითხულობთ, რომ *იგი გამოგზავნილია არაბებისთვის და არაბულ ენაზე* [ლობჟანიძე, 41:44; 12:2; 13:37; 16:105; 39:29 და სხვა]. მუსლიმი მეცნიერები მიუთითებენ ყურანის ზოგიერთ თავისებურებებზე, რომელიც მის უნიკალურობაზე მიუთითებს, კერძოდ: ყურანი ვერასდროს დამახინჯდება და შეინახება იმ სახით, რა სახითაც მოევლინა მუჰამადს; ყურანმა დაასრულა ზეციდან წმინდა წერილების მოვლენა, იგი ადასტურებს წინა წერილების ღვთიურ წარმომავლობას და სხვა წერილი აღარ მოევლინება კაცობრიობას; ყურანი მიუბამველია და დღემდე ვერავინ შეძლო მისი მსგავსის შექმნა, რომ ყურანი არ ჰგავს ადამიანურ მეტყველებას არც ფორმით და არც შინაარსით; ყურანის სურების დამახსოვრება შეუძლიათ ისეთ ადამიანებსაც, რომლებმაც არ იციან არაბული ენა; ყურანი გადმოგცემს ადრინდელი წმინდა წიგნების შინაარსს გარკვეული სახეცვლილებით. და ბოლოს, ყურანის უმნიშვნელოვანესი თავისებურებაა

ის, რომ სურებისა და აიების ზეგარდმოვლენა ხდებოდა ნაწილ-ნაწილ.

როგორც უკვე აღინიშნა, ყურანი დაყოფილია (სურებად (თავი) და აიებად (ლექსი). ყურანის 114 სურიდან 29 იწყება არაბული ასოების კომბინაციით, რომელთა მნიშვნელობაც უცნობია და ყველა იწყება ბასმალათი („სახელითა ალლაჰისა, მოწყალისა, მწყალობლისა“). გარდა მე-9 სურისა.

მიღებული აზრით, ყურანის გაგებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სურებისა და აიების ქრონოლოგიის საკითხს. კერძოდ, ცალკეულ მეცნიერთა აზრით ყურანის ტექსტი არც ქრონოლოგიურად და არც შინაარსობრივად ისე არ არის დალაგებული, როგორც მაგალითად, ბიბლია. თვით სურების სახელწოდებაც კი, თვითნებურადაა შერჩეული და არ ასახავს სურებში გადმოცემულ შინაარსს, ხოლო ერთსა და იმავე სურაში შემავალი აიები წინასწარმეტყველის მოღვაწეობის სხვადასხვა პერიოდსა და პოლიტიკურ სიტუაციას ეხება.

უკვე აღინიშნა, რომ ყურანის გამოცხადება ხდებოდა ნაწილ-ნაწილ. ქადაგების შემდეგ მუჰამადის თხოვნით ხდებოდა მათი ჩაწერა პალმის ფოთლებზე, რომ მის მიმდევრებს არ დავიწყებოდათ თუ როდის რა იქადაგა წინასწარმეტყველმა. ამიტომ, პირველი ქადაგებიდან მუჰამადის სიცოცხლის ბოლომდე ყოველთვის იყო ადამიანი, რომელიც ახდენდა გამოცხადებების ჩაწერას. გარკვეული საფრთხეების თავიდან აცილების მიზნით მუჰამადი თავის მიმდევრებს მოუწოდებდა ყურანი ესწავლათ ზეპირად. იყო შემთხვევები, უკვე არსებულ გამოცხადებებთან დაკავშირებით მუჰამადს თხოვდნენ განმარტებებს, ხოლო კომენტარებს წერდნენ უკვე არსებული ჩანაწერების მეორე გვერდზე. ყურანის ერთ ტექსტად შეკრების დროს კი, გადაწერილი იქნა როგორც პირველი, ისე მეორე გვერდიც. სწორედ ამიტომაც ყურანში ერთი და იგივე მოვლენა აღწერილი ორი ან მეტჯერ სხვადასხვა ადგილას, თანაც, თუ ერთგან მოკლედ და ლაკონიურად არის გადმოცემული გამოცხადება, სხვაგან უფრო ფართოდ და შინაარსიკ გასაგებად.

მუჰამმადის სიკვდილის შემდეგ, შეიქმნა საშიშროება ყურანის ცალკეული ნაწილების დაკარგვისა, ამიტომ პირველმა ხალიფამ, აბუ ბაქრმა ყურანის ერთიან ტექსტად გამოცემის ბრძანება გასცა, თუმცა მისი ხალიფობის დროს ეს ვერ მოხერხდა. ამ მხრივ საბოლოო მიზანს ვერ მიაღწია მეორე ხალიფა უმარიმაც. ყურანის საბოლოო ტექსტის გამოცემა მხოლოდ ხალიფა უსმანის დროს მოხერხდა, როდესაც სხვადასხვა ვარიანტები შეჯერებული იქნა ერთ ტექსტად, ხოლო ყველა დანარჩენის დაწვის ბრძანება გასცა.

უსმანის ბრძანებით დაიწერა ყურანის ოთხი ეგზემპლარი, რომელთა ბედიც უცნობია. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, ერთი გაიგზავნა მედინაში, საიდანაც ის გატანილი იქნა ანდალუსიაში, აქედან კი მაროკოში. 1485 წელს ის მოხვდა სამარყანდში, საიდანაც 1869 წელს წაღებული იქნა სანკტ-პეტერბურგში, სადაც დარჩა 1917 წლამდე, შემდეგ კი დააბრუნეს უკან. 1924 წლიდან ის ტაშკენტშია.

როგორც უკვე აღინიშნა, ყურანის ჩაწერა აუცილებელი გახდა იმის გამო, რომ არ დავიწყებოდით მუჰამმადის მიმდევრებს. ამის მიუხედავად, რიგ საკითხებზე აუცილებელი ხდებოდა დამატებითი განმარტებების გაკეთება როგორც მუჰამმადის, ისე მისი უახლოესი მიმდევრების მხრიდანაც. ჯერ კიდევ მუჰამმადის სიცოცხლეში, ასე ჩამოყალიბდა ყურანის განმარტების მეცნიერება - მუსლიმური ეგზეგეტიკა, რომელსაც მუსლიმური ტრადიციით თაფსირი („ახსნა“, „კომენტარი“) ეწოდება. ყურანის ტექსტის ცნობილ კომენტატორს, აბუ ხაიამ ალ-ანდალუსს (გარდ. 1344 წ.) უთქვამს: „თაფსირი - ყურანში სიტყვების წარმოთქმის შემსწავლელი მეცნიერებაა, ასევე, თუ რას აღნიშნავენ ისინი. იგი იკვლევს წესებს რომლებიც ეხება როგორც ცალკეულ სიტყვებს, ასევე სიტყვათა შეთანხმებებს, მნიშვნელობებს, რომლებიც წარმოიქმნება მათი შეთანხმების დროს, და ყველაფერს, რაც ავსებს ამას“.

თავდაპირველად, ყურანის ახსნა ხდებოდა ზეპირად. ცალკეული აიებისა და სურებს განმარტავდნენ მუჰამმადის უახ-

ლოესი მიმდევრები, რომლებსაც გააჩნდათ ყურანის სიღრმისეული ცოდნა. VIII საუკუნის მეორე ნახევარში ჩნდება ჰადისების (ჰადისებზე უფრო ვრცლად ქვემოთ იქნება საუბარი) პირველი კრებულები, რომლებიც ხსნიდნენ ყურანის ცალკეულ ნაწილებს.

ისლამის არსებობისა და გავრცელების პირველ საუკუნეებში არ გაჩენილა ყურანის თარგმანის მოთხოვნა სხვადასხვა ეროვნების მუსლიმებისთვის მათთვის გასაგებ ენაზე. არაბული იყო ის ძირითადი ენა, რომელზეც საუბრობდნენ და წერდნენ თავიანთ ნაშრომებს ისლამური სამყაროს მეცნიერები. ამავე დროს შუა საუკუნეების ევროპელ ავტორებს, რომლებიც ქმნიდნენ პოლემიკური და აპოლოგეტური ხასიათის ნაწარმოებებს, ესაჭიროებოდათ ყურანის თარგმანი მათთვის გასაგებ ენაზე. პირველი, ვინც ყურანი ლათინურ ენაზე თარგმნა (1143 წ.), იყო შოტლანდიელი რობერტ კეტტენოლი, შემდეგ იყო 1647 წლის დიურიეს ფრანგულ ენაზე თარგმანი, ხოლო ინგლისურად პირველად ითარგმნა 1649 წელს ალექსანდრ როსის მიერ არა არაბულიდან, არამედ აღნიშნული ფრანგული თარგმანიდან. მოგვიანებით, 1734 წელს ყურანი არაბულიდან ინგლისურ ენაზე თარგმნა ჯორჯ სეილმა, რომელმაც დიდი პოპულარობა მოიპოვა ევროპაში. რუსეთში პირველად ყურანი ითარგმნა პეტრე I დროს იგივე ფრანგულიდან და გამოიცა 1716 წელს. 1787 წელს კი ეკატერინე II ბრძანებით გამოიცა ყურანის სრული ტექსტი არაბულ ენაზე, რომელსაც შემდეგ მოჰყვა მისი რუსული თარგმანები არაბულიდან.

საქართველოში, ილია ჭავჭავაძის დიდი მეცადინეობით და ფინანსური მხარდაჭერით, ყურანი ქართულ ენაზე პირველად 1906 გამოიცა და ისიც ფრანგულიდან თარგმნა პ. მირიანაშვილმა, რომელსაც რედაქტირება გაუკეთა მემედ აბაშიძემ.

2006 წელს გამოვიდა გიორგი ლოზჟანიძის მიერ შესრულებული ყურანის თარგმანი არაბული ენიდან.

ყურანის ახალი ქართულ თარგმანი ვერ დაასრულა ცნობილმა აღმოსავლეთმცოდნემ, აკადემიკოსმა აპოლონ სილაგაძემ

(1942-2017). უკვე გამოცემულია ყურანის ტექსტის სილაგადისე-
ული ფუნდამენტური თარგმანის მოცულობით თითქმის ერთი
მესამედზე მეტი.

ასევე, არსებობს ყურანის ქართული თარგმანები, რომლებიც
ეკუთვნის რეზო მიქელაძეს, იმამყული ბათავანს (ფერეიდანელი
ქართველი) და მიხეილ თურქიას.

2. სუნა და ჰადისები, მათი სტრუქტურა და სახეები

მუჰამადის გარდაცვალების შემდეგ, პოლიტიკური საკითხე-
ბის გადაწყვეტის გვერდით, უმნიშვნელოვანესი იყო იმ სული-
ერი მემკვიდრეობის შენარჩუნება, რაც მან დაუტოვა თვის მიმ-
დევრებს. შექმნილ ახალ რეალობაში, საჭირო იყო ყურანის ცალ-
კეული აიების ახლებურად განმარტება, რითაც ძირითადად
დაკავებული იყვნენ მისი უახლოესი მიმდევრები, მაგრამ ხში-
რად მათაც არ ჰქონდათ პასუხები ამა თუ იმ საკითხზე. თანდა-
თან ყალიბდება ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც, მუსლიმთა
გადაწყვეტილებები ხდება იმის მიხედვით, თუ რა თქვა, ან რო-
გორ მოიქცა ამა თუ იმ შემთხვევაში წინასწარმეტყველი. ასე ყა-
ლიბდება გადმოცემათა კრებულები (ჰადისები) მუჰამადის ქცე-
ვებისა და გამონათქვამების (სუნა) შესახებ.

მუსლიმური ტრადიციით, სუნას (სასურველი, მაგრამ არა აუ-
ცილებელი) გააჩნია სხვადასხვა განმარტება. კანონმდებლობაში
სუნას უწოდებენ იმ დანაწესებს, რომელთა შესრულებაც ბრძანა
კანონმდებელმა, მაგრამ არ განუსაზღვრავს იგი, როგორც აუცი-
ლებელი (ფარდი). ჰადისების მცოდნეები სუნას უწოდებენ წი-
ნასწარმეტყველის სიტყვებისა და ქცევების ერთობლიობას, რომ-
ლებიც თვითონ მოციქულმა შეასრულა ან სხვის მიერ შესრულე-
ბული მოიწონა, ასევე იმ ზნეობრივ მახასიათებლებს, რომლი-
თაც ის განსხვავდებოდა წინასწარმეტყველების დაწყებამდე და
მას შემდეგ. მუსლიმური ტრადიციით, ზოგჯერ სუნა იხმარება
მრავლობით რიცხვში - სუნნან, რასაც იმით ხსნიან, რომ წინას-

წარმეტყველის სუნას ემატება ოთხი მართლმორწმუნე ხალიფას სუნა.

წინასწარმეტყველის სიტყვები, სადაც ყურანის აიების განმარტებაა, ითვლება ღმერთის გამოცხადებად. ისინი ითვლება იმ სიბრძნის ნაწილად, რომელიც ალლაჰმა გამოუგზავნა მას ყურანთან ერთად. წინასწარმეტყველის მოვალეობაში შედიოდა არა მარტო ყურანის მიტანა მოსახლეობამდე, არამედ იმ შინაარსის განმარტება, რაც ყურანის ტექსტშია ჩადებული და რაც ყველასათვის გასაგები არ იყო. სწორედ ამიტომ აუცილებელი ხდებოდა ტექსტის ცალკეული ნაწილების დამატებით განმარტება.

მუჰამადის სუნა ჩვენამდე მოვიდა ჰადისების სახით, რომლებსაც წინასწარმეტყველის სიკვდილის შემდეგ თავი მოუყარეს კრებულებად, რომელთაგან აღიარებულია ექვსი, ხოლო მათგან ყველაზე ავტორიტეტულად ითვლება ალ-ბუხარის (810-870) მიერ შედგენილი კრებული. ზოგჯერ ჰადისების შინაარსი ემთხვევა ყურანის ტექსტს. მაგ., ყურანში ვკითხულობთ: „...*ჰამეთ და სვით, ოღონდ ზომას არ გადახვიდეთ...*“ [სილაგაძე, 7: 31]. მუჰამადის ჰადისებში კი ვკითხულობთ: „*ჰამეთ, სვით, ჩაიცვით და გაეცით მოწყალეობა, მაგრამ ეს არ გააკეთო ანგარებითა და თავმოწონეობით*“.

არსებობს მოსაზრება, რომ ისლამის გავრცელების ადრეულ ეტაპზე წინასწარმეტყველი კრძალავდა ჰადისების ჩაწერას. მას მიეკუთვნება სიტყვები: „*ვინც ჩაიწერა ჩემი სიტყვებიდან რაიმე გარდა ყურანისა, უნდა დაწვას*“. თუმცა, წინასწარმეტყველისავე სიცოცხლეში შეიქმნა საშიშროება არაბებს არეოდათ მისი სიტყვები ყურანის ტექსტში, ამიტომაც შემდეგ ჰადისების ჩაწერის ნება დართო. ასე რომ მუჰამადის სიცოცხლეში უკვე არსებობდა ჰადისების კრებულები.

მართლმორწმუნე ხალიფების დროს შეიქმნა საშიშროება, რომ ყურანის ტექსტის მსგავსად არ დაკარგულიყო ჰადისების ტექსტებიც. ამიტომ აბუ ბაქრისა და უმარის დროს ერთიანი კრებულების შექმნის გადაწყვეტილება მიიღეს, თუმცა ეს ვერ მოხერხდა ვერც მომდევნო ხალიფების დროსაც. მუსლიმი სწავლუ-

ლები არ იყვნენ დაკავებულნი ჰადისების შეკრება-კლასიფიკაციით არც ჰიჯრის პირველ საუკუნეში, მაგრამ უკვე მეორე საუკუნიდან (VIII ს.) უმაიანთა ხალიფა აბდ ალ-აზიზმა (717-720 წწ.) უბრძანა მედინის მმართველს შეედგინა ჰადისების კრებული. ამავე პერიოდში არაერთი ცნობილი იმამი მუშაობდა ამ საკითხზე, გაჩნდა პირველი კრებულებიც, რომელთაგან ყველაზე ადრეულია იმამ მალიქის (712-796 წწ.) კრებული. IX საუკუნიდან მეცნიერება ჰადისების შესახებ სწრაფად ვითარდება. ჰადისთმცოდნეობის განვითარებამ გამოიწვია ბევრი საექვო გადმოცემის აღმოჩენაც. გაჩნდა სანდო და არასანდო ჰადისების ცნებები.

ჰადისები ჩვეულებრივი გადმოცემისგან განსხვავდებიან იმით, რომ ისინი შედგებიან ორი ნაწილისგან: საკუთრივ ტექსტი (მათნ) და მომთხრობთა ჯაჭვი (ისნად), რომელიც შეიცავს იმ ადამიანების სახელებს, ვინც თაობიდან თაობაზე გადასცა ჰადისის ტექსტი. ჰადისის ტექსტი შეიძლება შეიცავდეს მოციქულის სიტყვებს ან მისი ცხოვრების ისტორიას. ასეთ გადმოცემებს წინასწარმეტყველურ ჰადისებს (ნაბავი) უწოდებენ. თუ ტექსტი შეიცავს ალლაჰის სიტყვებს, რომლებიც მუჰამადის მეშვეობით არის გადმოცემული, ასეთ ჰადისებს წმინდას (ალ-აჰადის ალ-კუდუსიია) უწოდებენ. თვით ჰადისის ტექსტის მთავარი განმასხვავებელი ნიშანი ყურანისგან არის ის, რომ ყურანი ალლაჰის სიტყვაა როგორც ფორმით, ასევე შინაარსით, მაშინ როდესაც, წმინდა ჰადისები შინაარსით - ალლაჰისგანაა, ხოლო ფორმით - მოციქულისგან.

თანამედროვე ეტაპზე ჰადისთმცოდნეობა შარიათის დისციპლინებიდან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა. ჰადისთმცოდნეობა ვითარდება და საზოგადოების განვითარებასთან ერთად სულ უფრო მეტ ამოცანებს უყენებს მეცნიერებს. ეს საკითხი მით უფრო აქტუალურია, როდესაც მომრავლებული რელიგიური სკოლები თავიანთი იდეოლოგიის დასასაბუთებლად ხშირად იყენებენ ისეთ ჰადისებს, რომლებიც ზოგადად არ არის ცნობილი, ან ითვლება არა სანდოდ.

3. ფიკჰი - მუსლიმური სამართალი და მისი თავისებურებები

სამართალი არის ნებისმიერი ადამიანური ერთობისა და სახელმწიფოს აუცილებელი ატრიბუტი იმის მიუხედავად, თუ რა პრინციპებს ეფუძნება. არ არის ამ მხრივ გამონაკლისი არც ისლამური საზოგადოება, რომელმაც გამოიმუშავა და დაამკვიდრა სხვა სამართლებრივი სისტემებისგან განსხვავებული საკუთარი სამართლის ინსტიტუტი.

ისლამური ტრადიციით სამართალთან მიმართებაში გამოიყენება ორი ტერმინი, კერძოდ: ალ-ფიკჰ (იურისპრუდენცია) და შარიათი (ღვთის კანონი). შარიათისა და ფიკჰის მჭიდრო კავშირის გამო, ორივე ტერმინს ხშირად იყენებენ, როგორც იდენტურს: ფიკჰსაც და შარიათსაც თარგმნიან, როგორც „ისლამური სამართალი“, „ისლამური კანონი“. ამ დროს ეს ცნებები სულაც არ არიან ერთმანეთის სინონიმები არც არაბულ ენაზე და არც მუსლიმ სწავლულთა აზრით. ამ ორ ცნებას შორის ზედაპირული განსხვავება იმაშია, რომ შარიათი არის ისლამის თავისებური „სავიზიტო ბარათი“, რომლის შესახებაც იციან როგორც მუსლიმებმა, ისე არა მუსლიმებმაც, მაშინ როდესაც ფიკჰის შესახებ ხშირად მუსლიმებმაც არაფერი იციან და მასთან საქმე აქვთ მხოლოდ მუსლიმ რელიგიურ სწავლულებს (ფაკიჰ), ისლამური სამართალის სპეციალისტებს.

შარიათი სიტყვასიტყვით ნიშნავს „სწორ გზას“. ისლამურ კონტექსტში ეს ცნება მოიცავს ისლამური კანონების მთლიან კომპლექსს, იურიდიულ კანონებს, იურიდიულ ნორმებს, ქცევის პრინციპებსა და წესებს, რომელთა დაცვაც ითვლება ღმერთისთვის სასიამოვნოდ და რომელსაც მუსლიმი იმ ქვეყნად შეჰყავს სამოთხეში. შარიათი ითვლება ღმერთისეულ კანონად, რომელიც ადამიანებამდე მოვიდა უშუალოდ მოციქულ მუჰამადზე ყურანის გამოგზავნით. შარიათის მეორე მთავარ წყაროდ ითვლება სუნა.

მუსლიმ სწავლულთა უმრავლესობა ემხრობა აზრს, რომლის თანახმადაც, ყურანისა და სუნას დებულებებში განსაზღვრულ-

ლი შარიათი არ იძლევა ერთმნიშვნელოვან რეკომენდაციებს იმაზე, თუ როგორ უნდა მოიქცეს მუსლიმი კონკრეტულ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში. საქმე ის არის, რომ ყურანსა და სუნაში დაკონკრეტებულია, მხოლოდ საკულტო წესები, რომლებიც დეტალურად ადგენს რელიგიური ვალდებულებების შესრულების თანმიმდევრობას (ინდივიდისა და ღმერთის ურთიერთობის სფერო). რაც შეეხება მუსლიმთა ქცევის წესებს ერთმანეთთან მიმართებაში, აქ შარიათი განსაზღვრავს ყველაზე ზოგად ორიენტირებსა და პრინციპებს, რომელთა რაციონალური გააზრება საშუალებას გვაძლევს მოვნახოთ რელიგიის მოთხოვნათა შესაბამისად სწორი გადაწყვეტილება ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. მეცნიერ-სამართმცოდნეთა მიერ ამგვარი გადაწყვეტილების გამოტანა, უკვე საკუთრივ ფიკჰის სფეროა.

მოვიყვანოთ მაგალითი: ცნობილია, რომ შარიათი კრძალავს ღვინის დალევას. აკრძალვის საფუძვლად აღებულია ყურანიდან აია: „*ჰოი თქვენ, რომელთაც იწამეთ! ღვინო, მაისირი, კერპთა სამსხვერპლოები და ისრები - ბნელი საქმეებია შაითანისა; მოერიდეთ მათ, ეგების ნეტარ იყვნეთ თქვენ*“ [სილაგამე, 5:90]. დროთა განმავლობაში გაჩნდა კითხვა, რომ მუსლიმებს თუ შეუძლიათ საკვებში ღვინის ძმრის გამოყენება იმის გათვალისწინებით, რომ ამ პროდუქტზე ყურანში არაფერია ნათქვამი. სწორედ ამ დროს საქმეში ერთვებიან ფაკიჰები, რომლებსაც გარკვეული მეთოდის გამოყენებით გამოაქვთ სამართლებრივი გადაწყვეტილება (ფათვა), რომლის თანახმადაც ძმრის გამოყენება არაა აკრძალული.

საყურადღებოა ისიც, რომ შარიათსა და ფიკჰს შორის არსებობს გარკვეული ერთიანობა, თუმცა, მათ შორის არსებობს თვალნათლივი განსხვავებებიც, კერძოდ:

1. შარიათი - ესაა დანაწესთა კომპლექსი, რომლებსაც შეიძლება ყურანი და სუნა, ხოლო ფიკჰი - შარიათის საფუძველზე გამოყვანილი და კონკრეტულ სიტუაციაზე მისადაგებული წესების კომპლექსი, რომელთა უშუალო განმარტება შარიათში არაა;

2. შარიათი არის ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი და უცვლელი, ხოლო ფიკჰი იცვლება ვითარებათა გათვალისწინებით, რომელთა მიმართაც ის გამოიყენება;

3. შარიათის დანაწესებს უმეტესწილად გააჩნიათ ზოგადი ხასიათი: ისინი ქმნიან ძირითად პრინციპებს. ფიკჰის ნორმებს კი კონკრეტული ვითარებისთვის გააჩნიათ კონკრეტული მიმართულებები.

ფიკჰის განვითარების ეტაპებიდან (პირველი ეტაპი 610-632 წწ.) განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამართლებრივი სკოლების (მაზჰაბ) აღმოცენება, რომელიც ძირითადად ემთხვევა უმაიანთა მმართველობის აღზევებისა და დაცემის წლებს (661 წლიდან VIII ს. მეორე ნახევრამდე). ამ პერიოდისთვის დამახასიათებელია ძლიერი საზოგადოებრივი მღელვარებები, მუსლიმები გაიყვნენ სხვადასხვა ჯგუფებად და სექტებად; ხალიფათი გადაიქცა დინასტიურ სამეფოდ; შემოღებული იქნა უამრავი ახალი რელიგიური წეს-ჩვეულება, რომელთა ნაწილიც აქამდე ითვლებოდა აკრძალულად კლასიკური ისლამის მიხედვით; სწავლულებს უკვე აღარ სურთ დარჩნენ ხალიფას კარზე და გარბიან პროვინციებში, რათა თავი აარიდონ ხალიფებთან კონფლიქტს; გაიზარდა ინდივიდუალური სამართალწარმოების შემთხვევები, ფართო გავრცელება ჰპოვა ჰადისების ციტირებამ და მათი ფალსიფიკაციის შემთხვევებმა და ა. შ. რაც შეეხება სამართლებრივ სკოლებს - მაზჰაბებს, ისინი ისლამში ოთხია, რომლებსაც აქ ცალ-ცალკე მოკლედ განვიხილავთ.

ჰანაფიტების მაზჰაბი (დამაარსებელი აბუ ჰანიფა). აბუ ჰანიფა (702-767 წწ), როგორც გამოცდილი პედაგოგი, ისლამის ნორმებზე საუბრისას, იყენებდა თავის ორიგინალურ მეთოდებს, რომლებიც ეყრდნობოდა კოლექტიური მსჯელობის პრინციპებს (შურა). იგი აუდიტორიას თხოვდა რაიმე სამართლებრივ საკითხზე საუბრისას, ყველას ჩაეწერა საკუთარი მოსაზრება. თუ ყველას აზრი ერთმანეთს დაემთხვევოდა, მაშინ საკითხი ითვლებოდა სამართლებრივად. მისი პედაგოგიური მოღვაწეობის სხვა

თავისებურება იყო დებატები ჰიპოთეტურ (სავარაუდო) პრობლემებზე და მათზე გადაწყვეტილების მიღება.

აბუ ჰანიფა ყურანს თვლიდა სამართლის თავდაპირველ, პირველხარისხოვან და უდაო წყაროდ, რომელიც იძლევა საშუალებას სხვა წყაროების სიზუსტის დასადგენად. ნებისმიერი წყარო, რომელიც ეწინააღმდეგება რაიმე საკითხში ყურანს, ის ითვლება არაზუსტად.

სუნას აბუ ჰანიფა განიხილავდა, როგორც სამართლის მეორე წყაროს. სუნის გამოყენების თავისებურება მდგომარეობდა იმაში, რომ გამოგონილი ჰადისებისგან თავის დაღწევის მიზნით ჰანაფიტები იყენებდნენ, მხოლოდ ისეთ ჰადისებს, რომლებიც ფართოდ იყო ცნობილი. ჰანაფიტები სამართლის მნიშვნელოვან წყაროდ მიიჩნევენ ასევე მოციქულის მიმდევრების ერთიან აზრს ამა თუ იმ სამართლებრივ საკითხზე, რომელთა შესახებაც საუბარი არაა ყურანსა და სუნაში; ასევე, მუსლიმთათვის სავალდებულოდ ითვლებოდა სხვა ფაქტების მიერ ერთხმად მიღებული გადაწყვეტილება (იჯმა). ჰანაფიტების მაზჰაბის თავისებურებაა - მეტი სამართლებრივი დატვირთვის მიცემა ადგილობრივ ჩვეულებებზე იქ, სადაც ისლამით არ იყო გაწერილი აუცილებელი წესები.

მალიქიტების მაზჰაბი (დამაარსებელი - მალიქ იბნ ანასი). მალიქის (717- 801 წწ.) სამართლებრივი მეთოდოლოგია ეფუძნებოდა ჰადისების მოყოლასა და მათში ჩადებული აზრის განხილვას იმ დროის პრობლემათა კონტექსტში. ამგვარად, ეს მაზჰაბი უპირატესობას ანიჭებდა ფიკჰის ნორმებს, რომლებიც ჩამოყალიბდა ადრეულ ისლამში ჯერ კიდევ მუჰამადის სიცოცხლეში, ასევე იჯმას და მოციქულის მიმდევრების ინდივიდუალურ აზრს. ამიტომაც მაზჰაბი უფრო მეტად ეყრდნობა ყურანსა და სუნას, ხოლო იჯმა დაყავს მოქმედებაზე, რომლებიც ერთხმად იქნა მოწონებული მედინის განათლებულ მცხოვრებთა მიერ. მალიქი უარყოფდა ისეთ ჰადისებს, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდა მედინის მცხოვრებთა პრაქტიკას.

ჰანაფიტებისგან განსხვავებით, ამ მაზჰაბის დამაარსებელი და ზოგადად მალიქიტები გაურბოდნენ ჰიპოთეტურ სამართლისა და განსჯის პრაქტიკას, რაც საფუძველი გახდა მისი მიმდევრების სახელწოდებისა - ახლ ალ-ჰადის („ჰადისის მიმდევრები“). მალიქი ხშირად ცვლიდა თავის ფათევებს, საჯაროდ წარმოთქმულსაც კი, თუ წინა ფათევაში რაიმე უზუსტობას აღმოაჩენდა.

შაფიიტების მაზჰაბი (დამაარსებელი მუჰამმად იბნ იდრის აშ-შაფიი). აშ-შაფიი (769-820 წწ.) ახალგაზრდობაში სწავლობდა მედინაში მალიქთან, შემდეგ მოღვაწეობდა ეგვიპტეში. თავისი მაზჰაბის შექნის საკითხში, მან გააერთიანა ჰანაფიტებისა და მალიქიტების კონცეფციები, რაც აღწერა 810 წელს გამოცემულ წიგნში „ალ-ჰუდეა“ (მოწმობა), მოგვიანებით კი თავისი მაზჰაბის შესახებ აღწერა წიგნში „ალ-უმმ“ („არსი“). აშ-შაფიი უკომპრომისო იყო ყურანთან ისლამური სამართლის სხვა წყაროების გათანაბრებისა. რაც შეეხება სუნას, მან უარყო აბუ ჰანიფისა და მალიქის მიერ წამოყენებული პირობები ჰადისებთან დაკავშირებით და მთავარ პირობად დააყენა მხოლოდ ერთი, კერძოდ მათი სინამდვილე. აშ-შაფიის აზრით, იქ სადაც არსებობს ღმერთის მიერ ბოძებული კანონები, დაუშვებელია ინდივიდუალური მსჯელობები.

ჰანბალიტების მაზჰაბი (დამაარსებელი - აჰმედ იბნ ჰანბალი, 778-855წწ.). სხვა სამართლებრივი სკოლებისგან განსხვავებით, ეს მაზჰაბი აღმოცენდა, როგორც რელიგიურ-პოლიტიკური მოძრაობა, ხოლო შემდეგ ჩამოყალიბდა სამართლებრივ სკოლად. ჰანბალიტებმა ერთ-ერთი პირველებმა დაიწყეს ტრადიციული მიდგომით მოძღვრების კონცეფციის სისტემატიზაცია. ისინი უარყოფდნენ ყურანისა და ჰადისების ტექსტების როგორც სიტყვა-სიტყვით, ისე ალეგორიულ ახსნას, უარყოფდნენ რწმენის დოგმატების ნებისმიერ რაციონალისტურ ახსნას. ბედისწერის დოგმატის უსიტყვოდ აღიარების მიუხედავად, მაინც თვლიდნენ, რომ ადამიანის მომავალი დამოკიდებულია მის მიერ

შესრულებულ კეთილ საქმეებზე, რითაც ფაქტობრივად, ადამიანური ქცევები მოაქციეს რწმენის კატეგორიაში.

ჰანზალიტური იდეოლოგიის მნიშვნელოვან ასპექტად იქცა ყველა სიახლის (ბიდა) უარყოფა მოძღვრებისა და სამართლის სფეროში. ჰანზალიტები, რომლებიც გამოდიოდნენ შარიათის ნორმების მკაცრად დაცვის მოთხოვნით, ამავე დროს მკაცრად იბრძოდნენ ნებისმიერი უკიდურესობების წინააღმდეგ როგორც მოძღვრებაში, ასევე თემის ცხოვრებაში, მოითხოვდნენ „კანონიერ“ მმართველზე დამორჩილებას.

როგორც ვხედავთ, სამართლებრივი სკოლების ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანია ყურანისა და ჰადისების ტექსტების მიმართ სანდოობის საკითხი სამართლებრივ სფეროში გადაწყვეტილებების მისაღებად.

შარიათსა და ფიკჰზე საუბრისას დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ შარიათი და ისლამური სამართალი არ არის ერთი და იგივე. ისინი ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ფენომენებია, თუმცა, არა სინონიმები. შარიათი - ესაა რელიგიური მოვლენა, რომელიც მცნებათა ერთობლიობაა, რომელიც ალლაჰმა გარდმოუვლინა ადამიანებს თავისი მოციქულის - მუჰამადის მეშვეობით. ღმერთისეული ცნებები არ მიეკუთვნება მხოლოდ სამართალს ან ეკონომიკას, თუმცა, ესაა ღრმა საკრალური ფენომენი. ალლაჰის ცოდნა გადმოცემული იქნა ორ მოცემულობაში: წმინდა ყურანსა და მოციქულის სუნაში.

ისლამური სამართალი - ესაა სამართლებრივი მოვლენა, გამომდინარე უშუალოდ შარიათიდან და იურიდიული ძალის მქონეა. იგი უკვე მრავალი საუკუნეა არსებობს და მოქმედებს მრავალ მუსლიმურ ქვეყანაში. არის სახელმწიფოები, რომლებშიც ისლამური იურიდიული სამართალი არ მოქმედებს, და ამის ნათელი მაგალითია თურქეთი.

III თავი

ძირითადი დოგმატიკა და რიტუალები ისლამში

1. რწმენის პირობები ისლამში

რწმენის პირობები ისლამში ექვსია, რომელიც ყურანში შემდეგნაირადაა ჩამოყალიბებული: „ღვთისმოსაობა არაა, აღმოსავლეთის და დასავლეთის მხარეს მიაპყრათ თქვენი სახეები, მაგრამ ღვთისმოსაობაა, ვინც ალლაჰი იწამა, უკანასკნელი დღე, ანგელოზნი, წიგნი და მოციქულები; და ქონება დაურიგა თუმცა უყვარდა ის ახლობლებს, ობლებს, გლახაკებს, გზაზე მდგომთ, მთხოველელებსა და მონებს; და ღოცვად იდგა და გასცა ზაქათი; და შემსრულა თავისი პირობისა, თუკი დადო პირობა; და მტკიცეა უბედურებაში, გასაჭირში და განსაცდელში...“ [სილაგამე, 2:177].

როგორც ვხედავთ, უპირველესი და უმნიშვნელოვანესია ერთი ღმერთის - ალლაჰის რწმენა. ერთი ღმერთის, სამყაროსა და ადამიანის შემქნელის, ერთადერთის იდეა, ვინც ღირსია ღმერთობისა და თავყვანისცემის - ცენტრალური ადგილი უკავია ისლამურ მოძღვრებასა და რელიგიურ პრაქტიკაში. მუსლიმები ღმერთს უწოდებენ ალლაჰს. ყურანის თანახმად, ალლაჰს გააჩნია უმაღლესი ხელისუფლება, აკეთებს იმას, რასაც მოისურვებს. მისი ნების გარეშე არაფერი ხდება სამყაროში. ალლაჰი თვითკმარია და არაფერი მას არ სჭირდება, მას არ სჭირდება დამხმარეები, რათა მართოს სამყარო, იგი არ საჭიროებს მეუღლეს ან შვილებს, რათა ჰყავდეს საიმედო დასაყრდენი. მას არ სჭირდება თავისი ქმნილებები, რათა გაილამაზოს მისი სიმარტოვე და შეინარჩუნოს თავისი სიძლიერე. „ალლაჰი მარადი, არცა უშვია და არცა შობილა“ [ლობჟანიბე, 112:2-3].

ალლაჰის ატრიბუტები (ნიშნები) მრავალგზის აღწერილია ყურანში, რომელთაგან ყველაზე დაწვრილებით საუბარია მეორე თავში: „ალლაჰი - არა არს ღმერთი, გარეშე მისა, მარადცხოვე-

ლისა, მარადარსისა. თვლელა არ ეუფლება მას და არცა ძილი. მისია, რაცაა ცათა შინა და რაცაა ქვეყანასა ზედა. და ვინაა, ვინც იშუამდგომლოს წინაშე მისა, თუ არა - მისი ნებით? იცის, რაც მათ უწინარესაა და რაც მათ შემდგომაა. ისინი კი მისი ცოდნისას მხოლოდ იმას გასწვდებიან, რასაც ინებებს ის. ტახტი მისი გარემოცავს ცათა და ქვეყანასა და დაცვა მათი არ უმძიმს მას, - ყოვლად მაღალი და დიდებულია იგი“ [სილაგამე, 2:255].

ალლაჰმა შექმნა ადამიანები და დანარჩენი ქმნილებები თავისი ნებით, რომელთა მიმართაც ის მოწყალეა და უყვარს ისინი. ის მუდამ ზრუნავს ადამიანებზე და არასოდეს ტოვებს უყურადღებოდ. ადამიანის მთავარი მოვალეობა კი, სულიერი ძიების გზით ალლაჰის შემეცნებაა. მუსლიმებს სჯერათ, რომ სამართლებრივი ქცევებითა და რელიგიური დანაწესების დაცვით უახლოვდებიან ალლაჰს, ეძლევათ შესაძლებლობა უფრო ღრმად შეიცნონ ალლაჰის ატრიბუტები.

მუსლიმური ტრადიციით, ადამიანის გონებას არ შეუძლია აზროვნებით ალლაჰის არსის გაგება, რადგანაც ადამიანის შესაძლებლობები შეზღუდულია. გონებით შესაძლებელია ალლაჰისადმი რწმენა, მაგრამ წარმოსახვით შეუძლებელია მისი წარმოდგენა. ალლაჰის შესახებ წარმოდგენა მუსლიმებს შეუძლიათ მხოლოდ ყურანითა და სუნიტ მისი სახელების შემეცნებით. ალლაჰის სახელები ყურანში ჩამოთვლილია სურაში - „შეკრება“: „იგია ალაჰი, რომლის თვინიერ არა არს ღმერთი, მცოდნე დაფარულისა და გაცხადებულისა. და იგია მოწყალე, მწყალობელი. იგია ალაჰი, რომელიც არა არს ღმერთი თვინიერ მისისა, ხელმწიფე უწმინდესი, მშვიდობისმყოფელი, ნაღდი, მფარველი, ძლევამოსილი, ძალგულოვანი, განდიდებული. დიდ არს ალაჰი იმაზე, რასაც ზიარუქმნიან. იგია ალაჰი შემქმნელი, შემოქმედი, გამომსახავი. მას აქვს უმშვენიერესი სახელები. განადიდებს მას, რაც ცათა შინაა და რაც ქვეყანასა ზედაა და სწორედ იგია ძლევამოსილი, ბრძენთა ბრძენი“ [ლობჟანიძე, 59:22-24].

ყურანში მოხსენიებული ალლაჰის სახელები სამ ძირითად კატეგორიად იყოფა:

1. სახელები, რომლებიც მის არსთანაა დაკავშირებული (ბატონი, მეფე, ხელისუფალი, მოწყალე, მწყალობელი, მოსიყვარულე, თვითკმარი, უდიდესი, დიდებული, უბლიერესი, ყოვლად ძლიერი, მომსმენი, მცოდნე, ბრძენი);

2. სახელები, დაკავშირებული მის ქმედებებთან (შემოქმედი, შემქმნელი, სახის მიმცემი, წილის მიმცემი, განმკურნებელი);

3. სახელები, რომლებიც მიუთითებენ, რომ მას არ აქვს ნაკლი (უსუფთესი, წმინდა).

ყურანი იწყება სიტყვებით „*ბი-სმი-ლლიაჰი-რ-რაჰმანი-რ-რაჰიმი*“, რაც ნიშნავს „სახელითა ალლაჰისა მოწყალისა, მწყალობლისა“. ეს ფორმულა გვხდება ყურანში 114-ჯერ - ყველა სურის დასაწყისში, გარდა მე-9 სურისა და აგრეთვე, 27 სურის 30-ე აიამში.

ალლაჰის ატრიბუტებზე საუბრისას უნდა აღინიშნოს, რომ მისი ერთ-ერთი მთავარი ატრიბუტი სამართლიანობაა. მისი კანონები და განაჩენი აბსოლუტურად სამართლიანია, არავის მოეკითხება სხვისი ცოდვების გამო, ყველა მიიღებს სასჯელს თუ საჩუქარს, მხოლოდ საკუთარი რწმენისა და ქცევების მიხედვით.

ანგელოზების რწმენა მეორე პირობაა ისლამში. ანგელოზის არაბული სახელწოდება - მალაიქა - წარმოიშვა სიტყვისგან *ალ-უქ*, რაც ნიშნავს „გზავნილს“.

ისლამის მიხედვით, ანგელოზები მხოლოდ და მხოლოდ ქმნილებები არიან. მათ არ შეუძლიათ შექმნან, მართონ სამყარო, ან განაგონ არსებულთა ბედი. მხოლოდ ალლაჰი განაგებს ყველაფერს და მართავს სამყაროს და მასთან ხელისუფლებას არ იყოფს არავინ. ანგელოზები შექმნილი არიან სინათლისგან, არ გააჩნიათ სქესი და აქვთ ადამიანისგან შეუმჩნეველი სხეულები. ისინი ზეცაში არიან და მიწაზე მხოლოდ ალლაჰის ბრძანებების აღსასრულებლად ჩამოდიან, შეუძლიათ შეიცვალონ ფორმა და მიიღონ ულამაზესი სახე, გააჩნიათ უდიდესი ძალა და გადაადგილდებიან ძალიან სწრაფად.

ანგელოზების გარეგნული სახე განსხვავებულია. ზოგიერთები შექმნილი არიან ორი ფრთით, ზოგს გააჩნია ასეულობით ფრთა. ყურანში ამის შესახებ ნათქვამია: „*ქება ალაჰს, შემოქმედს ცათა და ქვეყნისა, რომელმაც დაადგინა ანგელოსნი მოციქულებად, მქონენი ფრთებისა ორმწკრივის, სამწკრივისა და ოთხმწკრივისა...*“ [ლობჟანიძე, 35:1], ხოლო ანგელოზების რაოდენობაზე ყურანში ვკითხულობთ: „...და არ დაგვიდგენია მათი რიცხვი...“ [ლობჟანიძე, 74:31]. ყურანს და სუნამი მოხსენიებულია ზოგიერთი ანგელოზის სახელი და მოვალეობები. ჯაბრაილი პასუხისმგებელია ალლაჰის გამოცხადებების დედამიწამდე მოტანაზე. სწორედ მან გადასცა მუჰამადს ალლაჰის დანაწესები. მიქაილი დაკავებულია წვიმის გამოგზავნით და მცენარეებზე ზრუნვით, ზოგადად სამყაროზე მეთვალყურეობით. ისრაფილს ევალება შეატყობინოს ადამიანებს განკითხვის დღის მოახლოება. იზრაილი სიკვდილის ანგელოზია. მას ევალება ყველა ცოცხალ არსებაზე სულის წართმევა. ეს ოთხი ითვლებიან ალლაჰთან ყველაზე დაახლოებულ ანგელოზებად.

ყოველ ადამიანს მუდმივად თან დაყვება ორი ანგელოზი, რომლებიც იწერენ მის კარგ და ცუდ საქმეებს. ანგელოზები მუნქირი და ნაქირი დაკითხვას უწყობენ გარდაცვლილს საფლავში. ჯოჯოხეთის მცველ ანგელოზებს სათავეში უდგას მალიქი, ხოლო სამოთხის მცველ ანგელოზებს რიდვან და ა. შ.

მუსლიმური ტრადიციის თანახმად, ადამის შექმნას წინ უსწრებდა ანგელოზების შექმნა, რომლებიც განსახლებული არიან ზეცაში და ჯინები (ასევე ანგელოზებად შექმნილი), რომლებიც დასახლებული არიან დედამიწაზე. გადმოცემა მუჰამადს მიაწერს სიტყვებს: „*ანგელოზები შექმნილი არიან სინათლისგან, ხოლო ჯინები სუფთა ალისგან*“. ანგელოზებისგან განსხვავებით, რომლებიც ალლაჰის მორჩილი არიან, ჯინები უფრო მიდრეკილი არიან ტყუილისა და ბიწიერებისკენ. როდესაც ალლაჰმა შექმნა ადამიანი, უბრძანა ანგელოზებს თაყვანი ეცათ ადამისთვის, თუმცა ერთ ანგელოზს სიამაყემ სძლია და არ შეასრულა ალლაჰის ბრძანება, რისთვისაც ის დაწყევლილ იქნა და განი-

დევნა ზეციდან, ხოლო სახელად მიიღო იზლისი. ყურანის თანახმად, განკითხვის დღის შემდეგ იზლისი თავის მიმდევრებთან ერთად შევა ჯოჯოხეთში და იქ დარჩებიან სამუდამოდ.

წმინდა წერილის რწმენა ყველა მუსლიმისთვის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა [სილაგაძე, 2:177; 2:285 და სხვ.]. ყურანის თანახმად, წმინდა წერილები, რომლებიც ალლაჰთან ინახება, ჯერ კიდევ მაშინ იყო დაწერილი, ვიდრე სამყარო შეიქმნა. მათში ჩაწერილია ყველაფერი, რაც უკვე მოხდა სამყაროში და ყველაფერი ის, რაც ელის სამომავლოდ მას. მუსლიმები აღიარებენ ყველა წერილის ჭეშმარიტებას, რომლებიც გამოგზავნილია ალლაჰისგან, თანაც მათ შორის განსხვავების გარეშე: „თქვით: „ვიწამეთ ალლაჰი და, რაც ზემოგვევლინა ჩვენ, და რაც ზემოვევლინა იბრაჰიმს, ისმაილს, ისჰაკს და იაკუბს, და შტოებს, და რაც ებოძა მუსას და ისას, და რაც ებოძა მოციქულებს მათი უფლისგან, ჩვენ არ განვარჩევთ რომელსამეს მათ შორის, და მისი მუსლიმნი ვართ ჩვენ!“ [სილაგაძე, 2:136].

წერილები შეიცავს ალლაჰის სიტყვას, ამიტომაც ღვთივგამოცხადებულად ითვლება ტექსტები იმ ენაზე, რა ენაზეც მოხდა მათი გარდმოგზავნა. ამიტომაც არაა რეკომენდირებული მათი სხვა ენებზე თარგმნა, რადგანაც მათი ზუსტი თარგმანი შეუძლებელია.

წმინდა წერილების მიხედვით რწმენა მუსლიმებისგან მოითხოვს ყველა წერილის ჭეშმარიტად აღიარებას, რომლებიც მოხსენიებულია ყურანსა და სუნაში. თუმცა, ყურანიდან ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ ხუთი უმიშვნელოვანესი წერილის სახელწოდება:

1. გრაგნილი, რომლებიც გარდმოეგზავნა იბრაჰიმს (ბიბლიური აბრაამი);
2. თორა, რომელიც გამოეგზავნა მუსას (ბიბლ. მოსე);
3. ფსალმუნები, რომლებიც გამოეგზავნა დაუდს (ბიბლ. დავითი);
4. სახარება, გამოგზავნილი ისაზე (ბიბლ. იესო);
5. ყურანი, გამოგზავნილი მუჰამადზე.

მუსლიმური ტრადიციით, ყოველი მომდევნო წერილი ადასტურებდა წინა წერილის ჭეშმარიტებას და წინასწარმეტყველებდა ახალი წინასწარმეტყველის მოსვლას. დასკვნით წერილად ითვლება ყურანი, რომლის შემდეგაც აღარ უნდა მოვიდეს სხვა წინასწარმეტყველი, მუჰამადი კი ითვლება წინასწარმეტყველთა ბეჭედად, ანუ, სხვა წინასწარმეტყველი კაცობრიობას აღარ მოეწოდება და შესაბამისად ახალი წერილის გარდმოვლენაც აღარ უნდა მოხდეს.

იმის გარდა, რომ ყურანი ღვთივ გარდმოვლენილად აღიარებს წინა ისლამურ წერილებს, მუსლიმებს ავალდებულებს პატივისცემით მოეპყრან ადრინდელი წერილების მიმდევრებს, ანუ ებრაელებსა და ქრისტიანებს. ყურანში ხაზგასმულია ზოგიერთ სათნოებაზე, რომლებიც გააჩნიათ წერილის ხალხს: „*ჭეშმარიტად, სიძულვილში იმათ მიმართ, ვინც იწამა, ყველაზე ძლიერთ შენ იუდიანებს და მეკერპეებს პოვებ. და სიყვარულში იმათ მიმართ, ვინც იწამა, ყველაზე ახლობელთ შენ იმათ პოვებ, რომელნიც იტყვიან: „ქრისტიანნი ვართ ჩვენ“.* ეს იმიტომ, რომ მღვდლები და ბერებია მათ შორის, და არ ამჰპრტავენებენ ისინი“ [სილაგაძე, 5:82]. სხვა აიაში ხაზგასმია, რომ ებრაელებსა და ქრისტიანებს შორის არიან სანდო ადამიანები: „*და ესეთნი არიან წიგნის ხალხში, ერთი კინტარი რომ ანდო, დაგიბრუნებენ უკან, და ისეთნიც არიან, ერთი დინარი რომ ანდო, არ დაგიბრუნებენ უკან, სულ თავზე თუ არ ადექი...*“ [სილაგაძე, 3:75]. ცალკეულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული აზრის საპირისპიროდ უნდა აღინიშნოს, რომ მუჰამადის და უფრო მეტად მართლმორწმუნე ხალიფების დროს წერილის ხალხი სარგებლობდნენ განსაკუთრებული მფარველობით. მათ გააჩნდათ თავიანთი სამლოცველოები, ღიად ასრულებდნენ რელიგიურ რიტუალებს. მეტიც, მუსლიმები მოთმინებით იტანდნენ იმასაც, რომ „წერილის ხალხის“ განკითხვა შარიათის თანახმად, უნდა მოხდეს არა ყურანის კანონებით, არამედ იმ წერილის მიხედვით, რომელიც მათ გამოეგზავნათ ალლაჰისგან: „*და განსაჯონ საბა-*

რების მფლობელთა იმით, რაც ზემოაღნიშნულ მასში აღლავდა...“ [სილაგაძე, 5:47].

ყურანის თანახმად, თორასა და სახარებაში არის წინასწარმეტყველება ბოლო წინასწარმეტყველის, მუჰამადის მოსვლაზე. ყურანში ისა მარიამის შვილი ამბობს: „და აჰა, უთხრა ის იბნ მარიამმა: *ო, ისრაელის ძენო, ჭეშმარიტად, მე ვარ მოციქული ალაჰისა თქვენთან, დასადასტურებლად იმისა, რაც ჩემს უწინაა თავრათისაგან და მახრობლად მოციქულის, რომელიც მოდის ჩემს შემდგომ. მისი სახელია აჰმადიო...*“ [ლობჟანიძე, 61: 6]. რა თქმა უნდა, იუდეური და ქრისტიანი სწავლულები არ ეთანხმებიან მუსლიმთა ასეთ განცხადებას, რის საწინააღმდეგოდაც მუსლიმები იმავე ბიბლიის ტექსტიდან შეახსენებენ არაერთ ლექსს, სადაც ახალი წინასწარმეტყველის მოსვლაზეა საუბარი: „*შენ რომ ხარ, ისეთ წინასწარმეტყველს დავუდგენ მოძმეთა წრიდან, ბაგეზე დავუდებ ჩემს სიტყვებს და ის გამოგიცხადებს ყველაფერს, რასაც მე ვუბრძანებ. თუ ვინმე არ შეისმენს ჩემს სიტყვებს, რომელთაც ის გამოაცხადებს ჩემი სახელით, თავად მე მოვთხოვ მას პასუხს*“ [მეორე რჯული, 18:18-19]; „*თუ გიყვარვართ, დაიცავით ჩემი მცნებანი. ვთხოვ მამას და მოგივლინოთ სხვა ნუგემისმცემელს, რათა იყოს თქვენთან უკუნიმადე*“ [იოანეს სახარება, 14:15-16].

მუსლიმები პატივს სცემენ წერილის ხალხის რელიგიურ გრძნობებს, თუმცა ყურანში გვხვდება ბიბლიის ტექსტის ინტერპრეტაციებიც. ის, რომ თორასა და სახარებაში მოხსენიებულია მუჰამადი, მუსლიმები ეყრდნობიან მხოლოდ ყურანისა და სუნას ტექსტს. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა ერთი მხრივ, მუსლიმებს აახლოებს იუდაიზმის მიმდევრებსა და ქრისტიანებთან, მეორე მხრივ, აღვივებს მუსლიმების ინტერესს წინა წმინდა წერილების მიმართ.

წინასწარმეტყველების რწმენა ისლამში რწმენის ერთ-ერთი საფუძველია. ყურანის თანახმად, ადამიანი ვერ ჩაითვლება მუსლიმად, თუ ის არ ირწმუნებს ღმერთის მოვლენილ წინასწარმეტყველებსა და მოციქულებს, თანაც მათ შორის მუსლიმმა არ

უნდა გააკეთოს განსხვავება. ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ყველა მოციქული ერთ საფეხურზეა, პირიქით, ზოგიერთი მოციქული თავიანთი საქმეებით უფრო მაღალ საფეხურზეა, ვიდრე სხვები: „ესენია მოციქულები - გამოვარჩიეთ ზოგი მათგანი სხვებზე, იყო მათგან ის, ვისაც დაელაპარაკა ალლაჰი, და ზოგი მათგან უმაღლესყო ხარისხებით. ხოლო ვუმბოძეთ ისას მარიამის ძეს ცხადი მოწმობანი და სულით წმინდით განვამტკიცეთ...“ [სილაგამე, 2:253].

ყურანში მოხსენიებულია 25 წინასწარმეტყველი და მოციქული (ადემი, იბრაჰიმი, დაუდი, ნუჰი, ისა, აბრამი, დავითი, ნოე, იესო და სხვები). ყველა წინასწარმეტყველის რწმენის საფუძველია ერთი ღმერთის - ალლაჰისადმი თაყვანისცემა. ყველა მათგანს ადამიანებამდე მოჰქონდა ალლაჰისგან ჭეშმარიტი რწმენა და მოუწოდებდნენ ზნეობრივ სიწმინდესა და სამართლიანობისკენ. მოციქულებს ადამიანებამდე მოჰქონდათ არა მარტო ჭეშმარიტი რწმენა, არამედ თვითონ იყვნენ სამაგალითონი ყველა ცხოვრებისეულ საკითხში.

სამოციქულო მისიის შესრულება მოითხოვს მოციქულებისთვის მაღალი სულიერი ღირებულებების ქონას. მოციქულებისთვის ყველაზე დამახასიათებელ ნიშნებად ითვლება:

- გამოცხადების მიღება;
- ალლაჰის ნებით სასწაულის მოხდენა;
- გამოცხადების მიღებისას უცოდველობა;
- უმანკო ზნეობრივი ნიშნები;
- დიდგვაროვანი წარმომავლობა.

გამოცხადება გამოხატავს მოციქულების კავშირს იმპერსონალურ სამყაროსთან და არის საკრალური ცოდნის ერთადერთი წყარო. ყველას არ შეუძლია მიიღოს გამოცხადება და მით უფრო მიიღოს ალლაჰისგან გზავნილი „...ალლაჰმა უკეთ იცის სად დაამყაროს მოციქულობა თავისი“ [სილაგამე, 6:124].

მოციქულებს ალლაჰისგან გამოცხადების მიღების გარდა, რწმენის განმტკიცების მიზნით შეუძლიათ სასწაულების მოხდენაც. აქ მოვიყვანთ ყურანიდან რამდენიმე აიას, სადაც ნაჩ-

ვენებია მოსესა და იესოს მიერ მოხდენილი სასწაულები: „უთხრა: ისროლე იგი, მუსავ, ისროლა და აჰა, იგი იქცა გველად და გასრიალდა. უთხრა: აილე იგი და ნუ გეშინია. ჩვენ დავუბრუნებთ მას პირვანდელ სახეს. და შემოიდე ხელი დოინჯად; იგი გამოვა თეთრი, ყოველგვარი სიავის გარეშე, ჩვენს სასწაულად“ [ლობჟანიძე, 20:20-23]; „და დაადგენს მოციქულად ისრაელის ძეთა წინაშე: „მოვსულვარ თქვენთან სასწაულით თქვენი უფლისგან. ჭეშმარიტად, გაგიკეთებთ მე თიხისგან ჩიტის სახეს, მერე ჩავებრავ მასში და ჩიტი იქნება ის ალლაჰის ნებით. ჭეშმარიტად, განგკურნავ მე ბრმად დაბადებულს და კეთროვანს და სულს ჩავუდგამ მკვდრებს, ალლაჰის ნებით...“ [სილაგამე, 3:49. ასევე, სილაგამე, 3:55; ლობჟანიძე, 27:12 და სხვ.].

განკითხვის დღის რწმენა. ყურანსა და სუნაში დიდი ყურადღება ექცევა იმ საკითხების გარკვევას, თუ რა ხდება სიცოცხლესთან მიმართებაში სიკვდილის შემდეგ (მეორედ მოსვლა). მეორედ მოსვლის შემდეგ სიცოცხლეზე მოჩვენებითი ირაციონალური წარმოდგენის მიუხედავად, ყურანის მრავალ აიაში მოყვანილია ლოგიკური არგუმენტები აუცილებელ აღდგომასა და ჯილდოს შესახებ, რაც ელოდებათ ადამიანებს განკითხვის დღის შემდეგ. ისლამის თანახმად, ცხოვრება ჯილდოს გარეშე იქნებოდა არასრულყოფილი და არასამართლიანი. მეორედ მოსვლის შემდეგ სიცოცხლისადმი რწმენა იძლევა ყოფიერების დასრულებული სურათის ფორმირების საშუალებას.

სამყოფელი, სადაც სული ხვდება მიწიერი სამყაროსგან განშორების შემდეგ, ეწოდება ბარზაჰ - „შუალედი“, სამყაროთაშორისი. სწორედ აქ მორწმუნეთა თუ ცოდვილთა სულები გაიგებენ რა განაჩენი ელით, რომლის შემდეგაც მართლმორწმუნეთა სულები მაღლდებიან ზეცაში და ტკბებიან ალლაჰთან სიახლოვით, ხოლო ცოდვილთა სულები რჩებიან მიწაზე, სადაც ღებულობენ პირველად სასჯელს ჩადენილი ცოდვების გამო. ასე გრძელდება განკითხვის დღემდე, როდესაც, მუსლიმური ტრადიციის თანახმად, ისრაფილი ჩასმახებს საყვირში და ყველა მიცვალებული აღდგება საფლავიდან, ყველა სული შეუერთდე-

ბა სხეულს და ადამიანები შეკრებილი იქნებიან განკითხვის-
თვის: ცოდვილები ცოდვილების გვერდით დადგებიან, მორწ-
მუნენი - მოციქულების გვერდით, რომლებსაც ისინი მისდევდ-
ნენ, ხოლო, როდესაც დაიწყება სასამართლო, დაიდგმება სას-
წორი, სადაც აიწონება ყველა ადამიანის მიერ ჩადენილი ქმედ-
ებები: „*უტყუარ სასწორით გავმართავთ აღდგომის დღისათვის;*
არცერთი სული არაფერში დაიჩაგრება...“ [ლობჟანიძე, 21:48].

ყურანის თანახმად, განკითხვის დღის მოსვლის დრო არავინ
იცის, გარდა ალლაჰისა. ადამიანებს არ შესწევთ უნარი ამის
ცოდნისა, მით უმეტეს, ამის ცოდნა მათ არაფერს შემატებს. ჰა-
დისებიდან მხოლოდ ისაა ცნობილი, რომ აღდგომის დღე იქნება
პარასკევს.

სიკვდილის სულიერ-ზნეობრივი შინაარსის გამოკვლევას
მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია გამოჩენილი მუსლიმი თეო-
ლოგის, ფილოსოფოსისა და სამართალმცოდნის - ალ-ღაზალის
(1058-1111) შემოქმედებაში. მისი წარმოდგენები სიკვდილზე,
მეორედ მოსვლის შემდგომ სიცოცხლეზე და აღდგომაზე დაწვ-
რილებით აქვს აღწერილი ტრაქტატში „კიმიია ას-საადა“ („ბედ-
ნიერების ელექსირი“).

ალ-ღაზალი ცდილობს მონახოს ადამიანური სულის უკვდა-
ვების ფილოსოფიური დასაბუთება. ამ მიზნით ის გვთავაზობს
ყველა ადამიანში დავინახოთ ორი სული, რომელთაგან ერთი
ცხოველური წარმოშობისაა, ხოლო მეორე - ანგელოზური.

ალ-ღაზალის წარმოდგენით სიკვდილი - ესაა მიწიერი ცხოვ-
რებიდან მომავალ ცხოვრებაში გადასვლა, ნაბიჯი უფრო მაღალ
საფეხურზე ასვლისა, რომლითაც იწყება სრულყოფილი, შიში-
სგან თავისუფალი ცხოვრება. სასამართლო და განკითხვა აუცი-
ლებელია იმისთვის, რომ ალლაჰის თანდასწრებით გადაიჭრას
ადამიანთა შორის ყველა კონფლიქტი და უთანხმოება. ადამია-
ნური ქცევის შეფასების კრიტერიუმად აღებულია ადამიანის
მისწრაფება ალლაჰისკენ. ესაა - ორიენტირი, რომლითაც ადამია-
ნებმა უნდა იხელმძღვანელონ სიცოცხლეში.

ბედისწერის რწმენა ისლამში ბოლო, მეექვსე პირობაა. ყურანში მრავალჯერაა ხაზგასმად, რომ ის რაც ხდება სამყაროში, დიდი ხნით ადრე იყო ალლაჰისგან განსაზღვრული და შეესაბამება მის ბრძნულ ჩანაფიქრს: „და მის ბელთაა კლიტენი დაფარულისა - არავინ იცის, მის გარდა, ისინი. და იცის, რაცაა ხმელეთზე და ზღვაზე, და ფოთოლიც არ ჩამოვარდება, რომ არ იცოდეს; და ერთი მარცვალიც არაა მიწის ბნელეთში და ერთი ნედლიც და ერთი ხმელიც, ცხად წიგნში რომ არ იყოს“ [სილაგაძე, 6:59].

ისლამური ტრადიციით, წინასწარგანზრახულობა, ბედისწერა მიაწინებს ალლაჰის უსაზღვრო ცოდნასა და ძლიერებაზე, მის მოწყალებასა და მზრუნველობაზე ყველა შექმნილზე, მის სიბრძნეზე, თავშეკავებულობასა და თავმდაბლობაზე.

რწმენა ღმერთის წინასწარ განზრახულობაზე შეიცავს ოთხ ძირითად ელემენტს:

- ალლაჰისთვის ცნობილია ყველაფერი, რაც ხდება ცასა და დედამიწაზე, მისგან ვერაფერი დაიმალება და ყველაფრის ბედი მისთვის ცნობილი იყო დიდი ხნით ადრე, ვიდრე ის მათ შექმნიდა [სილაგაძე, 6:59];

- ალლაჰმა ყველა არსებულის ბედი ჩაწერა მასთან შენახულ წერილში სამყაროს შექმნამდე დიდი ხნით ადრე [ლობჯანიძე, 22:69]. მუჰამმადს მიეკუთვნება სიტყვები, რომ „ალლაჰმა ყველა შექმნილის ბედი ჩაწერა 50 000 წლით ადრე ცისა და დედამიწის შექმნამდე“;

- ცასა და დედამიწაზე ყველაფერი, ხდება ისე, როგორც ეს ისურვა ალლაჰმა. მას შეუძლია შეცვალოს ყველა ადამიანი, დააყენოს სწორ გზაზე, მაგრამ მისთვის სასურველია ეს ადამიანებმა გააკეთონ საკუთარი არჩევანით და ერთმანეთისთვის იყვნენ გამოცდა [სილაგაძე, 6:112; 11:118 და სხვ.];

- ალლაჰმა შექმნა ყველაფერი, რაც არის სამყაროში, მათ შორის ადამიანის ქცევები და აზრები [ლობჯანიძე, 37:94].

სამყაროში ყველა მოვლენა დამორჩილებულია მხოლოდ ალლაჰის ნებას და ხდება მხოლოდ მისი ნებართვით. ყურანის თანახმად, ალლაჰის ხელისუფლება იმდენად სრულყოფილია,

რომ მის სამფლობელოში ხდება მხოლოდ ის, რაც მისთვის ხელსაყრელია. არაგოცხალ ბუნებაში ყველაფერი ალლაჰის ნებით ხდება. ადამიანი კი სხვა შექმნილებისგან განსხვავდება, რადგანაც მან თანხმობა განაცხადა იმაზე, რომ პასუხისმგებლობა გააჩნდეს თავის სიტყვებსა და ქცევებზე, მასზე დაკისრებული მისიის შესასრულებლად კი ადამიანმა დამოუკიდებლად უნდა გააკეთოს სწორი არჩევანი, ამიტომაც ალლაჰმა მას მისცა თავისუფალი ნება: „*და თქვი: ჭეშმარიტება თქვენი უფლისგანაა; ვისაც სურს, ირწმუნოს, და ვისაც სურს, ნუ ირწმუნებს!*“ [ლობ-ჟანიძე, 18:28].

ყურანში ბევრ ადგილასაა ხაზგასმია, რომ ადამიანს გააჩნია არჩევანის და დამოუკიდებელი გადაწყვეტილების უფლება, თუ როგორ მოიქცეს. ამასთან, ყურანის თანახმად, ადამიანის ნება დამორჩილებულია ალლაჰის ნებასთან [ლობჟანიძე, 81:29].

2. ისლამის რწმენის ხუთი საფუძველი

ისლამის ძირითადი განმსაზღვრელი პრინციპია რწმენის დადასტურება, რომელიც წითელ ხაზად გასდევს მთელ ყურანს: „*არ არის ღვთაება, გარდა ალლაჰისა და მუჰამადი ალლაჰის მოციქულია*“. არაბულად ასე გამოითქმება: „*ლა ილაჰა ილლაჰ ვა მუჰამადუნ რასულ ალლაჰ*“. ისლამური ტრადიციით ესაა ალლაჰის დასკვნითი მოწოდება კაცობრიობისთვის. იგი ადასტურებს წინა ზეციური გზავნილების სიმართლეს, არეგულირებს ადამიანის ურთიერთობას ღმერთთან და ხაზს უსვამს გზას, რომელსაც მუსლიმი მიჰყავს ღმერთის შემეცნებამდე.

ყოველი მუსლიმი ვალდებულია ეს სიტყვები ირწმუნოს გულით და პრაქტიკაში შეასრულოს მისი მოთხოვნები. ტრადიციით ითვლება, რომ ისლამის მისაღებად ადამიანმა საკმარისია შეასრულოს სრული განზანვა და წარმოთქვას რწმენის დადასტურება, შემდეგ კი დარჩეს თავისი სიტყვების ერთგული.

რწმენის დადასტურება შედგება ორი ნაწილისგან. პირველი აღნიშნავს, რომ არავინაა გაღმერთების, თაყვანისცემისა და დამორჩილების ღირსი გარდა ალლაჰისა, რომელიც არის ცისა და დედამიწის შემქმნელი. მეორე ნაწილი აღნიშნავს, რომ ალლაჰზე თაყვანისცემა და მიახლოება შეიძლება გაკეთდეს მხოლოდ ისე, როგორც ამას აკეთებდა მოციქული მუჰამადი. მუსლიმმა სწორი გზით რომ იაროს, თაყვანი უნდა სცეს მხოლოდ ალლაჰს და ეს ისე უნდა გააკეთოს, როგორც ამას ასწავლიდა მუჰამადი.

იმის აღიარება, რომ მხოლოდ ალლაჰია თაყვანისცემის ღირსი, მიმართულია მთელი კაცობრიობის გაერთიანებისკენ და ამიტომაც ცივილიზაციათა და კულტურათა შორის დიალოგი ისლამის თავისუფლების უნდა ეყრდნობოდეს ადამიანთა შორის თანასწორობის მტკიცებასა და ერთი ღმერთის უზენაესობას: „თქვი, იგია ალაჰი ერთადერთი, ალაჰი მარადი, არცა უშვია და არცა შობილა, არცა მოზიარედ ჰყოლია არავინ“ [ლობჟანიძე 112].

რწმენის დადასტურებას აქვს აუცილებელი მოთხოვნები. ჭეშმარიტ მორწმუნედ ითვლება ის, ვისაც სწამს ალლაჰის ერთადერთობა და მუჰამადის სამოციქულო მისიის, წარმოთქვამს ამას გულწრფელად, მთელი სულით და ალლაჰს დაემორჩილება სიყვარულით, შიშით და იმედით. რწმენის ეს ელემენტები ითვლება დასტურის „არ არის ღვთაება, გარდა ალლაჰისა და მუჰამადი ალლაჰის მოციქულია“ აუცილებელ მოთხოვნად. „მორწმუნენი მხოლოდ ისინი არიან, რომელთაც ირწმუნეს ალაჰი და მისი მოციქული...“ [ლობჟანიძე, 49:15].

ისლამის თანახმად, შემოქმედს აქვს უფლება იმაზე, რომ შექმნილებმა შეასრულონ თავიანთი მოვალეობები მის წინაშე და თაყვანი არ სცენ ნებისმიერ სხვას, რადგანაც მხოლოდ ალლაჰი ანიჭებს მათ სიკეთეს და იცავს ბოროტებისგან. არ გახსოვდეს ღმერთი და არ ემადლიერებოდე მას ისე, როგორც ეს მან ისურვა, ითვლება უმადურობად. რამდენადაც თაყვანისცემა მხოლოდ ალლაჰის მიმართ უნდა ხდებოდეს, ფორმის, რაოდენობის და თაყვანისცემის წესების განსაზღვრის რწმუნებაც მხოლოდ მას

აქვს. თვითონ ალლაჰი არ საჭიროებს ადამიანთა თაყვანისცემას. მან შექმნა სამყარო არა იმისთვის, რომ საჭიროებდა ანგელოზებს ან ადამიანებს და არც იმისთვის, რომ მარტოობით იტანჯებოდა. ის თვითკმაყოფილია და გამოიჩინა მოწყალება ყველა არსებულის მიმართ, უჩვენა რა ყველა შექმნილს გზა, რათა სამყაროში სუფევდეს სამართლიანობა და წესრიგი. თაყვანისცემით სარგებლობას ნახულობს მხოლოდ ადამიანი. თუ ის არ შეასრულებს თავის მოვალეობას, ამით მხოლოდ საკუთარ თავს აზარალებს და ვერაფერს დააკლებს ალლაჰს.

ლოცვა (ნამაზი) მუსლიმთათვის მთავარი მოვალეობაა. ისლამში რელიგიური გზავნილები, მათ შორის ლოცვა, ემსახურება კავშირის დამყარებას ადამიანსა და ღმერთს, ადამიანსა და საზოგადოებას შორის. ეს ურთიერთობები ეფუძნება იმას, რომ ადამიანი სარგებლობს თავისი უფლებებით და ასრულებს თავის მოვალეობებს. ისლამის თანახმად, ალლაჰთან ურთიერთობაში ადამიანის მოვალეობაა თაყვანი სცეს მხოლოდ მას და არ გაუთანაბროს ალლაჰს ვინმე სხვა.

ლოცვა ისლამში თაყვანისცემის უმნიშვნელოვანესი რიტუალია. თვით სიტყვა ნამაზი სპარსულია, არაბულად კი წარმოითქმება - *ას-სალათ*. შარიათში ნამაზი გაგებულია, როგორც რიტუალური ლოცვა და იგი შედგება ლოცვის გარკვეული ფიზიკური მდგომარეობების, მოძრაობებისა და სიტყვებისგან. ადამიანმა რომ ილოცოს, პირველ რიგში უნდა ირწმუნოს მისი აუცილებლობა. ის, ვინც სავალდებულოდ არ მიიჩნევს ყოველდღიურ ხუთჯერად ლოცვას, მუსლიმად არ ითვლება. მაგრამ ის, ვისაც მისი აუცილებლობის სწამს, მაგრამ არ ასრულებს, ის ცოდვილია. იგივე ეხება ისლამის სხვა საფუძვლებსაც, რომლებზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

მუსლიმები ლოცვას ასრულებდნენ ისლამის გავრცელების პირველივე წლებიდან, თუმცა თავდაპირველად დღეში მხოლოდ ორჯერ ლოცულობდნენ. დღეში ხუთჯერ ლოცვა მუსლიმებს დაევალათ მუჰამადის ცად ამბალების (მირაჟი) დროს, როდესაც ის შუამავლების გარეშე ესაუბრა ალლაჰს. გადმოცემის

თანახმად, ალლაჰმა მუსლიმებს დააკისრა დღეში 50 ლოცვა, მაგრამ მოსემ, რომელსაც მუჰამმადი შეხვდა ზეცაში, დაარწმუნა ის, რომ ამ მოვალეობას ვერ შეასრულებენ მუსლიმები და ეთხოვა ალლაჰისთვის ლოცვათა რაოდენობის შემცირება. მოციქულმაც სთხოვა ალლაჰს ლოცვათა რაოდენობის შემცირება და მან ის შეამცირა ხუთამდე, მაგრამ შეპირდა ყოველი ლოცვისთვის ათჯერად საჩუქარს. ითვლება, რომ სავალდებულო ლოცვა ერთადერთი გზავნილია მუსლიმებისთვის, რომელზეც ალლაჰმა მუჰამმადს აუწყა ანგელოზის შუამავლობის გარეშე: „*ჭეშმარიტად, მე ვარ ალაჰი; არა არს ღმერთი თვინიერ ჩემსა; დამემონე და ლოცვად დადექ ჩემს სახსენებლად*“ [ლობჟანიძე, 20:14].

სავალდებულო ლოცვების გარდა, მუსლიმები ასრულებენ დამატებით ლოცვებსაც, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია პარასკევის (ჯუმა) კოლექტიური და ქაბას წმინდა ტაძართან მომლოცველობისას ლოცვა. გადმოცემით, მუჰამმადი მუსლიმებს ასევე ურჩევდა ყველა მნიშვნელოვანი საქმის დაწყების ან მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების წინ, ელოცათ.

რამდენადაც ლოცვა ითვლება ალლაჰთან მუსლიმის ურთიერთობის ფორმად, არსებობს სხვადასხვა სახის ლოცვები, თუმცა სავალდებულოა მხოლოდ დღეში ხუთჯერ ლოცვა, რომლებიც სრულდება დღის გარკვეულ მონაკვეთებში: „*ჭეშმარიტად, დაწერილია ლოცვა დანიშნულ დროს მორწმუნეთათვის*“ [სილაგამე, 4:103]. ყოველდღიური ლოცვების გარდა, არსებობს ლოცვები, რომლებიც სრულდება გარკვეულ მოვლენებთან დაკავშირებით. ასე მაგალითად, მარხვის დასრულებისას (ურაზა-ბაირამი) და მსხვერპლ-შეწირვის (ყურბან-ბაირამი) დროს სრულდება სადღესასწაულო ლოცვები. ლოცვები სრულდება, აგრეთვე, მზისა და მთვარის დაბნელებისას, ან მიწისძვრის დროს.

მუსლიმის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით სრულდება დამარხვის ლოცვა (ჯანაზა). ეს გარდაცვლილზე ცოდვების პატიების ალლაჰისადმი თხოვნის ლოცვაა, რომელიც მუსლიმს შეუძლია ილოცოს მარტომ ან სხვებთან ერთად. ეს ლოცვა სხვა

ლოცვებისგან იმით განსხვავდება, რომ სრულდება ფეხზე დგომით.

მარხვის თვეში, საღამოს ლოცვის შემდეგ სრულდება თარავის (არაბული სიტყვიდან თარვიჰა - დასვენება) ლოცვა. ლოცვები სრულდება რიტუალური განზანვის, ასევე მეჩეთში შესვლის შემდეგაც.

მარხვა - ესაა თაყვანისცემის ჩვეულება, რომლის დროსაც ადამიანი მთელი დღის განმავლობაში, მზის ამოსვლიდან საღამომდე, მიზანმიმართულად თავს იკავებს - ჭამის, დალევის და სქესობრივი ურთიერთობისგან. არაბული სიტყვა *ას-საუმ*, რომელმაც შემდეგ მიიღო სახელწოდება „მარხვა“, ნიშნავს „შეკავებას“. თუ ადამიანს დღის განმავლობაში არ უჭამია და არც დაუღევია, მაგრამ მას არ ჰქონდა მარხვის განზრახვა, ასეთი მარხვად არ ჩაითვლება. ვინც მარხულობს, მან თავი უნდა შეიკავოს ბოლის ჩასუნთქვისა და იმისგან, რაც სქესობრივ აღგზნებას იწვევს, ასევე ტყუილის, ლანძღვის, ჭორაობის და სხვა ცუდი ქმედებებისგან.

მარხვის დაცვა ადამიანისგან მოითხოვს მოთმინებას, მტკიცე რწმენას და სულის სიძლიერეს. იმის მიუხედავად, რომ მარხვა გარკვეულად აისახება ადამიანის ფიზიკურ მდგომარეობაზე, ის პირველ რიგში ადამიანის სულიერი მდგომარეობა და ალლაჰზე სულიერი მსახურებაა.

თავდაპირველად, ისლამში აუცილებლად ითვლებოდა მარხვა აშურის დღეს - მთვარის კალენდრით მუჰარამის თვის მე-10 დღე. ტრადიციის თანახმად, ამ დღეს ალლაჰმა გადაარჩინა მოსე წინასწარმეტყველი და მისი მიმდევრები ფარაონის ჯარის თავდასხმისგან. ალლაჰის სამადლობლად მოციქულ მოსეს სასწაულებრივი გადარჩენის გამო მუსლიმები მარხულობენ აშურის დღეს, ასევე ერთი დღით ადრე, ან მის მერე. 30 დღიანი მარხვა (რამადანის თვეში) მუსლიმებს დაევალებათ ჰიჯრის მეორე წელს და მისი დაცვა ევალება ყველა მუსლიმს, რომელიც სრულწლოვანია, გააჩნია ჯანმრთელი ფსიქიკა და თუ ის არ იმყოფება მოგზაურობაში და მის ჯანმრთელობას საფრთხე არ ემუქრება

მარხვით. მოგზაურობის დროს მუსლიმს შეუძლია არ იმარხო, თუმცა მოგზაურობიდან დაბრუნების შემდეგ წლის განმავლობაში უნდა აანაზღაუროს გაცდენილი მარხვის დღეები. მოხუცებს და ავადმყოფებს, რომლებსაც არ აქვთ გამოჯანმრთელების შანსი და არ შეუძლიათ მარხვა, მარხვის ყოველი დღის სანაცვლოდ უნდა გამოკვებოს ერთი ღარიბი. თუ ავადმყოფი განკურნებადია, მან ასევე მომავალი მარხვის თვის დაწყებამდე უნდა იმარხოვოს გამოტოვებული დღეების ნაცვლად დღე დღეში.

ქალებს მარხვა ეკმალებათ დედათა წესის და მშობიარობის შემდეგ სისხლდენის დროს, თუმცა ვალდებული არიან აანაზღაურონ გამოტოვებული დღეები. ორსულ და ძუძუთი ბავშვის კვების დროს, ქალებს შეუძლიათ გადადონ მარხვის დღეები სხვა დროისთვის. მარხვის შეწყვეტა ასევე დასაშვებია იმ შემთხვევაში, თუ ეს აუცილებელია ადამიანის სიცოცხლის გადასარჩენად.

რამადანი - ერთადერთი თვეა, რომლის სახელწოდებაც მოხსენიებულია ყურანში. ტრადიციის თანახმად, სწორედ ამ თვეში დაეწყო მუჰამმადს გამოცხადება: *„რამადანის თვეა, რომელშიც ზემოვლენილ იქნა ყურანი ჭეშმარიტ გზად ხალხისთვის და ცხად მოწმობად ჭეშმარიტი გზისა და განსხვავებისა“* [სილაგაძე, 2:185].

ზევით უკვე ითქვა, რომ მარხვის დროს იკრძალება ჭამა, დალევა და სქესობრივი კავშირი. თუ მარხულმა შეგნებულად დაარღვია აქედან რომელიმე, მარხვა დარღვეულია, მაგრამ თუ მას დაავიწყდა რომ მარხულობს და შეჭამა ან დალია, მარხვა არ ირღვევა. თუ ადამიანს გაახსენდა, რომ მარხულობს ვიდრე ლუკმას გადაყლაპავს, მან უნდა გამოაგდოს ის და პირი გამოივლოს. არც ამ შემთხვევაში ირღვევა მარხვა. რაც შეეხება ავადმყოფებს, მარხვა მაშინ ირღვევა, თუ ის ღებულობს გადასხმებისას საკვებ სითხეებს, მაგ., გლუკოზას, ვიტამინებს, სხვა შემთხვევაში, ინექციით მარხვა არ წყდება.

მოწყალება (ზაქათი) - სოციალური ჰარმონიის საფუძველია. მუსლიმური ტრადიცია არ გმობს სიმდიდრეს და თვლის მას ალლაჰის საჩუქრად, რომელიც მორწმუნემ სწორად უნდა გან-

კარგოს. რწმენა მუსლიმს არ ავალდებულებს განერიდოს სიმდიდრეს. პირიქით, ისლამი ახალისებს სიმდიდრისკენ სწრაფვას, თუ ადამიანს სურვილი აქვს ის დახარჯოს კეთილ საქმეებზე. ამავე დროს სიმდიდრე ცდუნებად ითვლება და მას შეიძლება გაუძლონ მხოლოდ სულით ძლიერმა ადამიანებმა, ამიტომაც, ყურანი კიცხავს დაგროვებისკენ სწრაფვას. ადამიანი თავისი სიმდიდრის მფლობელად მხოლოდ მაშინ ხდება, როდესაც მას ხარჯავს კეთილ საქმეებზე.

ყურანის თანახმად, მთელი სიმდიდრე სინამდვილეში ეკუთვნის ალლაჰს. ის ქონებას აძლევს ადამიანებს დროებით, რათა მათ ის გამოიყენონ კეთილ საქმეზე. თუ მორწმუნე თავის ქონებას ხარჯავს საკუთარი თავის, ახლობლებისა და გარშემო მყოფთა საკეთილდღეოდ, მაშინ ის იქცევა სწორად. სიღარიბეც არ ითვლება ნაკლად ისლამის მიხედვით. ტრადიცია მუჰამმადს მიაწერს სიტყვებს: „*ქონების სიმრავლეს კი არ მოაქვს სიმდიდრე - სიმდიდრეა სულის სიმდიდრე*“.

მოწყალეზად ითვლება ქონების ნაწილის სავალდებულო გადახდა გარკვეული წესების დაცვით. როგორც წესი, ეს გადახდა ეხება ქონების ოთხ ძირითად სახეს: ნაღდ ფულს (აქ შედის ოქროსა და ვერცხლის სამკაულებიც), შინაურ ცხოველებს (აქლემები, ძროხები და ცხვრები), მიწათმოქმედების პროდუქტებს (ხორბალი, ქერი, ფინიკი და ქიშმიში), სავაჭრო საგნებსა და მათგან მიღებულ მოგებას. მოწყალეების გადახდა არ ეხება უძრავ ქონებას, სატრანსპორტო საშუალებებს და სხვა საოჯახო საშუალებებს, რომლებიც ადამიანმა შეიძინა ინდივიდუალური მოხმარების მიზნით, ასევე ხილს, მწვანილს, თაფლს და ზღვის პროდუქტებს.

მიღებულია, რომ მოწყალეზა გახარჯული უნდა იყოს იმ ტერიტორიაზე მცხოვრები ღარიბი მუსლიმების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, რომელ ტერიტორიაზეც ის იქნა აკრებილი: „*სამოწყალონი მხოლოდ ლატაკთათვისაა და უმწეოთათვის და ამით დასაქმებულთათვის და იმათათვის, ვისი გულებიც მოქცეულია...*“ [სილაგაძე, 9:60].

სავალდებულო მოწყალებასთან ერთად, მუსლიმები აკეთებენ ნებაყოფილებით შეწირვასაც, რომელსაც *სადაკა* ეწოდება. შემღებული ადამიანები წირავენ ფულს, მიწას და უძრავ ქონებას საქველმოქმედო ფონდებში - ვაკუფებში, რომლის ქონებაც იხარჯება სოციალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.

მომლოცველობა (ჰაჯი) ყველა მუსლიმისთვის აუცილებელი შესასრულებელი პირობაა, რომელიც სრულდება მექაში ჩასვლითა და ქაბას ტაძრის მომლოცველობით. მექა ისლამის ისტორიული და სულიერი ცენტრია. ტრადიციის თანახმად, ამ ქალაქის დაარსება უკავშირდება მოციქულ აბრაამს, როდესაც მან თავისი პირველი შვილი ისმაილი დედასთან ერთად დატოვა არაბეთის ნახევარკუნძულის უდაბნოში. სწორედ აქ, როდესაც გარკვეული წლების შემდეგ მოიკითხა აბრაამმა თავისი შვილი, ააშენა ქაბას ტაძარი, რომელიც შემდგომ საუკუნეებში ბევრჯერ დაინგრა და განახლდა. დღეისათვის ის იმ სახითაა, როგორიც იყო მუჰამადის დროს. ქაბას აღმოსავლეთ კუთხეში ჩასმულია ცნობილი შავი ქვა, რომელსაც მომლოცველმა ქაბას ტაძრის შემოვლის შემდეგ უნდა ემთხვიოს.

ქაბა, როგორც ნაგებობა, არაა არაბული არქიტექტურის შედეგრი, მას არ გააჩნია მოხატული ფასადი და არაა ბარელიეფებით გალამაზებული. როგორც წესი, იგი გადახურულია შავი ნაჭრით, რომელზეც ამოტვიფრულია აიები ყურანიდან. მოკრძალებულია გაფორმება შიგნითაც. იქ არ არის ავეჯი და წარწერები. აქვე ინახება ნაჩუქარი ყურანის ეგზემპლარები.

ტრადიციის თანახმად, აბრაამის ლოცვის საპასუხოდ, ალაჰმა დალოცა ქაბა და მისი შემოგარენი, ამიტომაც ყურანში დაცულ მეჩეთად ითვლება მთელი ქალაქი. მუსლიმები მექაში მომლოცველობას ასრულებენ მთელი წლის განმავლობაში, რათა შეეხონ კაცობრიობის სულიერი ისტორიის ძეგლებს, უვლიან ქაბას ირგვლივ და ლოცულობენ იქ, სადაც ლოცულობდნენ დიდი წინასწარმეტყველები.

ყურანში მოხსენიებულია მექაში ორი სახის მომლოცველობა: *უმრა* და *ჰაჯი*. ეს ჩვევები კარგად იყო ცნობილი ისლამის აღმო-

ცენებამდეც და მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა არაბების ეკონომიკურ და სულიერ ცხოვრებაში. მუჰამმადმა არ აკრძალა მომლოცველობა, რამდენადაც მომლოცველობის ისტორია იწყებოდა აბრაამისგან, თუმცა არსებული რიტუალები გაწმინდა წარმართობისა და მრავალღმერთიანობის ელემენტებისგან. მუსლიმ სწავლულთა აზრით, მომლოცველობა მუსლიმთათვის სავალდებულოდ გამოცხადდა ჰიჯრის მე-6 წელს, ანუ 628 წელს, რომლის თანახმადაც ყველა მუსლიმი, თუ ჯანმრთელია და ამის ფინანსური შესაძლებლობა აქვს, სიცოცხლეში ერთხელ მაინც უნდა მოილოცოს ქაბას ტაძარი.

უმრა - მცირე მომლოცველობაა, რომლის შესრულებაც შესაძლებელია წელიწადის ნებისმიერ დროს. ჰადისებში ხაზგასმია უმრის შესრულების უპირატესობაზე მარხვის (რამადანი) თვეში, როდესაც მუსლიმებს საშუალება აქვთ ერთმანეთს შეუთავსონ მთელი დღის განმავლობაში მარხვის, მომლოცველობის და ღამის ხანგრძლივი ლოცვების სიმძიმე.

ჰაჯი იწყება ზუ-ლ-ჰიჯას თვის 8 რიცხვში, თუმცა მომლოცველებს მექაში ჩასვლა შეუძლიათ უფრო ადრეც, რათა შეასრულონ უმრაც და დარჩნენ იქ ჰაჯობის დაწყებამდე. მომლოცველობა იწყება მექის დაცულ ტერიტორიაზე შესვლით, სადაც მომლოცველები იცვამენ ორი ნაჭრისგან შემდგარ სპეციალურ ტანსაცმელს. ჩაცმამდე სასურველია ბანაობა და ფრჩხილების დაჭრა, რომლის შემდეგაც ხმამაღლა წარმოთქვამენ პირობას ჰაჯობის შესრულების შესახებ. ამ მომენტიდან ისინი იმყოფებიან იჰრამის რიტუალურ მდგომარეობაში, როდესაც მათ ეკრძალებათ ცოლთან სიახლოვე, სურნელოვანი ნივთიერებით სარგებლობა, ტანსაცმლის ჩაცმა, თავსახურის დახურვა, ფრჩხილებისა და თმების შეჭრა, ცხოველებზე ნადირობა და ხის ტოტების მოტეხვა.

დაცულ მეჩეთში შესვლისას მომლოცველები ქაბას შვიდჯერ უვლიან ირგვლივ და კოცნიან ქაბას კედელში ჩასმულ შავ ქვას, ხალხის სიმრავლის გამო თუ ქვაზე კოცნას ვერ მოახერხებენ, საკმარისაია მასზე ხელის დაკვრაც, რომლის შემდეგაც მუსლიმები ასრულებენ ლოცვას, სვამენ ამავე ტერიტორიაზე არსებულ

- ზამზამის წყაროდან. შემდეგ მომლოცველები მიდიან მინას დაბლობში ღამის გასათევად. 9-ში დილით, მზის ამოსვლის შემდეგ მიდიან არაფათის უდაბნოში, რომელიც მექიდან 22 კილომეტრში მდებარეობს. აქ სრულდება ჰაჯობის უმნიშვნელოვანესი - არაფათის მთასთან დგომის რიტუალი. აქ მომლოცველები ახსენებენ ალლაჰს და ლოცულობენ მზის ჩასვლამდე, რომლის შემდეგაც მიდიან მუზდალიფის უდაბნოში, რომელიც დგომის ადგილიდან 9 კილომეტრშია. აქ ატარებენ ღამეს, გამთენიისას კი მიდიან მინას დაბლობში. 10 რიცხვი ერთერთი დამაბული დღეა მომლოცველებისთვის. მინაში მიღწეული მომლოცველები შვიდ კენჭს ესვრიან ბოძს, რომელიც ეშმაკს განასახიერებს, შემდეგ კი ასრულებენ მსხვერპლშეწირვას, იპარსავენ თავს ან იჭრიან თმას. ამ მომენტიდან მომლოცველებს აქვთ ყველაფრის უფლება (გარდა სქესობრივი ურთიერთობისა), რაც მათ აკრძალული ჰქონდათ იჰრამის დროს. მექაში დაბრუნებულები კიდევ უვლიან ქააბას ტაძარს ირგვლივ, რითაც სრულად თავისუფლდებიან იჰრამისგან.

მეორე სიწმინდე, სადაც მუსლიმები მომლოცველობის რიტუალს ასრულებენ, ესაა მედინაში მოციქულის მეჩეთი. რომლის მშენებლობაც დაიწყო მუჰამადის მედინაში გადასახლებისთანავე. ამჟამად ამ მეჩეთს უკავია 82 ათასი კვადრატული მეტრი. გადმოცემა მუჰამადს მიაწერს სიტყვებს: „*ჩემს მეჩეთში ლოცვა ათასჯერ მეტია ნებისმიერ სხვა მეჩეთში ლოცვაზე, გარდა დაცული მეჩეთისა, ხოლო დაცულ მეჩეთში ლოცვა ასჯერ მეტია ჩემს მეჩეთში ლოცვაზე*“. მედინაში ყოფნისას მომლოცველები მიდიან მუჰამადის საფლავთანაც, სადაც ლოცულობენ მისი კურთხევისთვის.

მესამე სიწმინდე, სადაც ნებადართულია მომლოცველობა, არის ალ-აკასა („დამორებული“) მეჩეთი იერუსალიმში. ტრადიციის თანახმად, ის აშენებული იქნა ქააბას აშენებიდან 40 წლის შემდეგ და სწორედ ამ მეჩეთში იქნა მუჰამადი გადაყვანილი მირაჟის ღამეს, აქვე ილოცა სხვა წინასწარმეტყველებთან ერთად, რომლის შემდეგაც ცად ამაღლდა ალლაჰთან შესახვედრად.

ისლამში არაა მიღებული სხვა მეჩეთებში მომლოცველობის ჩატარება. მუჰამმადს მიეწერება სიტყვები: „ცხოველების შებმა შეიძლება მხოლოდ სამ მეჩეთში სამოგზაუროდ: დაცულ მეჩეთში, ჩემს მეჩეთში და ალ-აკსას მეჩეთში“.

3. მუსლიმური დღესასწაულები

მუსლიმურ რელიგიურ კალენდარში სადღესასწაულო რიცხვები არც თუ ისე ბევრია. ისლამის აღმოცენების პერიოდში მუჰამმადი თავის მიმდევრებს უკრძალავდა არამუსლიმური დღესასწაულების აღნიშვნას, რადგანაც, თუ ადამიანი უერთდება დღესასწაულს, ის იზიარებს ამ დღესასწაულში ჩადებულ შინაარსსაც.

გადმოცემის თანახმად, პირველი მუსლიმები მივიდნენ მუჰამმადთან და უთხრეს, რომ მედინაში მცხოვრები ებრაელები აწყობენ დღესასწაულს და თუ შეუძლიათ მათ შეუერთდნენ ამ ზეიმს. მოციქულმა ერთმნიშვნელოვნად აუკრძალა მათ ეს და უთხრა: ალლაჰი მუსლიმებისთვის უკეთეს დღესასწაულებს განსაზღვრავს, რომლებიც ალლაჰისთვის იქნება სასიამოვნო. ასე დადგინდა მუსლიმთათვის ორი დიდი დღესასწაული: იდ ალ-ფითრ (მარხვის დასრულების დღესასწაული, ხსნილი) და იდ ალ-ადჰა (მსხვერპშენიერვის დღესასწაული). ზოგიერთ მუსლიმურ ქვეყანაში ეს დღესასწაულები ცნობილია ურაზა-ბაირამისა და ყურბან-ბაირამის სახელებით.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, მარხვა მუსლიმთათვის სავალდებულოა და ის სრულდება მთვარის კალენდრის მე-10 თვეს, რომლის დამთავრების შემდეგაც, დგება იდ ალ-ფით-რის დღესასწაული. მუსლიმები პირველ რიგში ასრულებენ კოლექტიურ ლოცვას მეჩეთში ან ღია ცის ქვეშ. დღესასწაული გრძელდება სამ დღეს, რომელთა განმავლობაშიც მუსლიმები გასცემენ მოწყალეობას, ღარიბებს აძლევენ გარკვეულ გადასახადს ოჯახის წევრების

რაოდენობის მიხედვით, გადიან მიცვალებულთა საფლავებზე და ა. შ.

მსხვერპლშეწირვა (იდ ალ-ადჰა) არის მთავარი რელიგიური დღესასწაული ისლამში და აღინიშნება მარხვის დასრულებიდან 70 დღის შემდეგ, მთვარის კალენდრის ზუ-ლ-ჰიჯჯას თვის 10 რიცხვიდან და გრძელდება 3-4 დღე. იგი არის დამასრულებელი და კულმინაციური მომენტი წმინდა ადგილების მოლოცვისა (ჰაჯობა). ამ დღესასწაულის რელიგიურ საფუძველს შეადგენს გადმოცემა იმის შესახებ, ღმერთის ბრძანების შესაბამისად მოციქულ აბრაამს თუ როგორ უნდა შეეწირა თავისი შვილი ის-მაილი. თუმცა, ბოლო მომენტში, ალლაჰმა ნება დართო აბრაამს შვილის ნაცვლად შეეწირა ცხვარი. ასე, რომ ამ დღესასწაულის მთავარი არსი მდგომარეობს ცხოველის შეწირვაში. მსხვერპლშეწირვა სავალდებულოა და ხორცი უნდა დაურიგდეს ღარიბებს. მუსლიმები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ შესაწირი ცხოველის შერჩევას, ის უნდა იყოს ჯანმრთელი და არავითარ შემთხვევაში ინვალიდი, რადგანაც სწამთ, რომ შეწირული ცხოველები მათ დაეხმარებიან იმქვეყნიურ ცხოვრებაში გადასასვლე ითვლება, რომ მუსლიმი რაც მეტ ცხვარს შესწირავს, მით უფრო გაუადვილდება სამოთხეში მოხვედრა, ამიტომაც შეძლებული მუსლიმი წელიწადში რამდენიმე ცხვარსაც სწირავს. ცხოველის შეწირვის დროს მას ამზადებენ, კარგად კვებავენ, ზოგან არის დაბანვისა და ფერადი საღებავებით შეღებვის ტრადიციაც. მსხვერპლშეწირვის წინ კი გარკვეულ ლოცვებს კითხულობენ. როგორც მარხვის დასრულების დღესასწაულზე, ისე ამ დღესასწაულზეც ასრულებენ კოლექტიურ ლოცვას, ერთმანეთს უმასპინძლდებიან ტკბილეულით, გადიან მიცვალებულთა საფლავებზე და სხვა.

სხვა მნიშვნელოვანი დღეები თავიდან დღესასწაულად არ ითვლებოდა, თუმცა ისლამის პირველსავე წლებიდან განსაკუთრებული ადგილი დაეთმო ისეთ დღეებს, როგორიცაა *ჯუმა* (პარასკევი), *არაფათის დღე*, *აშურას დღე* და *ბედისწერის ღამე*. ეს დღეები განსაზღვრული იქნა, როგორც ალლაჰზე გატაცებით

ლოცვის დღეებად და არა ზეიმისა და მხიარულებისთვის. ყველა სხვა დღეები, რომელსაც ახლა აღნიშნავენ მუსლიმები, ითვლებოდა სამახსოვრო დღეებად (ჰიჯრით ახალი წლის დასაწყისი [მთვარის კალენდრით], მავლიდი და სხვ.), ისლამში როგორც დღესასწაული საერთოდ არ აღინიშნებოდა. თუ საერო დღესასწაული არის დასვენებისა და მხიარულების დღეები, მუსლიმური გაგებით დღესასწაული ესაა თითოეული მუსლიმისთვის მრავალჯერ გაზარდოს კეთილი საქმეები, რომლებიც განკითხვის დღეს გააბათილებს ცუდ საქმეებს. ეს დღესასწაულები სტიმულს აძლევს მუსლიმებს უფრო მგზნებარე ღვთის მსახურებისთვის. ამიტომაც, მუსლიმები წმინდა დღეებსა და ღამეებში ასრულებენ სპეციალურ რიტუალურ ლოცვებს, კითხულობენ ყურანსა და ლოცვებს, ცდილობენ გაახარონ ნათესავები, მეზობლები, ყველა ნაცნობი თუ უცნობი, ნახულობენ ერთმანეთს, გასცემენ მოწყალებას, ჩუქნიან საჩუქრებს, ცდილობენ არავითარ შემთხვევაში არ აწყენინონ ერთმანეთს და სხვ.

მუსლიმური რელიგიური დღესასწაულები აღინიშნება ჰიჯრიდან მთვარის კალენდრის მიხედვით. რადგანაც მთვარის კალენდრით წელიწადი უფრო ნაკლები დღეებისგან შედგება, ვიდრე მზის კალენდრით, ამიტომ მუსლიმური დღესასწაულები ყოველწლიურად 9 ან 10 დღით ადრე დგება⁷. განსხვავებულია ისლამში დღე-ღამის ათვლის პრინციპიც, რომელიც იწყება მზის ჩასვლიდან და გრძელდება მეორე დღის მზის ჩასვლამდე. ასე რომ ყოველი თვის პირველი ღამე არის წინა თვის ბოლო დღის მომდევნო ღამე, ხოლო თვის ბოლო დღე მთავრდება ბოლო დღის მზის ჩასვლისას.

ისლამურ რელიგიურ კალენდარში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ჯუმას (არაბ. შეკრების დღე) - პარასკევს, რომელსაც კვირის საუკეთესო დღეს უწოდებენ. ჯუმა სადღესასწაულოა,

⁷ მაგალითად, თუ რომელიმე წელს მსხვერპლშეწირვის დღესასწაული დადგება 1 აპრილს, მომავალ წელს ის დადგება 22 მარტს, შემდეგ 12 მარტს, 2 მარტს და ა. შ., ყოველ 36 წელიწადში დღესასწაულების დრო დაახლოებით განმეორდება 1-2 დღის ცდომილებით.

მაგრამ არაა აუცილებელი ის იყოს არასამუშაო დღე მუსლიმებისთვის. თუმცა, ბევრ მუსლიმურ ქვეყანაში ჯუმა ფაქტობრივად, ითვლება დასვენების დღედ, როგორც ებრაელებისთვის შაბათი, ან ქრისტიანებისთვის კვირა. ყურანში ამის შესახებ ვკითხულობთ: „ო, თქვენ, რომელთაც ირწმუნეთ, როცა დამახებული იქნება ლოცვისათვის შეკრების დღეს, გაეშურეთ ალაჰის ხსოვნისაკენ და თავი ანებეთ ყიდვა-გაყიდვას“ [ლობჟანიძე, 62:9]. ერთ-ერთ ჰადისში კი ნათქვამია: „შაბათი ნაჩუქარია ებრაელებზე, კვირა - ქრისტიანებზე, ხოლო პარასკევი - მუსლიმებზე. ამ დღეს მათ ეგზავნებათ მადლი და სიკეთე“. ჯუმა, შარიათის მიხედვით, იწყება ხუთშაბათს მზის ჩასვლიდან და მთავრდება პარასკევს მზის ჩასვლისას. ასე რომ, წმინდად ითვლება პარასკევი დღე და მისი წინა ღამე. ამ დღეს განსაკუთრებით უნდა ერიდონ მუსლიმები ცოდვების ჩადენას და ამ დღეს განსაკუთრებით დიდია ალაჰის მოწყალება.

დასასრულ უნდა ითქვას, რომ საქართველოში მცხოვრები მუსლიმები, რომლებზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი, ძირითადად აღნიშნავენ ზემოთ აღწერილ რელიგიურ დღესასწაულებს და ისინი შინაარსობრივად არ განსხვავდება ზოგადად ისლამში დამკვიდრებული წესისგან.

IV თავი

ისლამის ძირითადი რელ იგიური მიმართულ ებები

წინა თავში აღინიშნა, რომ ისლამში თავდაპირველი განხეთქილება დაკავშირებული იყო პოლიტიკასთან, კერძოდ, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო ხალიფა მუჰამადის გარდაცვალების შემდეგ. ერთნი იხრებოდნენ იმისკენ, რომ რადგანაც მუჰამადს არ დარჩენია მემკვიდრე, ამიტომ ხალიფა უნდა იყოს მისი უახლოესი ნათესავი და მუჰამადის შვილიშვილების მამა - ალი, მოციქულის ბიძაშვილი და სიძე. სხვები ამტკიცებდნენ, რომ ხალიფა არჩეული უნდა ყოფილიყო კურაიმის ტომის წარმომადგენლებიდან და მუჰამადის უახლოესი მიმდევარი, ვისაც აირჩევდნენ და ვინც იმსახურებდა ასეთ დიდ ნდობასა და პასუხისმგებლობას. სწორედ, ტახტის მემკვიდრის საკითხი იქცა იმ მთავარი იდეურ საკითხად, რომლის საფუძველზეც ისლამში გაჩნდა ორი მთავარი მიმართულება - სუნიზმი და შიიზმი.

1. სუნიზმი

ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმართულება ისლამში არის სუნიზმი და მისი მიმდევარია მუსლიმთა თითქმის 90%. სუნიზმი ხშირად გაგებულია, როგორც სამართლებრივი, ტრადიციული ისლამის სინონიმად. სუნიტები მართლმორწმუნე ხალიფებად აღიარებენ მუჰამადის შემდგომ ოთხივე ხალიფს (აბუ ბაქრი, უმარი, უსმანი და ალი). ისინი უარყოფენ ღმერთსა და ადამიანს შორის შუამავლის არსებობის შესაძლებლობის დოგმატს მუჰამადის სიკვდილის შემდეგ, ანუ, არ თვლიან ალის წინასწარმეტყველად, არ თვლიან მას მუჰამადის თანასწორად, უარყოფენ ალის მემკვიდრეების უფლებას მუსლიმური თემის ხელმძღვანელობაზე, რომლის საწინააღმდეგოდაც მიიჩნევენ მუსლიმური თემის ხელმძღვანელის არჩევითობის პრინციპს. ამგვარად, სუ-

ნიჰმი აღმოცენდა როგორც შიიზმის გამოჩენისა და მისი არ აღიარების რეაქცია. სუნიზმი, როგორც დასრულებული მიმდინარეობა, საბოლოო სახეს ღებულობს X-XI საუკუნეებში. სუნიზმი, შიიზმისგან განსხვავებით, წარმოადგენს ერთიან მიმდინარეობას და არ ცნობს სექტებად დაყოფას, რაც დამახასიათებელია შიიზმისთვის.

2. შიიზმი

ისლამში ეს მიმართულება ფაქტობრივად, ჩამოყალიბდა მესამე მართლმორწმუნე ხალიფას, უსმანის დროს ალის მომხრეების მიერ და აერთიანებს ყველა იმ მუსლიმს, ვინც მუჰამადის მემკვიდრეებად მიიჩნევს მხოლოდ ალის შთამომავლობას (ალიდები). რამდენადაც მეოთხე მართლმორწმუნე ხალიფა ალი იყო ერთადერთი სისხლით ნათესაურ კავშირში მუჰამადთან, თანაც დაქორწინებული იყო მის ქალიშვილზე, უკვე მისი შვილები დედის და მამის ხაზითაც ითვლებოდნენ წინასწარმეტყველის ერთადერთ შთამომავლებად. შიიტური მოძღვრების თანახმად, მუჰამადმა პირადად გადასცა ალის ხელისუფლება, რომელიც ითვლება კანონიერ მემკვიდრედ როგორც რელიგიის სფეროში, ისე ხელისუფლებაში. ის რომ ყურანში არაა საუბარი ალის შესახებ, შიიტები ამას იმით ხსნიან, რომ უსმანის ბრძანებით ყურანიდან ამოღებული იქნა ყველა ის სურა და აია, რომელიც ალისა და მისი ოჯახის წევრებს ეხებოდა.

შიიტების მიხედვით რამდენადმე განსხვავებულია ისლამის წყაროებიც, როდესაც ყურანსა და სუნას გვერდით ისლამის წყაროდ მიიჩნევენ ალის და მომდევნო იმამების მიერ გამოცემულ მუჰამადის გამონათქვამებს (ჰადისები).

შიიტურ დოქტრინაში ცენტრალური ადგილი უკავია იმამათის შესახებ მოძღვრებას. კანონიერ იმამებად ითვლებიან მხოლოდ ალიდები, რომლებიც შიიტთა წარმოდგენით, ღმერთთან თავიანთი კავშირის ძალით არიან მოძღვრებისა და ყოფით საკითხებში საბოლოო ჭეშმარიტების მატარებლები. შიიზმის

დანაწესების თანახმად, მორწმუნეები უსიტყვოდ უნდა დაემორჩილონ იმამებს, სცნონ მათი უცოდველობა. თუმცა, შიიტური წარმოდგენებით ალიდან პირდაპირი ხაზის წყვეტა მოხდა მეტორმეტე იმამზე, მაგრამ ბოლო იმამი (მაჰდი) არ მომკვდარა, არამედ ის დამალულია და ელოდება მის საათს, რათა ისევ გამოვიდეს და დედამიწაზე დაამყაროს ჭეშმარიტი სარწმუნოება.

განსაკუთრებული ადგილი შიიტურ მოძღვრებაში უკავია თაკიას („საკუთრი რწმენის კეთილგონივრული დამალვა“) პრინციპს. ამ პრინციპის გაჩენა გამოიწვია შიიტების დევნამ სუნიტების მხრიდან და შიიტს უფლებას აძლევს დამალოს საკუთარი რწმენა, თუ მის სიცოცხლეს რაიმე საფრთხე ემუქრება და აღიაროს, რომ ის სუნიტია.

სუნიზმი და შიიზმი ძირითადად განსხვავდება შემდეგი ნიშნებით:

1. მუჰამმადთან დამოკიდებულება. სუნიტებისთვის მუჰამმადმა ღმერთისგან მიიღო მხოლოდ გამოცხადება. შიიტები მუჰამმადს აღიქვამენ უპირველესად როგორც ღმერთისგან რჩეულ პიროვნებას, რომელსაც წილად ერგო საკრალური სიკეთე და მოწოდებულია არა მარტო მართოს, არამედ გადასცეს მის მემკვიდრეებს ეს სიკეთე (ღმერთისეული სინათლის ემანაცია);

2. ალისთან დამოკიდებულება. სუნიტები უარყოფენ ალის ღმერთის რჩეულობის საკითხს და მისი შთამამავლობის უფლებას მუსლიმური თემის სულიერ ლიდერობაზე. შიიტებისთვის მნიშვნელოვანია ალის სიწმინდის საკითხი, რომლის ავტორიტეტიც ემყარება როგორც მუჰამმადთან მის ნათესაურ კავშირს, ისე მის პირად თვისებებს. ალი, როგორც შიიტების სიმბოლო, როგორც მათი მოძღვრების მთავარი რგოლი, დროთა განმავლობაში არანაკლებ გაღმერთებული იქნა, ვიდრე მუჰამმადი;

3. ყურანის კანონიზაცია მოხდა მესამე „მართლმორწმუნე“ ხალიფას, უსმანის დროს, რომლის ტექსტიც უკმაყოფილონი დარჩნენ შიიტები, რადგანაც, როგორც ისინი თვლიდნენ, მასში სრულად არ იყო ასახული ალის როლი. ცალკეული შიიტური დაჯგუფებების თვალსაზრისით, ყურანის ტექსტიდან ამოღებუ-

ლი იქნა 115-ე სურა - „ორი მანთობი“, რომელიც თითქოს უსმან-მა ამოაღებინა ალისთან პოლიტიკური უთანხმოების გამო და რომელშიც თითქოს მუჰამმადი და ალი გვერდი-გვერდ არიან მოხსენიებული, როგორც ღმერთის რჩეულები. ამასთან დაკავშირებით, არსებობს ლეგენდა, რომლის თანახმადაც თითქოს ყურანის ჭეშმარიტი ტექსტი გამოჩნდება მაჰდისთან ერთად;

4. სუნა დაფიქსირებული იქნა ჰადისებში. შიიტები აღიარებენ ჰადისების მნიშვნელოვან ნაწილს. ჰადისების კრებულები ყურანთან ერთად შიიტებისთვის ითვლება სამართლის წყაროდ;

5. სუნიტური რწმენის სიმბოლო ჟღერს ასე: „არ არის ღვთაება, გარდა ალლაჰისა და მუჰამმადი ალლაჰის მოციქულია“. შიიტურ კრედოს ემატება სიტყვები: „ალი - ღვთის საყვარელი“;

6. მომლოცველობა. სუნიტებისთვის მომლოცველობა სრულდება მექაში. შიიტები მექის გარდა, მომლოცველობას ასრულებენ ერაყულ ნაჯაფში, სადაც მეოთხე ხალიფა ალის საფლავია, ქარბალაში, სადაც დაიღუპა და დასაფლავებულია ალის შვილი ჰუსაინი და ასევე, მაშჰადში, სადაც იმამ რაზის საფლავია და სხვა;

7. შიიტურ წამების კულტს სუნიტები უყურებენ როგორც ერესს;

8. იმამატის საკითხი. სუნიტების წარმოდგენით, იმამს არ შეიძლება გააჩნდეს საკრალური თვისებები, მაშინ როდესაც შიიტები თვლიან, რომ სწორედ იმამს გააჩნია საკრალური თვისებები;

9. დღესასწაულები. სუნიტები აღნიშნავენ: მარხვის დასრულების (ხსნილი) დღესასწაული, მსხვრპლშეწირვის დღესასწაული, მუჰამმადის დაბადების დღისადმი მიძღვნილი მავლიდი, მუჰამმადის ცად ამალეზა, ზედისწერის ღამე. ამ დღესასწაულების გარდა, შიიტები აღნიშნავენ ალის დაბადების დღეს, ჰუსაინის დაბადების დღეს, დამალული იმამის - მაჰდის დაბადების დღეს, ასევე სხვა სამახსოვრო თარიღებს, რომელთაგან მნიშვნელოვანია ჰუსაინის დაღუპვასთან დაკავშირებული აშურა. აშურას აღნიშნავენ სუნიტებიც, თუმცა, ის არ ემთხვევა დრო-

ში შიიტების მიერ აშურას აღნიშვნას, თანაც, ისინი ამ დღეს წარღვნის შემდეგ წინასწარმეტყველ ნოეს მიწაზე გადმოსვლას აღნიშნავენ;

10. სუნიტებისთვის მეჩეთები მხოლოდ სამლოცველოა, მაშინ როდესაც შიიტებისთვის ესაა შეკრების ადგილი, სადაც ლოცვასთან ერთად შეუძლიათ ისაუბრონ რელიგიაზე, გაცვალონ თავიანთი აზრები სხვადასხვა, მათ შორის პოლიტიკურ საკითხებზე და სხვა.

სუნიზმსა და შიიზმს შორის განმასხვავებელი ნიშნები კიდევ ბევრია, მაგრამ ჩვენ აქ მხოლოდ არსებით თავისებურებებზე გავამახვილეთ ყურადღება.

3. ხარიჯიზმი

მესამე ხალიფა უსმანის სიკვდილის შემდეგ, მეოთხე, მართლ-მორწმუნე ხალიფას ტიტული მუჰამმადის ბიძაშვილმა და სიძემ, ალიმ მოირგო, რომელსაც ხელისუფლების უკანონოდ ხელში ჩაგდების გამო ბრალი დასდო და არ დაემორჩილა ადრე თვით მუჰამმადის მოწინააღმდეგე, მოგვიანებით მისი მდივანი და შემდეგ კი პალესტინის მთავარმართებელი, უმაიანთა პირველი ხალიფა მუავია. სწორედ მასთან ბრძოლის დროს, ალი იბუღებული გახდა გარკვეულ დათმობაზე წასულიყო. ალის, როგორც ბელადის ამ გადაწყვეტილების გამო, მხარდამჭერთა ნაწილი იმედგაცრუებული დარჩა და ფაქტობრივად, მის წინააღმდეგ შეაირადებული ბრძოლა დაიწყო. სწორედ ეს ჯგუფი ითვლება ისლამში ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ რელიგიურ-პოლიტიკურ დაჯგუფებად, რომელმაც მიიღო სახელწოდება ხარიჯიტები (გამოსულები, გამოყოფილები).

ხარიჯიტები იმთავითვე არ იყვნენ ერთიანი არც რელიგიურ და არც სამხედრო-პოლიტიკურ საკითხებში, თუმცა ყოველთვის იყვნენ ოფიციალური ხელისუფლების ოპოზიციაში და ამიტომაც, მოგვიანებით ყველას, ვინც „კანონიერი“ ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოდიოდა, ხარიჯიტებს უწოდებდნენ. ისიც უნდა

ითქვას, რომ ბევრ ქვეყანაში ხარიჯიტები თავიანთი გამოსვლებით დაძაბულ მდგომარეობაში ამყოფებდნენ ცენტრალურ ხელისუფლებას. ამასთან, ხარიჯიტები, როგორც უკვე აღინიშნა, იყო რელიგიური დაჯგუფება, რომელმაც განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ისლამის დოგმატიკის შემუშავებაში. მათ შეიმუშავეს უმაღლესი ხელისუფლების შესახებ თავიანთი მოძღვრება, თანაც არ იზიარებდნენ ამ საკითხში არც სუნიტების ხალიფატის თეორიას და არც შიიტების იმამატის დოქტრინას. ხარიჯიტები აღიარებდნენ რელიგიური თემის - სახელმწიფოს მეთაურის უსიტყვო არჩევას ისე, რომ არავითარ მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ კანდიდატის წარმომავლობას. მთავარი მოთხოვნა კანდიდატის მიმართ იყო ყურანისა და სუნას მიმდევრობა, ადამიანების მიმართ სამართლებრივი დამოკიდებულება და იარაღით ხელში გამოსვლისთვის მზადყოფნა არასამართლებრივი მმართველის წინააღმდეგ. ხარიჯიტებს დასაშვებად მიაჩნდათ ყველა რელიგიურ-პოლიტიკურ თემს აერჩია თავისი იმამი. თანამედროვე ეტაპზე ხარიჯიტები წარმოდგენილი არიან იბადიტების სახით ომანსა და ჩრდილოეთ აფრიკის ზოგიერთ ქვეყანაში.

რელიგიურ-ფილოსოფიური მოძღვრებები

1. ქალამი

ქალამი (არაბ. *ქალამ* - სიტყვა, მსჯელობა) ისტორიულად კლასიკურ ისლამურ აზროვნებაში არის პირველი მიმართულება. სიტყვა ქალამი რელიგიური საკითხებზე მსჯელობის მნიშვნელობით იხმარებოდა თვით მუჰამმადის დროს. გადმოცემაში (სუნა) საუბარია, რომ ერთხელ მუჰამმადი როდესაც სახლიდან გამოვიდა, დაინახა ადამიანთა ჯგუფი, რომლებიც საუბრობდნენ ბედისწერის პრობლემაზე, ანუ ადამიანები მაშინაც კი კამათობდნენ მათთვის გაუგებარ საკითხებზე, როდესაც ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო მუჰამმადი. აღნიშნულის გარდა, ქალამის შესწავლის სფეროა მუსლიმური სამართალი.

მუსლიმური რიტუალების ყველა დეტალი თუ კი განხილული იყო ფიკჰის სფეროში, დოგმატიკის საკითხების ახსნა საჭიროებდა უფრო რთული ქანრს, რადაც შემდგომში იქცა ქალამი. ქალამით დაკავების უფლებების დასასაბუთებლად მისი წარმომადგენელი *მუთაქალიმები* იშველიებდნენ ყურანის ტექსტს და მუჰამმადის სიტყვებს, რომლებშიც საუბარია რაციონალურ მტკიცებულებებზე ამა თუ იმ რელიგიურ საკითხებთან დაკავშირებით. ყურანში რაციონალური მიდგომის მაგალითად მათ მოჰყავთ აიები მკვდრეთით აღდგომის შესახებ [იხ: სილაგამე, 6:2; ლოზჟანიძე, 15:28,29; 16:4; 20:57; 22:5; 23:12-16; 32:6,7,8].

ამგვარად, მუთაქალიმები ამტკიცებდნენ, რომ ქალამი სანქცირებულია თვით ისლამის წყაროებით. საქმე ის არის, რომ ქალამი თავისი ისტორიის განვითარების მანძილზე საკმაოდ ხშირად იძულებული იყო დაეცვა არსებობის უფლება. სუნიტური ორთოდოქსიის მხრიდან მის მიმართ ხშირად ისმოდა ბრალდება, რომ ქალამი ერესია.

ქალამის წინააღმდეგ ტრადიციონალისტებს არგუმენტად მოჰყავდათ წინასწარმეტყველის სიტყვები „დაუშვებელი სიახლეების“ (ბიდ'ა) შესახებ: „...საქმეთაგან ყველაზე ცუდია ახალი გამოგონებები (რომლის შესახებაც არაფერია ნათქვამი არც ყურანში და არც სუნაში), ბოლო ყველა სიახლე არის შეცდომა!“

ტრადიციონალისტები სიახლეებს უწოდებდნენ სუბსტანციისა და აქციდენციის, სამყაროს ატომებისგან აგებულების, მოძრაობასა და სხვა მსგავსი საკითხებზე მუთაქალიმების მსჯელობებს.

ქალამის საკმაოდ ფართო ფილოსოფიური დისკურსი მოითხოვდა შემეცნების თეორიის განვითარებას, ამიტომაც ეპისტემოლოგიის საკითხები მეცნიერთა შრომებში იკავებენ ერთ-ერთ მთავარ ადგილს. თეოლოგიის შესახებ მრავალი ტრაქტატი იწყება ჭეშმარიტების მიღწევის გზების შესახებ მსჯელობით, რომლის ერთ-ერთი მთავარი საკითხია შემეცნების წყაროების - გონებისა (აკლ') და ტრადიციის (ნაკლ') ურთიერთ მიმართება.

ისლამური ორთოდოქსიის წარმომადგენლები, რწმენასთან მიმართებაში გონებას, მხოლოდ დამხმარის როლს აძლევდნენ და უპირატესობას მთლიანად ანიჭებდნენ ტრადიციას. სხვადასხვა სკოლის წარმომადგენელ მუთაქალიმებს თავისებურად ესმოდათ გონებისა და ტრადიციის როლები და მათი მიდგომები განსხვავდებოდა დოგმატიკის საკითხებშიც.

პირველი სუნიტი ღვთისმეტყველები (ჰასან ალ-ბასრი, აბუ ჰანიფა და სხვ.) ეყრდნობოდნენ როგორც რაციონალურ მტკიცებულებებს, ისე ტრადიციას, თუმცა უპირატესობას ანიჭებდნენ ტრადიციას. მუთაზილებთან კი ტრადიციისა და გონების როლები თანაბარია.

ისლამის რაციონალური შემეცნების აუცილებლობის დასაბუთებისას, მუთაქალიმებმა წამოაყენეს დებულება, რომ რწმენა, რომელიც არ იქცა ცოდნად გონების მუშაობით, არაა ნამდვილი. მეტიც, ადამიანი, რომელმაც მიაღწია სრულწლოვანებას და არ შეაქვს ექვი რწმენაში, მათი აზრით ის ვერ იქნება ჭეშმარიტი მორწმუნე.

მუთაქალიმების შრომებში ერთერთი პირველი თემა იყო ბედისწერის საკითხი. როგორც ცნობილია, ყურანშიც და სუნაშიც საკმაოდ არის გამონათქვამები ბედისწერის პრობლემებზე. ნებისმიერს შეუძლია აირჩიოს ის გამონათქვამი, რომელიც შეესაბამება მის შინაგან რწმენას - ადამიანების თავისუფლებას თუ ადამიანის ბედის წინასწარ განსაზღვრულობას [ლობჟანიძე, 17:69; 18:28]. ამ გამონათქვამების საწინააღმდეგოა შემდეგი: „*აღლაჰისაა მეუფება ცათა და ქვეყნისა და იმისა, რაც მათ შორისაა, შექმნის, ინებებს რასაც, და აღლაჰი ყოვლისშემძლეა*“ [სილაგაძე, 5:20; 6:69].

ნების თავისუფლების მომხრეებმა ყურანში დაითვალეს 129 ადგილი თავისი პოზიციის დასაცავად, მათ ოპონენტებმა კი - 216 ეპიზოდი.

როგორც ვხედავთ, ყურანი ერთმნიშვნელოვნად არ წყვეტს ბედისწერის პრობლემას, მაშინ როდესაც ჰადისებში უპირატესად შესულია წინასწარმეტყველის ის გამონათქვამები, სადაც ძირითადად საუბარია ადამიანის ბედის ღმერთისეულ განსაზღვრაზე.

თავდაპირველად, ნების თავისუფლების საკითხს იმდენად ფილოსოფიური მნიშვნელობა არ ჰქონდა, რამდენადაც პოლიტიკური. ადამიანის ბედის განსაზღვრაში ღმერთის უსაზღვრო ხელისუფლებას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ახალი მუსლიმური სახელმწიფოს მშენებლობისთვის. ღმერთის მიერ წინასწარგანსაზღვრულობის მომხრეებს უწოდეს *ჯაფარიტები*, რომლებიც თვლიდნენ, რომ ღმერთმა ადამიანის შექმნამდე იცის, თუ ის რისი ჩამდენი იქნება.

VIII საუკუნის დასაწყისში, ბედისწერისა და თავის ქცევებზე ადამიანის პასუხისმგებლობას შორის დაპირისპირების ფონზე, წარმოიშვა მიმდინარეობა, რომლებიც უპირატესობას ანიჭებდნენ ადამიანის ნების თავისუფლების იდეას. ადამიანის თავისუფლების მომხრეებს უწოდეს *კადარიტები* (*კადარ* - ბედისწერა, ბედი).

სხვა პრობლემებიდან, რომლებიც ქალამისტური დისპუტის საგანდ იქცა, იყო მართლმორწმუნეობისა და მძიმე ცოდვის ჩამდენი ადამიანის რწმენის სტატუსი. განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა ქალამში ერთერთმა რთულმა - ღმერთის ატრიბუტების საკითხმა. ტრადიციონალისტები თვლიდნენ, რომ რამდენადაც ყველაზე ნათელი მოწმობა ღმერთის შესახებ არის წმინდა წყაროებში, მაშინ ღმერთი შეიძლება აღვწეროთ მხოლოდ ისე, როგორც მან დაახასიათა თავისთავი, ან ისე, როგორც მასზე საუბრობდა მუჰამადი.

თანდათანობით ტრადიციამ გამოიმუშავა იმ 99 ატრიბუტის ისეთი გაგება, რომლებითაც ღმერთი აღიწერება წყაროებში: მათგან ექვსს მიაკუთვნებენ მისი არსის გამოვლენას - მათ უწოდებენ „თვითობის“ ატრიბუტებს (*სიფათ ალ-ზათ*) და ისინი ალ-ლაჰს ახასიათებენ იმის უარყოფით, როგორიც ის არ არის. ესენია:

1. არსებობა (*ალ-ვუჯუდ*), ანუ ის არაა არარსებული.
2. ერთობა, ერთადერთობა (*ალ-ვაჰდანიია*) - ანუ ის, რომ მისთვის არაა დამახასიათებელი სიმრავლე, რომელიც არის შექმნილის თვისება.
3. მარადიულობა (*ალ-კიდამ*) ნიშნავს, რომ ღმერთისთვის მიუღებელია ცნება დროში აღმოცენება, მას არ გააჩნია დასაწყისი.
4. მუდმივობა (*ალ-ბაკა*) მიანიშნებს იმაზე, რომ ის იყო და იქნება მუდამ.
5. განუმეორებელი (*მუჰალაფათ ალ-ჰავადის*) აღნიშნავს, რომ ღმერთი არავის და არაფრის მსგავსი არაა.
6. თვითკმარი (*კიიამუჰუ ბი-ნაფჰიჰ*) მოწმობს დამოუკიდებლობას.

ღმერთის ატრიბუტებთან დაკავშირებულია პრობლემათა მთელი კომპლექსი: არიან თუ არა ისინი ცალკე არსებები თუ უბრალოდ სახელები? არიან თუ არა ატრიბუტები მუდმივი, თუ ისინი აღმოცენდნენ დროში? თუ ღმერთი ამ სამყაროში არავის და არაფრის მსგავსი არაა და ის ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ

ყურანისა და სუნას წყალობით, მაშინ ადამიანს რამდენად შეუძლია მისი შემეცნება და ა. შ.

ღმერთის ატრიბუტების გაგებასთან უშუალო კავშირშია ყურანის შექმნილობისა თუ მუდმივობის პრობლემა. რამდენადაც ტრადიციონალისტები ღმერთის ატრიბუტებს მიიჩნევდნენ მარადიულად, აქედან გამომდინარეობდა, რომ ყურანი - როგორც ღმერთის სიტყვა - ასევე მარადიულია. ამ შემთხვევაში იზადება კითხვა: როგორი დამოკიდებულება უნდა იყოს ყურანის ტექსტის მიმართ, ხომ ნათელია, რომ ქალაქი, ასოზგერები და მორწმუნეების მიერ თვით ყურანის კითხვა - ყველაფერი ეს ეხება შექმნილს და არ შეიძლება ჩაითვალოს მარადიულად?

სხვადასხვა პრობლემებზე შიდა ისლამური დისკუტების გვერდით, ისლამის დოგმატიკასა და მის დამუშავების პროცესებზე გარკვეული გავლენა მოახდინეს ქრისტიანობის, ზოროასტრიზმის, იუდაიზმის, ნეოპლატონიზმისა და სხვა იდეოლოგიურმა სისტემებმა და სკოლებმა. ისლამის დაცვისთვის მხოლოდ წმინდა ტექსტები არ იყო საკმარისი არგუმენტები ოპონენტებთან კამათისას. აუცილებელი იყო სხვა ხერხი და ის იქნა მონახული. რელიგიური დებულებების ჭეშმარიტების კრიტერიუმად იქცა ბერძნული ლოგიკა და გონება - აკლ. სწორედ ის გონება, რომელიც *ფალასიფას* წარმომადგენლებისთვის იქცა სამყაროს შესწავლის მთავარ საშუალებად.

2. ფალასიფა⁸

გადმოცემის თანახმად, IX საუკუნის პირველ ნახევარში ბაღდადის ქუჩებში უცებ ყველამ დაიწყო საუბარი პლატონსა და არისტოტელეზე და ამას უკავშირებენ აბასიანების ხალიფას - ალ-მამუნს (813-833), რომელიც დიდ ინტერესს იჩენდა არა მარტო ძველი ბერძნული ფილოსოფიური მემკვიდრეობის მიმართ, არამედ ყველაფერს აკეთებდა სახალიფოში მეცნიერების განსავითარებლად. თუმცა, ცნობილია, რომ აღმოსავლური პერიპატეტიზმის (ფალასიფა) აღმოცენება მოხდა თითქმის საუკუნით ადრე. დაახლოებით 700 წელს უმაიანებმა დამასკოში დაარსეს ასტრონომიული ობსერვატორია, სადაც მოწვეული იყვნენ იმ დროისთვის ცნობილი მეცნიერები არა მარტო სახალიფოს სხვადასხვა რეგიონებიდან, არამედ სხვა ქვეყნებიდანაც.

აბასიანების მიერ ხელისუფლების ხელში აღებამ ახალი იმპულსი მისცა კულტურის განვითარებას და ის წარმატებით გაგრძელდა ალ-მამუნის დროს. ისტორიული წყაროების მიხედვით 830 წელს ბიზანტიაზე გამარჯვების შემდეგ, ხალიფამ კონტრიბუციის სახით მოითხოვა ფილოსოფოსთა წიგნები და არა ფული ან ძვირფასეულობა. ყველა მიმართულებით ხალიფას ბრძანებით გააგზავნეს ელჩები ერთადერთი მიზნით - შეეძინათ წიგნები. 832 წელს ბაღდადში დაარსდა „სიბრძნის სახლი“. არსებობდა მთარგმნელთა მთელი დინასტიები, რომლებიც თაობიდან თობას გადასცემდნენ ანტიკური და აღმოსავლეთის ფილოსოფოსთა ნააზრევის არაბულ ენაზე გადმოტანის ხელოვნებას.

არაბი ფილოსოფოსები ვარაუდობდნენ, რომ პლატონი და არისტოტელე არიან ბერძნული ფილოსოფიის მწვერვალები, რომელთა მოძღვრებების დაუფლებაც ვერ შეძლო ვერავინ. ყველა სხვა მოაზროვნეს ისინი განიხილავდნენ როგორც წინამორ-

⁸ შუა საუკუნეების არაბულ-მუსლიმურ ლიტერატურაში ტერმინი „ფალასიფა“ (ბერძნული სიტყვის „ფილოსოფიის“ არაბული ტრანსკრიფცია) აღნიშნავდა როგორც თვით ანტიკურ ფილოსოფიას, ასევე, მისი წარმომადგენლების - ფალასიფა („ფილოსოფოსი“) შემოქმედებას.

ბედს, რომლებმაც მოამზადეს ნიადაგი ფილოსოფიის აღმოცენებისთვის. ამასთან, ორი ფილოსოფოსიდან უპირატესობას ანიჭებდნენ არისტოტელეს, როგორც მკაცრ მონისტს და რომელსაც უწოდეს პირველი მასწავლებელი. არაბები, ასევე უდიდეს პატივს სცემდნენ პლატონს, უპირველესად როგორც იდეალიზმის დამაარსებელს და, აგრეთვე, მისი პოლიტიკური იდეების გამო.

ნეოპლატონიზმის აღმოცენებას უკავშირებენ პლოტინეს (204/205-270) სახელს, რომელმაც ერთ კონცეფციაში გააერთიანა ერთმანეთისგან რიგი საკითხებით განსხვავებული პლატონისა და არისტოტელეს ფილოსოფიური სისტემები, რაც მოგვიანებით გაგრძელებული იქნა მუსლიმი მოაზროვნეების მიერ. ალ-ფარაბი (974-950 წწ.) თავის ერთ-ერთ ნაშრომში წერდა: „მათი (პლატონისა და არისტოტელეს) მიზანი იყო - ერთეული. ორივე მათგანი ცდილობდა გადმოეცა ერთი და იგივე ფილოსოფია...“. ალ-ფარაბი ცდილობდა მათ შორის განსხვავების ახსნას მათივე მეტოდების მიხედვით. პლატონი თავის მსჯელობებში მტკიცებულებებისკენ მიდის ზოგადიდან - „სუბსტანციის უნივერსალიდან“ „ინდივიდუებისკენ“, ხოლო არისტოტელე - პირიქით. პლატონი აქცენტს აკეთებს გონიერი სულის მოქმედებების მოგონებებზე, ხოლო არისტოტელე გრძნობებით აღქმის მნიშვნელობაზე. მთავარი კი ისაა, რომ როგორც ძველმა ბერძნულმა ფილოსოფიამ, ასევე ნეოპლატონიზმმა უდიდესი გავლენა მოახდინა არაბული ფილოსოფიის აღმოცენებასა და მის ხასიათზე.

არაბული ფილოსოფიის შექმნაში მრავალი ერი მონაწილეობდა. ამ ფილოსოფიის გამოჩენილ წარმომადგენლებიდან (ალ-ქინდი, ალ-ფარაბი, იბნ სინა (ავიცენა), ალ-ღაზალი, იბნ რუშდი (ავეროესი) და სხვ), მხოლოდ ალ-ქინდი იყო არაბი.

არაბეთში ახალი რელიგიის, ისლამის აღმოცენებით წარმოიშვა მუსლიმთა წმინდა წიგნ ყურანსა და სუნაზე დაფუძნებული ახალი კულტურა, რომელიც მთელს სახალიფოს ტერიტორიაზე გავრცელდა. შეიქმნა ორი დიდი კულტურული ცენტრი - აღმოსავლეთით უკვე აღნიშნული ბაღდადი და დასავლეთში, ესპანეთში - კორდოვა, რომლებმაც გადამწყვეტი როლი შეასრულეს,

როგორც ზოგადად მუსლიმური კულტურის შექმნასა და განვითარებაში, ისე, კერძოდ, მუსლიმური ფილოსოფიის წარმოშობასა და განვითარებაში. საქმე ის იყო, რომ არაბი მმართველები დაპყრობითი ომების პარალელურად, დიდ ყურადღებას უთმობდნენ მეცნიერების განვითარებას, ყურანის დოგმების ფილოსოფიურ დასაბუთებას. როგორც უკვე აღინიშნა, ხალიფა ალ-მამუნის (735-804 წწ.) დროს ბაღდადში გაიხსნა ცნობილი „სიბრძნის სახლი“, სადაც არამარტო სახალიფოს ტერიტორიიდან, არამედ სხვა სახელმწიფოებიდანაც, მოწვეული იყვნენ ცნობილი მეცნიერები როგორც მუსლიმები, ისე სხვა აღმსარებლობის (ძირითადად ქრისტიანობისა და იუდაიზმის) მიმდევრები.

ფალასიფას წარმომადგენელი, პირველი არაბი ფილოსოფოსი იყო ალ-ქინდი (IX ს.). როგორც იმ დროის ყველა მეცნიერი, ალ-ქინდიც ენციკლოპედისტი იყო, რომელმაც 250-ზე მეტი ტრაქტატი დატოვა მეტაფიზიკაში, ლოგიკაში, ეთიკაში, მათემატიკაში, ასტრონომიაში, მედიცინაში, მუსიკასა და სხვ. ფილოსოფიის მიმართ მისი ინტერესი გამოვლინდა არაბულ ენაზე თარგმნილი არისტოტელეს „მეტაფიზიკის“, პტოლემეს „გეოგრაფიისა“ და ევკლიდეს შრომების რედაქტირებისას. მისი შრომების დიდი ნაწილი დაიკარგა, თუმცა ჩვენამდე მოაღწია მისმა ტრაქტატებმა, მათ შორის „ტრაქტატი არისტოტელეს წიგნების რაოდენობის შესახებ“, „გონების შესახებ“, „პირველი ფილოსოფიის შესახებ“, „მსჯელობა სულზე“ და სხვ. X-XI საუკუნეებში ალ-ქინდის ზოგიერთი შრომა გადაითარგმნა ლათინურ ენაზე.

ალ-ქინდს ფილოსოფია მიაჩნდა ყველაზე ამაღლებულ და კეთილშობილურ ხელოვნებად, რომლის მთავარი მიზანია „ჭეშმარიტი ბუნების შემეცნება ადამიანური შესაძლებლობის შესაბამისად“. ფილოსოფიაში ის გამოყოფდა „პირველ ფილოსოფიას“, ანუ „მეცნიერებას პირველ მიზეზის შესახებ“. ეს „პირველი ფილოსოფია“ მის მიერ განიხილება მეცნიერებად, რომელსაც შეუძლია ახსნას ღმერთის ერთადერთობა. თავის მხრივ ღმერთი არის პირველი, ყველაფრის შემოქმედი და მიზნობრივი მიზეზი, სამყაროს მომწყობი.

არისტოტელეს მსგავსად, ალ-ქინდი თვლიდა, რომ „მუდმივი - ეს ისაა, რასაც საერთოდ არ შეეძლო არარსებულად ყოფნა“. მუდმივის არსებობა არფრით არაა განპირობებული რაღაც სხვა რამით; მიზეზის უქონელი მუდმივი არ ქრება და არ იცვლება, რადგანაც ის არაა სხეული; დროში უსასრულოსა და უცვლელს არ გააჩნია სუბტრაქტი, არც ატრიბუტები და მიუღწეველია ადამიანური გონებით, ის ვერ იქნება გამოკვლევის, შესაბამისად ფილოსოფიის საგანი, რომელიც სწავლობს ისეთ საგნებს, რომელთა ბუნების შემეცნებაც შეუძლია.

ალ-ქინდი ისლამურ სამყაროში პირველი იყო, რომელმაც ყურადღება მიაქცია არისტოტელეს ფილოსოფიურ შრომებს. ის წერდა: „ჩვენ არ უნდა შეგვრცხვეს ჭეშმარიტების მოწონება და შეძენა ვისგანაც არ უნდა მოდიოდეს ის... ჭეშმარიტების მაძიებლისთვის არაფერია ჭეშმარიტებაზე უკეთესი, და არ უნდა უგულებელვყოთ ჭეშმარიტება და ვუყურებდეთ სიმაღლიდან იმათ, ვინც ის აღმოაჩინა ან გადმოგვცა“.

ფალასიფას მეორე დიდი წარმომადგენელი იყო ალ-ფარაბი (870-950 წწ.), რომლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობაც ძალიან დიდია, ხოლო თემატიკა ფართო. მისმა კომენტარებმა მოიცვა არისტოტელეს თითქმის ყველა ლოგიკური შრომა, მისი „ეთიკა“, „რიტორიკა“, „პოეტიკა“, „მეტაფიზიკა“, ასევე პტოლემეს, ევკლიდესა და პორფირიოსის შრომები. თავის კომენტარებში ის ხშირად ასდენდა „პერიფრაზირებასაც“ და ამ გზით საკუთარ აზრს გამოხატავდა ანტიკური ეპოქის ავტორების სახელით.

ალ-ფარაბის შემოქმედების უმნიშვნელოვანესი ასპექტია ანტიკური მემკვიდრეობა და მისი ისტორიულ-ფილოსოფიური ანალიზი. დიდ ინტერესს წარმოადგენს მის მიერ პლატონისა და არისტოტელეს შრომების შედარება, რომლებშიც მას სურდა დაენახა არა განსხვავება, არამედ მსგავსება, ჭეშმარიტებისკენ მისწრაფებაში ერთიანობა.

ალ-ფარაბი აღმოსავლეთელ პერიპატეტიკოსებს შორის პირველი იყო, ვინც არისტოტელეს შრომებზე კომენტარებში იცავდა ფილოსოფიური ცოდნის უპირატესობის იდეას ნებისმიერი სხვა

ცოდნის სახეებზე. რიტორიკასა და პოეზიას დაფუძნებული რელიგიური ცოდნა, ყველაზე პრიმიტიულია და გათვლილია უბრალო ადამიანების განუვითარებელ ცნობიერებაზე. მისი აზრით, ფილოსოფია, რომელიც ეყრდნობა რაციონალურ მტკიცებულებებსა და ლოგიკას, უფრო ახლოს მდის ჭეშმარიტების, ყოფიერების არსის შემეცნებამდე, რითაც ადამიანის შემოქმედ გონებას გზას უხსნის ბედნიერებისკენ და მის სულს აქცევს უკვდავად. ეს გარემოება საუბრობს იმის სასარგებლოდ, რომ საზოგადოების, სახელმწიფოს მართვა უნდა მოახდინოს მმართველ-ფილოსოფოსმა, - მაშინ ეს სახელმწიფო გადაიქცევა „კეთილშობილურ ქალაქად“, რომლის მოსახლეობაც, სხვა ქალაქების მცხოვრებლებისგან განსხვავებით, ცხოვრობს სამართლიანობის კანონებით, როდესაც ყველა ასრულებს თავის მოვალეობას თავისი იერარქიული მდგომარეობის მიხედვით, რაც მთლიანობაში საზოგადოებასა და ადამიანებს აქცევს ბედნიერად.

ალ-ქინდისა და ალ-ფარაბის ტრადიციების გამგრძელებელია წარმოშობით ტაჯიკი - ალი იბნ სინა (ლათ. ავიცენა) (980-1037 წწ), მეცნიერ-ენციკლოპედისტი, ექიმი და ფილოსოფოსი.

ავიცენას მეცნიერული შემკვიდრეობა მოიცავს ცოდნის სხვადასხვა სფეროს: ფილოსოფიას, მედიცინას, მათემატიკას, ასტრონომიას, პოეზიას, მუსიკასა და სხვ. მისი შრომების ზუსტი რიცხვი უცნობია (მიაწერენ 456, მათ შორის 26 ფარსის ენაზე). ავიცენას მთავარი შრომა „საექიმო მეცნიერების კანონი“ დაიწერა 1013-1021 წლებში, რომელიც შედგება 5 ტომისგან და მასში საუბარია ფარმაკოლოგიაზე, დეტალურადაა აღწერილი გული (პირველი საწყისი), ღვიძლი (მეორე საწყისი), ტვინი (ასევე მეორე საწყისი), უარყოფილია აზრი, რომ მხედველობის წყაროა ბროლი და ამტკიცებს, რომ მხედველობის წყაროა ბადურა. ავიცენა ადგენს განსხვავებას შავ ჭირსა და ქოლერას, პნევმონიასა და ფილტვების ანთებას შორის, მოცემული აქვს დიაბეტის, კუჭის წყლულისა და სხვა დაავადებების აღწერა. როგორც გამოცდილმა ქირურგმა, ავიცენამ ანატომიურად აღწერა ადამიანი, განსაკუთრებული ღვაწლი კი მას მიუძღვის თავის ტვინის აღწერაში.

XII საუკუნეში თარგმნილი მისი ეს „კანონი“, XVII საუკუნემდე ევროპელი ექიმებისთვის ითვლებოდა ძირითად სახელმძღვანელოდ.

ასევე პოპულარული იყო ცოდნის სხვადასხვა სფეროების მომცველი მისი სხვა ნაშრომიც - „განკურნების წიგნი“, რომლის ძირითად ნაწილს შეადგენდა „წიგნი სულის შესახებ“. ამ წიგნმა ევროპაში პოპულარობა მოიპოვა ჯერ კიდევ XII საუკუნეში, როდესაც ის თარგმნა ლათინურ ენაზე. დღემდე შემორჩენილია ამ თარგმანების 50-მდე ხელნაწერი, რომელთაგან პირველი შესრულებულია 1485 წელს. ავიცენას ფილოსოფიური შეხედულებები მოცემული აქვს ფარსის ენაზე დაწერილ „ცოდნის წიგნში“.

ფალასიფას მნიშვნელოვანი წარმომადგენელია იბნ რუშდი /ავეროესი/ (1126-1198 წწ.), რომლის არნახული შრომისმოყვარეობისა და მრავალმხრივი სამეცნიერო ცოდნის შედეგი იყო შრომები მედიცინაში, იურისპრუდენციაში, ფილოლოგიასა და ფილოსოფიაში. მან შეადგინა 38 კომენტარი არისტოტელეს, პლატონის, დამასკელის, ალ-ფარაბისა და იბნ სინას შრომებზე. ავეროესის უდიდესი დამსახურება იყო კომენტარების შედგენა არისტოტელეს შრომებზე. იმის მიუხედავად, რომ ავეროესმა არ იცოდა ბერძნული და ეყრდნობოდა მხოლოდ არაბულ ენაზე თარგმნილ არისტოტელეს შრომებს, მან ყველაზე უკეთ გაუგო არისტოტელეს მოძღვრებას, რომელმაც ევროპელ სქოლასტებში უდიდესი პოლემიკა გამოიწვია. ამ გარემოებამ თავის მხრივ წარმოქმნა ავეროიზმი (ევროპაში ამ მიმდინარეობამ XVII საუკუნემდე იარსება).

არისტოტელეს შრომების შესწავლა დაეხმარა ავეროესს ჩამოეყალიბებინა თავისი შეხედულებები, როგორც ფალასიფას წარმომადგენელს. 1180 წელს მან დაწერა შრომა „უარყოფის უარყოფა“, რომელშიც ის ეკამათება ალ-ლაზალს და მის შრომას „ფილოსოფოსთა უარყოფა“. იგი არ იზიარებდა ალ-ლაზალის კრიტიკას ფილოსოფოსთა მიმართ, თუმცა თვითონაც აკრიტიკებდა იმ ფილოსოფოსებს, რომლებიც ცდილობდნენ მეცნიერული რაციონალიზმისა და მისტიციზმის ერთმანეთთან შეთავსებას.

ავერეოსი გამოდიოდა ცოდნის თანმიმდევრულ მომხრედ, რომელიც მიიღწევა მკაცრად მტკიცებულებათა გზით და მას, როგორც ჭეშმარიტს, უპირისპირებდა სხვა სახის - რიტორიკულ-სა და დიალექტიკურ ცოდნებს. რიტორიკული ცოდნა მისი აზრით, განკუთვნილია გაუნათლებელი ხალხისთვის, რომლებისთვისაც აუცილებელია გარკვეული ზნეობრივი წესების ჩაგონება, რათა იყოს წესრიგი და არ მოხდეს არეულობები. დიალექტიკური ცოდნა მუთაქალიმების მიერ თეორიზირებული ცოდნის სფეროა, რომელმაც უნდა დაასაბუთოს რელიგიური დებულებების ჭეშმარიტება. ცოდნის ამ სახეს ავერეოსი საზოგადოებისთვის მავნედ მიიჩნევდა, რადგანაც ამ მხრივ ჩნდება ცოდნის ილუზია, სინამდვილეში კი ადამიანთა გონებაში იწვევს დაბნეულობას და უაზრო კამათს, რისი დასტურიცაა სხვადასხვა ისლამურ სკოლებს შორის არსებული კამათი. იბნ რუშდის ეს მომღვრება მოგვიანებით ევროპაში ჩამოყალიბდა ორმაგი ჭეშმარიტების თეორიის სახით, რომელიც ავეროიზმის მიმდევრებს ეხმარებოდა ეკლესიის გავლენისგან განთავისუფლებაში.

ანტიკურ ეპოქაშიც და შუა საუკუნეებშიც ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა, რომელიც ფილოსოფოსებს აინტერესებდათ, იყო ყოფიერების ერთობის პრობლემა, თუმცა ის სხვადასხვა კუთხით განიხილებოდა ანტიკურობასა და შუა საუკუნეებში. არაბო-მუსლიმურ კულტურაში მონიზმის იდეა განიხილებოდა ქალამშიც, სუფიზმშიც, ისმაილიზმშიც და მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ფალასიფაშიც, რომელიც ვერ გავიდოდა უკვე დამკვიდრებული მონოთეისტური რელიგიის პარადიგმიდან. მაგრამ, თუ რელიგიურ დოქტრინებში ერთიანის განსახიერება იყო ღმერთი, ფალასიფაში ეს პრობლემა სხვანაირად განიხილებოდა. რა თქმა უნდა, ფალასიფაშიც ახდენდნენ ცნება „ღმერთის“ განსჯას, მაგრამ უფრო ხშირად ღმერთის ადგილი ფალასიფაში ეკავა პირველის, პირველ მიზეზის, აუცილებლად არსებულის ფილოსოფიურ კატეგორიას, რომლისგანაც, როგორც ყველაფრის საბოლოო მიზეზისგან, ამოდის ყველა არსებული; მიზეზი, რომელიც არ საჭიროებს სხვა სუბსტანციის არსებობას, გარდა საკუთარი თა-

ვისა, გააჩნია საკუთარ თავში არსებობის საფუძველი და მას არ შეუძლია არ იარსებოს. ის წარმოადგენს ყოფიერების ერთობასაც, ყველა არსებულის ერთიანობას და ყოფიერების ერთიან საწყისს. ფალასიფას ყურადღების ცენტრში იყო ყოფიერება, როგორც მოცემულობა, მისი სტრუქტურა, ერთში სიმრავლის არსებობა, მიზეზობრივი კავშირი საგნებსა და ყოფიერების სხვადასხვა „დონეებს“ შორის და ა. შ.

დასასრულ, მოკლედ აღვნიშნავთ, რომ არაბულ-მუსლიმური კულტურის, რომლის ნაწილიც იყო ფალასიფა, განვითარებაში ძირითადად გამოყოფენ 4 ეტაპს:

1. ისლამამდელი (ჯაჰილია);
2. კლასიკური (VII-XIII სს.), რომელსაც ხშირად უწოდებენ ისლამურს;
3. ტრადიციული პერიოდი, მას უძრავობის პერიოდსაც უწოდებენ (XIV-XIX სს.);

4. თანამედროვე(XIX ს. მეორე ნახევრიდან).

1. ისლამამდელი პერიოდი. პრაქტიკულად არაბებს არ ჰქონდათ დამწერლობა, რაც აძნელებს ამ ხალხის ისტორიის შესწავლას. მართალია, ისლამი ამ პერიოდს უწოდებს ჯაჰილიას, უმეცრების პერიოდს, მაგრამ ამ დროს განვითარებულია პოეზია, რაც კარგად ჩანს ყურანის ტექსტიდანაც.

2. კლასიკური პერიოდი. არაბული კულტურის განვითარებას იმპულსი მისცა ორმა გარემოებამ: ა) ესაა მონოთეისტური მსოფლმხედველობა, რომელმაც არაბები სამყაროს შემეცნების ახალ საფეხურზე აიყვანა; ბ) შეიქმნა არაბული და სხვა ხალხების კულტურათა სინთეზის ხელსაყრელი პირობები. ამას ხელს უწყობდა სარწმუნოებრივი მოთმინება, რომელიც ზოგადად დამახასიათებელია ისლამისთვის. ამ პერიოდისათვის ვერ ვხედავთ ეჭვის თვალით დანახულ სხვა კულტურებს, უფრო პირიქით. ამავე პერიოდში ვითარდება ფიკჰი, მუსლიმური სამართალი და იურიისპრუდენცია. ასევე ყურანისეული მეცნიერებები და ჰადისმცოდნეობა. ამ პერიოდში აღმოცენდა და თავისი განვითარების

მწვერვალს მიაღწია ქალამმა და ფალასიფამ, რომელზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი.

3. ტრადიციული პერიოდი. პრაქტიკულად XIV საუკუნიდან არაბულ-მუსლიმური კულტურის ყველა მხარეში ერთგვარი უმრავლობაა, თუმცა ეს არ ნიშნავს საგამომცემლო საქმიანობის შეჩერებას. არაბო-მუსლიმური კულტურა ძირითადად აგრძელებს არსებობას ინერციის ხარჯზე.

4. თანამედროვე პერიოდი. მუსლიმური ქვეყნებისთის ჯერ კოლონიური და ნახევრად კოლონიური პერიოდია, შემდგომ კი დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის პერიოდი, რამაც გარკვეული გავლენა მოახდინა ისლამში სხვადასხვა მიმდინარეობის ხასიათსა და შინაარსზე.

წინამდებარე წიგნის ფორმატიდან გამომდინარე, ჩვენ აქ ვერ შევხვით ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებს, როგორიცაა ცოდნის კონცეფცია, „მეს“, გონიერი სულის უსხეულობისა და უკვდავების პრობლემებს და ა. შ.

3. სუფიზმი

წინასწარმეტყველ მუჰამმადის სიკვდილის შემდეგ, ბევრი მუსლიმისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა ის პოლიტიკა, რომელსაც მუსლიმი მმართველები ატარებდნენ. მათთვის მიუღებელი იყო ზოგიერთი მმართველის სიმდიდრისკენ მიდრეკილება, ხელისუფლების დანაშაულებრივი გზით ხელში ჩაგდება, დაპყრობითი პოლიტიკა და ა. შ. ამიტომ შემთხვევითი არ იყო ასკეტების გამოჩენა, რომლებიც უპირველესად ეძებდნენ სულიერ სიწმინდეს და არ ჩერდებოდნენ თაყვანისცემის საერთოდ აღიარებულ დოგმატიკასა და პრაქტიკაზე. თანდათანობით ამ მიმართულების განვითარებით იწყება ისლამის თეორიისა და პრაქტიკის გამომუშავება, რომელმაც მიიღო სახელწოდება სუფიზმი.

სიტყვა სუფიზმის ეტიმოლოგიის ყველა ვერსიიდან არაბულ ფესვებთან ყველაზე ახლოსაა სიტყვა ბენჯი - „სუფ“. აქედან არაბული ზმნისგან წარმოებული „თასავეუფ“ - „მატყლის ტანსაცმ-

ლის ტარების წეს-ჩვეულება“. სუფიის სახელწოდებასთან ერთად მისტიკოს-მოაზროვნეები ცნობილი იყვნენ როგორც „ბრძენნი“. მისტიკოს პრაქტიკოსებს ხშირად უწოდებდნენ „ღარიბებს“.

სუფიები მიიჩნევდნენ, რომ მათ შენარჩუნებული აქვთ ღმერთთან კავშირის შესაძლებლობა. ესწრაფოდნენ რა მასთან დაახლოებას, ღმერთთან დასაახლოებლად სუფიებმა გამოიმუშავეს დოქტრინა ცხოვრების სპეციალურ წესზე, სუფისტურ პრაქტიკაზე, რომლის მიზანიც ღმერთთან დაახლოება იყო. ამ დოქტრინის ცენტრალური პუნქტი, მისტიკური გზის სამი მთავარი ეტაპის გავლის იდეა იყო. დამწყები სუფისტისთვის პირველი სტადია მდგომარეობდა ღმერთისეული კანონის (შარი‘) მკაცრ დაცვაში. ამ სტადიის ძირითადი მოთხოვნების შესრულების შემდეგ მოგზაური მზადაა შეუდგეს „ღმერთის გზას“ (ტარიკა). ამ გზის ბოლომდე გავლის შემდეგ, ის დგება გზაზე, რომელიც მიდის უშუალოდ „ჭეშმარიტ რეალობასთან“ (ხაკიკა), ან ღმერთთან (ხაკკ): „მტკიცედ გეჭიროს შარიათი, ჩემო ძმა, არა და შენ შეგიძლია მიაღწიო შემეცნების გზას მხოლოდ შარიათის მეშვეობით, ზუსტად ისევე შენ მიუახლოვდები ჭეშმარიტებას (ხაკიკა) მხოლოდ ტარიკატის მეშვეობით. შარიათი - ესაა ფესვი, ტარიკატი - ტოტი, ხოლო ხაკიკა - ნაყოფი. არ უნდა იფიქრო, რომ შენ ნახავ ნაყოფს სხვანაირად, როგორც ფესვებისა და ტოტების არსებობის საშუალებით, ხოლო ტოტებს არ შეუძლიათ არსებობა სხვანაირად, ფესვების მეშვეობის გარდა“. ის, ვინც მისდევს შარიათს, მაგრამ არ მისდევს გზას, განწირულია დასაღუპად. ის, ვინც მისდევს გზას, მაგრამ არ იცავს შარიათს - ერეტიკოსია (არაბ. ზინ-დიყ).

სუფისტურ გზაზე წინსვლისას მისტიკოსმა უნდა დაიცვას გარკვეული წესები. უპირველესად, ტარიკატის საფეხურზე აუცილებელი იყო თავისთვის აერჩია მოძღვარი - მურშიდ (არაბ.) - შაიხ (არაბ.), პირ (სპარს.), ბაბა (თურქ.). თვითონ ხდებოდა მურხიდი - მოსწავლე, მიმდევარი: „სუფისტური შეიხები მისდევდნენ შემდეგ წესს: როდესაც მოდის ახალბედა სამყაროდან განშორე-

ბის სურვილით, ისინი უწყობენ მას გამოცდას და მისგან ითხოვენ სულიერ დისციპლინაზე დამორჩილებას სამი წლის განმავლობაში. პირველი წელი ის დაკავებულია ძმებზე მომსახურებით, მეორე - ღმერთზე მსახურებით, მესამე - საკუთარ სულის მდგომარეობაზე დაკვირვებით... შემდეგ, უკვე წმინდანობის უმაღლეს საფეხურს მიღწეული ადექტი, იქცევა წესების მიხედვით, ნეოფიტი იმოსება მურაკაში, რომელსაც სამი წლის განმავლობაში ასწავლიდა ასკეტური ცხოვრების აუცილებელ მოთხოვნების დაცვას... მურაკაში შემოსილმა უნდა დაივიწყოს ცხოვრებისეული სიხარული, გაწმინდოს სული ყველა ხორციელი სიამოვნებისგან და მთლიანად მიუძღვნას საკუთარი თავი ღმერთისადმი სამსახურს“.

სპეციალურ ტანსაცმელში შემოსვის გარდა, ნეოფიტი დებს შეიხზე დამორჩილების ფიცს და თავისთავს უნდა გრძნობდეს „გვამად მრეცხავის ხელში“, ანუ, საერთოდ არ უნდა გააჩნდეს საკუთარი ნება.

თუ XII საუკუნემდე სუფიები ერთიანდებოდნენ ამა თუ იმ მასწავლებლის ირგვლივ, უკვე შემდეგ სუფიზში განიცდის სერიოზულ ტრანსფორმაციას. იწყება დამფუძნებლის მოძღვრების ირგვლივ სუფისტური საძმოების - ტარიკატების⁹ ფორმირება.

მუსლიმი ასკეტები და მისტიკოსები ფიქრობდნენ ასევე ხადისების მნიშვნელობაზე, რომლებიც ხაზს უსვამდნენ მუდმივ, თუმცა უხილავი ღმერთის ყოფნას ამ სამყაროში. ასე, ერთ ხადისში ღმერთი ამბობს: „მე ყოველთვის იქ ვარ, სადაც ჩემი მონა ფიქრობს ჩემზე... და თუ ვინმე ცდილობს მომიახლოვდეს მე, თუნდაც ერთი ხელის დადებაზე, მე ვუახლოვდები მას ერთი იდაყვით; თუ ვინმეს ეჩქარება ჩემს შესახვედრად, მე სირბილით მივრბივარ მისკენ“.

სუფიების მისტიკური განცდა ღრმად ინდივიდუალურია, ამდენად თავისი მდგომარეობის განსაზღვრებას ისინი იძლევიან

⁹ სიტყვა ტარიკა ერთდროულად აღნიშნავს როგორც სუფიური გზის მეორე ეტაპს, ასევე სუფიების საძმოს და მისი დამფუძნებლის მიმდევრებს.

სხვადასხვაგვარად. ზოგიერთი ავტორი (აბუ-იაზიდ ალ-ბისტამი, მანსურ ალ-ხალლაჯი) ვარაუდობს, რომ *ფანა* არის მისტიკური განცდის უმაღლესი წერტილი. იგი ხასიათდება ადამიანური პიროვნების სრული შერწყმით ღმერთთან, როდესაც ადამიანი უკვე ვეღარ აღიქვამს გარე სამყაროს. სწორედ ამგვარი მისტიკური განცდები ასულდგმულებდნენ აბუ-იაზიდ ალ-ბისტამის ისეთ სკანდალურ გამონათქვამებზე, როგორიცაა: „დიდება მე! მე უდიდესი ვარ!“ ან „მე ვარ მე, და არ არის ღმერთი, ჩემ გარდა“ და ა. შ.

როგორც ზემოთ ითქვა, სუფიზში შედგება პრაქტიკული, ჩვეულებათა, ინსტიტუციონალური მხარისა და საკუთრივ სუფისტური ფილოსოფიური მოძღვრებისგან ყველა მისთვის დამახასიათებელი ნაწილებით - ონტოლოგიით, ეპისტომოლოგიითა და ეთიკით. ამ განხილვისას ჩვენ აქ მოკლედ დავეყრდნობით რაციონალიზირებულ მისტიკოსად წოდებულ იბნ არაბის, მულა სადრას (რომელიც მიეკუთვნებოდა ილუმინაციონალიზმის მიმდინარეობას) და ალ-ლაზალის, როგორც მისტიკური ეთიკური ფილოსოფიის წარმომადგენლის მემკვიდრეობას.

სუფისტურ მოძღვრებაში ცენტრალური ადგილია უკავია სამყაროს შექმნის იდეას, ხოლო მიზეზი, რომლითაც ღმერთმა შექმნა სამყარო, ახსნადია უშუალოდ ღმერთთან დაკავშირებული გადმოცემებით, მაგრამ არაა დაფიქსირებული ყურანსა და სუნაში. სუფისტური მოძღვრების საფუძველია ღმერთის მიერ სამყაროს შექმნა მისგან ცოდნის გადმოღვრის მეშვეობით, რაც მას არ შეეძლო არ გაეზიარებინა ვინმესთვის, ვისაც შეეძლო მისი (ცოდნის) შეფასება. ასე შეიქმნა სამყარო ადამიანისთვის და თვით ადამიანი.

ამასთან აუცილებელია აღინიშნოს, რომ სუფისტურ მოძღვრებაში ქმნადობა განიხილება არა დროში ქმნადობად, რამდენადაც სამყარო ცხადდება მარადიულად, უსაწყისად და უდასასრულოდ. იბნ არაბი უარყოფს არაფრისგან ქმნადობის თეორიულ მტკიცებებს, თვლიდა, რომ საგნების ქმნადობა - ესაა მხოლოდ მათი ერთი ონტოლოგიური სტატუსიდან მეორეში გადასვლა -

დაფარული არსებობიდან ფენომენალურ სამყაროში, ყოფიერებიდან შესაძლებლობის ხარისხით სინამდვილის ყოფიერებაში. ამასთან ეს ოპერაცია დეტერმინირებულია თვით საგნების ბუნებით, რომლებიც ვირტუალურ მდგომარეობაში (როგორც კომპიუტერის დისკზე თამაში, რომელშიც არის სიტუაციის განვითარების ყველა ვარიანტი მოცემული პროგრამის ჩარჩოში) არიან ღმერთში.

მთელი სამყარო შეკუმშული მდგომარეობით იმთავითვე არის აბსოლუტში და მხოლოდ ღმერთის სურვილის შემთხვევაში იშლება სივრცესა და დროში, ამასთან, შეკუმშულობის თვისებასაც ინარჩუნებს. იბნ არაბი ამოდის იქიდან, რომ მიზეზი, რომლის თანახმადაც ხდება ყველაფერი სამყაროში, არა თვითნებურია, არამედ ღმერთის შინაგანი ბუნებიდან მომდინარეობს. ღმერთის მთავარი ატრიბუტია ცოდნა და სწორედ ის განსაზღვრავს ღმერთის მოქმედებას სამყაროსა და ადამიანთან მიმართებაში. ამ ცოდნაში „შეფუთული“ სახით ინახება ყველა საგნისა და ყოველი ადამიანის ჭეშმარიტი არსი, ამიტომ ღმერთს ეკუთვნის მხოლოდ სიტყვის წარმოთქმის უფლება: „იყავ“ - და ეს საგანი იძენს ყოფიერებას თავისი თავდაპირველი არსის შესაბამისად...

სამყაროს რომ ქმნიდა, ღმერთის მიზანი მდგომარეობდა იმაში, რომ მას რაც შეიძლება მეტად დაეკმაყოფილებინა ადამიანის მოთხოვნილებები. ხოლო ადამიანი ახამებს ან კრებს თავის-თავში როგორც ღმერთისეულ, ისე ქმნადობის ელემენტებს. თავისი ნამდვილი არსით ადამიანი განსხვავდება უმაღლესიგან მხოლოდ იმით, რომ იგი [ღმერთი] ესაჭიროება მას თავისი არსებობისთვის. თუმცა ყოფიერების ამ ნამდვილობის მიღწევის შესაძლებლობა ღმერთის მიერ ჩადებულია ყოველ ადამიანში, ამის მიუხედავად ყველა ვერ აღწევს მას. ამისთვის იგი უნდა გახდეს სრულყოფილი ადამიანი.

სუფის უსაზღვრო სიყვარულსა და გახსნილ გულზე ღმერთი თვითონ პასუხობს ზემგრძნობიარე, მაცოცხლებელი ღვთივგამოცხადებული ცოდნის წვიმით. ახლა მისტიკოსი უკვე აღარ საჭიროებს ცოდნის მიღების საშუაშავლო შესაძლებლობებს, რად-

განაც ღებულობს ღმერთისეულ გამოცხადებაზე პირდაპირ წვდომას. სუფიები ამ ცოდნას უწოდებენ „*სინათლეს, რომლითაც ღმერთი ანათებს იმათ გულებს, ვისაც მოისურვებს...*“.

ნიშანდობლივია, რომ შემეცნების სუფისტურ თეორიას ჰქონდა სასწაულმოქმედი გამოყენება, რომელიც შეუძლებელია შეამოწმო, მაგრამ რომელზეც ძნელია, რომ არაფერი ვთქვათ. როგორც მულა სადრა წერდა, სურვილი „დაიჭირო“ არსებული ცნობიერებით, ნიშნავს საგნების მატერიალიზებას და მის არსში შეღწევას. მართალია ის ამატებს, რომ, როგორც ასეთი, ის სრულიად არ მოგვაგონებს კონკრეტულ არსებობას, თუმცა გადაიქცევა არსად ცნობიერებაში. საინტერესოა ის გადმოცემები, რომლებშიც საუბარია სუფიების მრავალრიცხოვან საოცრებებზე, რომელთაგან ყველაზე ხშირად ყურადღება გამახვილებულია სუფიების შესაძლებლობაზე გააკეთონ ხილული არაფრისგან.

სუფისტური სწავლების თანახმად, სული, რომელიც მიისწრაფვის გადარჩენისკენ და თავისი მიზნისკენ - ესაა სული, განთავისუფლებული და გაყოფისგან თავისუფალი თავის თავში. ყველა სუფისტური გზის ეტაპები მოწოდებული იყო შეეგროვებინა ერთ მთლიანში სულის სხვადასხვა ნაწილები გახლეჩილი თავისი სურვილების, რწმენის, უნარების საპირისპირო მიმართულებით. მისტიკური გზა, რომელიც მოიცავს სუფისტურ პრაქტიკასაც, და ფილოსოფიასაც, მოწოდებულია შექმნას სულის განსაკუთრებული ტიპი, რომელიც ხელმძღვანელობს სუფის გულის ამავსები სიყვარულით და განზრახვის ძალით, რომელიც აიძულებს მას მუდმივად დაიცვას უცვლელი მორალური პრინციპები და დადგენილი ნორმები ერთთან დაბრუნებისთვის და განიცადოს ნეტარება ღვთაებრივის თანხლებით.

სუფი, მიმავალი თავის გადარჩენისკენ შესახვედრად, არ არის მარტო ამ გზაზე. ალ-ღაზალი თვლიდა, რომ ეს პროცესი მართივდება სამყაროში ღვთაებრივი სიკეთის არსებობით.

არსებითად, ის ატარებდა იდეას იმის შესახებ, რომ, რაც უფრო მეტად შეიგრძნობს ადამიანი მასზე მიმართულების მიმცემ ძალებს, მით უფრო სწორია მისი გზა. ამასთან, ღვთაებრივი

ხელმძღვანელობა არ არის არაფრით დასაბუთებული საჩუქარი, არამედ განისაზღვრება თვით ადამიანის გულმოდგინების ხარისხით: „ადამიანს - მხოლოდ ის, რაშიც გულმოდგინეობდა“ (ლობჟანიძე, 53:39). მთლიანობაში, ღვთიური მაღლი არ ბოჭავს ადამიანის ნებას, არამედ, უფრო სავარაუდოდ, ატარებს თითქოსდა დამატებით დამხმარე ხასიათს, შემოიფარგლება რა ადამიანისა და მისი ნებისათვის უფრო ხელსაყრელი პირობების შექმნით.

VI თავი

ისლამი საქართველოში

§ 1 ისლამის გავრცელება საქართველოში და მისი თავისებურებანი

1. საქართველოში ისლამის გავრცელების წინაპირობები

VII საუკუნის დასაწყისში რეგიონში სიტუაცია მნიშვნელოვნად შეცვალა არაბეთის ნახევარკუნძულზე ახალი ცენტრალიზებული სახელმწიფოს, არაბთა სახალიფოს შექმნამ, რომელიც აღმოცენებისთანავე შეუდგა დაპყრობით ომების წარმოებას და შედეგად სულ მალე უზარმაზარი იმპერია ჩამოყალიბდა.

არაბები ქართლში პირველად 642 წელს გამოჩნდნენ ჰაბიბ იბნ მასლამას სარდლობით. ეს ლაშქრობა არაბებისთვის წარუმატებელი აღმოჩნდა. მისივე სარდლობით არაბებმა მეორე ლაშქრობა მოაწყეს 644/45 წლებში. თუმცა, როგორც ისტორიული წყაროებით ირკვევა, არაბების მიერ ქართლის დაპყრობა უფრო გვიან, 654 წელს უნდა მომხდარიყო. ჰაბიბ იბნ მასლამამ დაპყრობილი ქართლის მოსახლეობისთვის გასცა „დაცვის სიგელი“, რომელიც ქართლის მოსახლეობას არცთუ მაინცდამაინც მძიმე პირობებს უყენებდა: 1) სარწმუნოებრივი აღსარება თავისუფალია; 2) დამამცირებელი ჯიზია თითო კომლზე ერთი დინარია; 3) დამორჩილებული მოსახლეობა არაბთა სასარგებლოდ სამხედრო ვალდებულებას კისრულობს; 4) არაბები იძლევიან მტრისგან უშიშროების გარანტიას. არსებობს მოსაზრება, რომ სწორედ ამ დოკუმენტში პირველად მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული შაჰადა - ალლაჰის ერთადერთობა და მუჰამადის სამოციქულო მისია. ამის შემდეგ არაბებმა დაიმორჩილეს აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებიც, ასევე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო - ჯავახეთი, სამცხე, კლარჯეთი, შავშეთი და სხვ., მაგრამ პირველი

მუსლიმთა გაერთიანებები თავდაპირველად შეიქმნა მხოლოდ თბილისსა და დმანისში, სამხრეთ საქართველოს (აჭარა, სამცხე, ჯავახეთი) რეგიონებში ისლამი ვრცელდება მოგვიანებით, XVI-XVIII საუკუნეებში.

VII საუკუნის 80-იან წლებში სახალიფოში არსებული შიდა ომებით ისარგებლეს ქართველებმა, სომეხებმა, ალბანელებმა და ხარკის გადახდა შეუწყვიტეს არაბებს, თუმცა არაბების ბატონობისგან განთავისუფლება დიდხანს არ გაგრძელებულა, არაბებმა მალევე აღადგინეს თავიანთი ბატონობა და VIII საუკუნის დასაწყისისთვის მათ დაუმორჩილებიათ დასავლეთ საქართველოც.

დაპყრობილ უზარმაზარ ტერიტორიებზე არაბთა ბატონობის გარდა, ისლამიც ვრცელდებოდა. თუ თავდაპირველად არაბები დიდად არ ახალისებდნენ ისლამის მიღებას სხვა რწმენის ადამიანების მხრიდან (რადგანაც არამუსლიმი უფრო მეტ გადასახადს იხდიდა და შესაბამისად სახელმწიფო უზარმაზარ შემოსავლებს კარგავდა დაპყრობილ ტერიტორიებზე ისლამის გავრცელებით), შემდგომ საუკუნეებში ისლამის გავრცელებას ხელს უწყობდა არაბთა მიერ მმართველობითი ფორმების შემოღება, რომ ყველა თანამდებობაზე მუსლიმი უნდა ყოფილიყო. ამიტომაც რიგითი ადამიანები, დიდგვაროვნები ცდილობდნენ ისლამის მიღებას, რომ არ დაეკარგათ პრივილეგიები. ასეა თუ ისე, არაბების მიერ დაპყრობილ უზარმაზარ ტერიტორიებზე ისლამიც გავრცელდა, რასაც ხელს უწყობდა უპირველესად არაბების მიერ შექმნილი მრავალრიცხოვანი დასახლებები. ისლამი მოსახლეობის ფართო მასებში ვერ გავრცელდა მხოლოდ საქართველოში. როგორც ისტორიკოსები აღნიშნავენ, უდაოა, რომ სხვადასხვა მიზეზების გამო ადგილი ჰქონდა ცალკეული პირების გამუსლიმების ფაქტებს. მაგრამ, როგორც ჩანს, VIII საუკუნის 80-იან წლებშიც კი, როდესაც თბილისში უკვე დიდი ხანია ამირა იჯდა თავისი სამხედრო გარნიზონით, მოხელეთა მრავალრიცხოვანი შტატით, მათი ოჯახების წევრებით, მეჩეთებით, მაჰმადიანური რელიგიის მსახურებით, მაინც არსებობდა ქართული ქრისტიანული ეკლესიებიც - მშობლიურ ენაზე ღვთისმსახურე-

ბით, მოსახლეობის უმრავლესობას კი ქრისტიანი ქართველები შეადგენდნენ.

ერთნიშნად პასუხის გაცემა იმაზე, თუ რამ განაპირობა აღნიშნული ვითარება, ძნელია. მთავარი და გადამწყვეტი როლი ქრისტიანულმა რელიგიამ და მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ შეასრულა. მისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართულ ენას, რომელიც ქრისტიანობის მიღებისთანავე ღვთისმსახურების ენას წარმოადგენდა და საღვთისმეტყველო ლიტერატურას, რომელიც ადრევე ითარგმნა ქართულ ენაზე.

ამგვარად, არაბების მიერ საქართველოს დაპყრობამ ისლამის შემოსვლასაც შეუწყო ხელი. თავდაპირველად საქართველოში ძირითადად სუნიტური ისლამი გავრცელდა, თუმცა მოგვიანებით თბილისში ფეხს იკიდებენ ირანელებიც, რომლებიც შიიტები იყვნენ, ამასთან, არ არსებობს ცნობები იმის შესახებ, რომ ქართველთაგან ვინმე იყო შიიტი.

როგორც არ უნდა ყოფილიყო დამპყრობლებმა (სასანიანთა ირანი, არაბები, რომლებიც სამი საუკუნის განმავლობაში ისხდნენ აქ) ვერ მოახერხეს ქართული ეროვნული თვითშეგნების წაშლა და აქ ისლამის დამკვიდრება. როგორც უკვე აღინიშნა, ცნობილია ისიც, რომ არაბთა ბატონობის დროს თბილისში იყო ბევრი მოქმედი ეკლესია.

აღსანიშნავია ისიც, რომ არაბთა ბატონობის დროს თბილისში უზარმაზარ სამოხელეო აპარატთან ერთად აქ ცხოვრობდნენ ვაჭრები, ხელოსნები, მუსლიმური რელიგიის მსახურნი, მუსლიმური ინტელექტუალური ელიტის წარმომადგენლები - ექიმები, იურისტები, ისტორიკოსები, მწერლები... როგორც ჩანს, იმდროინდელი თბილისი მუსლიმური სწავლულების, საკუთრივ, ღვთისმეტყველების, მნიშვნელოვანი კერა იყო, რომ თბილისში არა მხოლოდ სწავლობენ ჰადისებს, დიდი პატივისცემით ეპყრობიან სწავლულებს, აქ მოღვაწე სწავლულები იწოდებიან „ათ-თაფლისი“, რაც თბილელს, თბილისელს ნიშნავს. ბუნებრივია მათ შორის იყვნენ ქართველებიც, რომლებმაც როგორც ჩანს კარგად იცოდნენ არაბული ენა და ისლამური კულტურის

განვითარებაში საკუთარი წვლილი შეიტანეს. ამაზე მიუთითებს ჰაგიოგრაფი იოანე საბანის მეც, რომელიც თავის ნაწარმოებში წუხს იმის გამო, რომ ბევრი ქართველი სხვადასხვა მიზეზის გამო გამუსლიმდა.

XI საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს ახალი მტერი გამოუჩნდა თურქ-სელჩუკების სახით, რომელთა შემოსევა არსებითად განსხვავდებოდა არაბთა და ბიზანტიელთა ბატონობისგან და უმძიმეს პირობებში ჩააყენა მოსახლეობა. საქართველოს მოსახლეობა მხოლოდ დიდი ხარკის გადახდის საფასურად ინარჩუნებდა თავის ეროვნულობას, იმის მიუხედავად, რომ თურქ-სელჩუკები ფაქტობრივად, ყოველ წელიწადს მოდიოდნენ საქართველოში და აქვე სახლდებოდნენ, შესაბამისად მრავლდებოდა მუსლიმი მოსახლეობაც. ამასთან, უცნობია თუ რამდენად ჰქონდა ადგილი თურქ-სელჩუკთა შემოსევის. როგორც ისტორიაშია ცნობილი „დიდი თურქობის“ დროს საქართველოში მეჩეთების მშენებლობას და ისლამის გავრცელებას ქართველებს შორის. შესაძლებელია ეს იმიტომაც, რომ სულ მალე, 1089 წელს ტახტზე ადის დავით IV აღმაშენებელი, რომელმაც ქართული ეროვნული ცნობიერება და ქვეყნის დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლა სულ სხვა სიმაღლეზე აიყვანა.

ახალგაზრდა მეფემ უპირველესად შემოიკრიბა თავისი ერთგული მთავრები, შექმნა მხედართა რაზმები, რომლებითაც თავს ესხმოდა დამპყრობლებს. მთაში გახიზნული გლეხობა თანდათან ბარში ჩამოდიოდა და მეურნეობას აღორძინებდა. მალე დავით მეფემ თურქ-სელჩუკები ქართლიდან საერთოდ გაყარა. ქვეყანა თანდათან აღორძინების გზას დაადგა.

დავით აღმაშენებელი არა მარტო თურქებს ებრძოდა, ის მკაცრ საშინაო პოლიტიკას ატარებდა დაუმორჩილებელ მთავრების მიმართაც. იგი აქტიურად იბრძოდა ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისთვის. ამ მხრივ განსაკუთრებულია მის მიერ განხორციელებული საეკლესიო რეფორმები (რუის-ურბნი-

სის საეკლესიო კრება), რომლის ძალითაც ეკლესია დაუქვემდებარა სამეფო ხელისუფლებას.

1122 წელს დავით აღმაშენებელმა შემოიერთა თბილისიც, სადაც ყველაზე მეტი მუსლიმი ცხოვრობდა. აქ ცხოვრობდნენ არაბები, სპარსელები, თურქები, სომხები. სხვა აღმსარებლობის ადამიანების მიმართ იმთავითვე საქართველოს ხელისუფლება, განსაკუთრებით დავითი აღმაშენებელი, შემწყნარებლურ რელიგიურ პოლიტიკას ატარებდა.

საქართველოში მუსლიმთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ საინტერესო ცნობა აქვს მოცემული არაბ ისტორიკოს ალ-ფარიკს. მას შემდეგ, რაც დავით აღმაშენებელმა თბილისი საქართველოს შემოუერთა, მაშინვე გასცა ბრძანება მუსლიმთა რელიგიის ხელშეუხებლობის შესახებ. მეტიც, გარკვეული პრივილეგიები მიანიჭა მათ. ასე მაგალითად, ქალაქის იმ ნაწილში, სადაც მუსლიმები ცხოვრობდნენ, ქრისტიანს არ უნდა ჰყოლოდა ან დაეკლა ღორი. მათთვის მან მოაჭრევინა მონეტა (ფული) ხალიფისა და სულთანის სახელით და მისცა მათ აზანისა (ლოცვაზე მოწოდებისა) და თავისუფლად ლოცვის უფლება. მათ პირობა დაუდო, აგრეთვე, რომ არც ქართველი, არც ებრაელი და არც სომეხი არ შევიდოდა ისმაილის (მუსლიმების) აბანოში, რომ პარასკევ დღეს მიწბარიდან ილოცავდნენ ხალიფისა და სულთანისათვის და არა მისთვის. იგი კეთილად ეპყრობოდა მუსლიმებს, მათ სარწმუნოებას, მეცნიერებას, ხალხსა და სუფიებს.

მუსლიმები ეკონომიკური თვალსაზრისითაც პრივილეგირებულ მდგომარეობაში იყვნენ. ისინი გაცილებით ნაკლებ გადასახადებს იხდიდნენ, ვიდრე ქართველები. იგივე ალ-ფარიკის ცნობით, მუსლიმთა უფლებები დაცული იყო დავითის მემკვიდრის, დემეტრე I-ის (1125-1156 წწ.) დროსაც.

არაბი ისტორიკოსის, იბნ-ალ-ჯაუზის ცნობით, დავით აღმაშენებელი თავის შვილთან, დემეტრესთან ერთად პარასკეობით მეჩეთშიც დადიოდა, ლოცვას ესწრებოდა და ფულსაც სწირავდა. არსებობს ცნობა იმის შესახებაც, რომ დავით აღმაშენებელი

ისლამის დიდი მცოდნე იყო და განჯის ყადს ხშირად იმაზეც კი ეკამათებოდა, ყურანი როგორ და საიდან წარმოსდგაო. ალ-ფარიკი იმასაც ირწმუნება, რომ დემეტრე I პირადად ნახა მეჩეთში, რომელმაც ლოცვის მოსმენის შემდეგ მეჩეთს 200 ოქროს დინარი შესწირა.

დავით აღმაშენებლის საგარეო და საშინაო პოლიტიკის გატარებას ცდილობდა თამარიც (1178-1213 წწ.), თუმცა რა პოლიტიკას ატარებდა იგი მუსლიმების მიმართ, უცნობია.

საქართველოს ისტორიის მომდევნო პერიოდებში საქართველოს მუდმივად ესხმოდნენ თავს და პერიოდულად იპყრობდნენ კიდეც სპარსელები და ოსმალები, რომლებიც დაპყრობილ ტერიტორიებზე ცდილობდნენ ისლამის გავრცელებას, ისლამური მმართველობითი ფორმების დანერგვას. ამის პარალელურად იყო ქრისტიანთა გაუთავებელი დევნაც, თუმცა შუა საუკუნეებში დამკვიდრებულმა რჯულშემწყნარებლობის პრინციპებმა, განსაკუთრებით მართლმადიდებლების მხრიდან სხვა აღმსარებლობის ადამიანების მიმართ, დღემდე მოაღწია და თავის განუზომლად დიდ როლს ასრულებს მრავალეთნიკური ქართული სახელმწიფოს ერთიანობის შენარჩუნებაში.

XIII საუკუნის 50-იანი წლებისთვის საქართველო უკვე მონღოლებს აქვთ დაპყრობილი, რომლებმაც ზედმიწევნით ზუსტად აღწერეს მოსახლეობა და ბუნებრივი სიმდიდრეები, რათა მაქსიმალურად მეტი გადასახადი დაეწესებინათ. გადასახადებისგან თავისუფლდებოდნენ მხოლოდ ეკლესიის მსახურნი და საეკლესიო მიწები. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ მონღოლებმა დაისახეს მიზნად საქართველოს მოსახლეობის გამუსლიმება. ამ მხრივ უპირველესად უნდა აღინიშნოს, რომ შუააზიელი მხედართმთავრის - თემურ-ლენგის მიერ პირველი შემოსევების დროს დაატყვევეს ბაგრატ V (1360-1393 წწ.) და გამუსლიმება შესთავაზეს, რაც საშუალებას მისცემდა მათ, ქართველების ადვილად გასამუსლიმებლად. ტყვეობაში მყოფმა მეფე ბაგრატმა ისლამი მიიღო თავის ამაღასთან ერთად, მაგრამ ეს უფრო იმიტომ, რომ თავი დაეხსნა ტყვეობიდან. თემურ-ლენგი

თავისი მეოთხე ლაშქრობის დროს, ჩრდილოეთ კავკასიაშიც გადავიდა და გაანადგურა ოქროს ურდოს დედაქალაქი, უკან მობრუნებულმა კი ძალით გაამუსლიმა ჩრდილოეთ კავკასიის მოსახლეობა. შესაძლებელია, რომ ასე მოიქცა საქართველოშიც, თუმცა ამის დამადასტურებელი ცნობები არ მოგვეპოვება. 1399 წლის შემოდგომაზე საქართველოში შემოჭრილ თემურ-ლენგის მთავარი მიზანი საქართველოს საბოლოო დაპყრობა იყო, ამიტომ მან გადაწყვიტა მოსახლეობის გამუსლიმება ან განადგურება. თავის მერვე ლაშქრობისას თემურ-ლენგმა გიორგი VII-საც შესთავაზა გამუსლიმება, სანაცვლოდ კი ხარკისგან განთავისუფლება შეჰპირდა, მაგრამ გიორგი VII-ემ ეს წინადადება არ მიიღო. ცნობილია, რომ ისლამი მიიღო მისმა ძმამ, კონსტანტინე I-მა (საქართველოს მეფე 1407-1412 წწ.) და როგორც მუსლიმი, გამოირჩეოდა მართლმორწმუნეობით. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდამდე საქართველოში შემოჭრილ დამპყრობელთაგან, ყველაზე სასტიკი თემურ-ლენგი იყო, რომელმაც ასეულობით ეკლესია-მონასტერი დაანგრია.

საქართველოში ისლამის დამკვიდრების ერა იწყება მაშინ, როდესაც საქართველოს აღმოსავლეთიდან სპარსეთი უტევს, დასავლეთიდან კი ოსმალეთი. ცნობილია კონსტანტინე ქართლის მეფის (1479-1505 წწ.) დესპანის მიერ ესპანეთის დედოფალზე გადაცემული წერილის შინაარსი: „*უღვთო სპარსთაგან მარად ჟამს წამებულნი ვართ და მრავალი ბოროტება მოგვაგეს ჩვენ, სამ რამეს ითხოვენ ისინი ჩვენგან: ან უზუმო დიდი ხარკი გვაძლიეთო, ან ჩვენთან ერთად იბრძოლეთ, ანდა ჩვენს სარწმუნოებაზე მოექცითო...*“. როგორც ისტორიული წყაროებიდან ირკვევა სპარსელები არა მარტო ანგრევდნენ ან ბილწავდნენ ქრისტიანულ სამლოცველოებს, არამედ მათ ადგილას მეჩეთებსაც აშენებდნენ. სწორედ მათ მიერ ხდება მუსლიმთა ჩასახლება, განსაკუთრებით თბილისსა და მის გარშემო. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ XV-XVIII საუკუნეებში ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტი გამუსლიმებული ქართველი მეფეების ხელშია (კონსტანტინე I, როსტომხანი, ვახტანგ V შაჰნავაზი, დავით იმამყუ-

ლიხანი, კონსტანტინე II მაჰმადყულიხანი და სხვა. მათგან როსტომხანი და ვახტანგ V დაკრძალული არიან ირანის უდიდეს რელიგიურ ცენტრში, ყუმში, დიდ შიიტ წმინდანთა გვერდით). ამის მიუხედავად, ქართლსა და კახეთში გამუსლიმებული ქართველები ან ძალიან ცოტა იყვნენ, ან კიდევ სწრაფად უბრუნდებოდნენ მართლმადიდებლობას და დღეს აქ, ქართველი მუსლიმები არ გვხდება. ამის მიზეზი უპირველესად ის უნდა ყოფილიყო, რომ ქართველ მეფეთა უმრავლესობა არ წყვეტდა დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლას და ამ ბრძოლის მთავარი იდეოლოგიური საფუძველი ქრისტიანობა იყო.

XVI საუკუნის დასაწყისიდან სამხრეთიდან იწყება ოსმალთა შემოსევები, თუმცა საქართველოს სრული დაპყრობის სურვილი, როგორც აღინიშნა, საუკუნეებია ჰქონდათ სპარსელებსაც. ის, რომ თვითონ ოსმალებსა და სპარსელებს ჰქონდათ ერთმანეთთან დაპირისპირება, საქართველოსთვის დიდი შეღავათი არ მიუცია. 1555 წლის 29 მაისს ქალაქ ამასიაში დაიდო ცნობილი ზავი სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის, რომლებმაც ფაქტობრივად გადაინაწილეს საქართველო თავიანთი გავლენის სფეროებად. აღმოსავლეთ საქართველო და სამცხის აღმოსავლეთი ირანს ერგო, ხოლო დასავლეთ საქართველო და სამცხის დასავლეთი ნაწილი ოსმალეთს უნდა დაეკავებინა. რა თქმა უნა ქართველებს არ უცვნიათ ეს გარიგება, რადგანაც საქართველო არც ერთი მხარის მიერ დაპყრობილი არ ყოფილა სრულად და იგი განაგრძობდა ბრძოლას დამოუკიდებლობისთვის.

ორივე დამპყრობელს არაბ დამპყრობლებისგან განსხვავებით ახლი სტრატეგია ჰქონდა საქართველოს დაპყრობისა და თავიანთი მმართველობის დასამკვიდრებლად. უკვე გვქონდა საუბარი, რომ სპარსელთა იბულებით გამუსლიმდნენ ქართველი მეფეები, რომელთაგან ზოგიერთი რწმენისადმი (ისლამისადმი) თავდადებითაც გამოირჩეოდა, რაც შეეხება ოსმალებს, აქ მათ დაპყრობილ ტერიტორიებზე უპირველესად ახალი თანამდებობები შემოიღეს, რომლებზეც მხოლოდ გამუსლიმებულ ქართველებს ნიშნავდნენ. ლიკებად დაყოფილ ადმინისტრაციულ ერთეულე-

ბის სათავეში ბეგლარბეგები, ანუ ფაშები ჩაუყენეს. რა თქმა უნდა გამუსლიმებულ ფაშებს ქართველთა გამუსლიმებაც ევალებოდათ. ოსმალების მიერ შემოღებულმა მიწათმფლობელობისა და დაპყრობილ ტერიტორიებზე დაწესებულმა უმძიმესმა გადასახადებმა მოსახლეობა გაუსადღის პირობებში ჩააყენა. თურქები სიზუსტით აღწერდნენ დაპყრობილ ტერიტორიაზე მოსახლეობას და შეჰქონდათ სპეციალურ „დავთრებში“, რათა გადასახადებიც ამის მიხედვით აეკრიფათ. ასე, რომ დაპყრობილ ტერიტორიებზე ქართველი ფეოდალის წინაშე დგებოდა ალტერნატივა - ან უნდა მიეღო ისლამი, შესულიყო ოსმალთა სამსახურში და შეენარჩუნებინა თავისი სამფლობელო, ვინაიდან ოსმალური წესით მიწის მფლობელი შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ მხედართმთავარი და ისიც მუსლიმი, ან უნდა დაეკარგა თავისი მამა-პაპისეული მიწა-წყალი და გასცლოდა ქვეყანას. ცალკეულ შემთხვევებში ოსმალეთის მთავრობა იძულებული იყო გარკვეულ დათმობაზე წასულიყო და ქართველი თავადებისთვის შეენარჩუნებინა როგორც ქრისტიანობა, ისე მიწის საკუთრებაც, თუმცა ეს ხდებოდა იშვიათად და თან დროებით ხასიათს ატრებდა. იყო შემთხვევებიც, როდესაც გამუსლიმებული ქართველი თავადები უფრო მეტი გულმოდგინეობით ცდილობდნენ ისლამის გავრცელებას, ვიდრე თვით ოსმალები. მაგალითად, გამუსლიმებული ჯაყელები, რომლებიც სამცხესაათაბაგოში აქტიურად იბრძოდნენ აქ ისლამური წეს-ჩვეულების დანერგვისთვის.

2. ისლამი აჭარაში

წინა პარაგრაფში უკვე აღინიშნა, რომ XVI საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში იწყება ოსმალთა მრავალრიცხოვანი თავდასხმები. 1555 წლის 29 მაისს ქალაქ ამასიაში სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის დადებული ზავით კი, დასავლეთ საქართველო და სამცხის დასავლეთი ნაწილი ოსმალეთის გავლენის სფეროდ იქნა აღიარებული. ოსმალეთმა მანამდეც არაერთგზის მოაწყო თავდასხმა საქართველოზე, მაგრამ ამ გარიგებით უკვე ოსმალეთის მთავარ სამიზნეს დასავლეთ საქართველო წარმოადგენდა. დაპყრობილ ტერიტორიებზე ოსმალები ყველაფერს აკეთებდნენ იმისთვის, რომ მოეშალათ ადგილობრივი ფეოდალური მართვის ორგანოები და მათ ნაცვლად შემოეღოთ ოსმალური. ისინი აქ სანჯაყებსა და ლივიებს აარსებდნენ. ტერიტორიების ოსმალური წესით დაყოფა-დანაწევრება, მოსახლეობის აღწერები მათ უადვილებდა დაპყრობილი ტერიტორიების მართვასა და მოსახლეობისგან დაკისრებული გადასახადების დროულად ამოღებას. გამომდინარე აქედან ოსმალეთის იმპერიაში უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა დაპყრობილ ტერიტორიებზე არა მხოლოდ მოსახლეობის, არამედ მთლიანად ქვეყნის აღწერას. მოქმედებდა ფინანსური უწყება (Defterhane-i Amire), სადაც დაწვრილებითა და მთელი სიზუსტით ხდებოდა ფინანსური დოკუმენტაციის შედგენა. აღნიშნული კატეგორიის დოკუმენტთაგან ერთ-ერთ ყველაზე მთავარს წარმოადგენდა აღწერის ვრცელი და მოკლე დავთრები, რომლებშიც აღწერილია ესა თუ ის ტერიტორია, მასში შემავალი ყველა სოფელი თუ დასახლებული პუნქტი, მისი მოსახლეობა, დასამუშავებლად ვარგისი მიწები თუ საძოვრები. განსაზღვრული იყო მიწათმფლობელობის პირობები (თიმარი, ზეამეთი, ხასი...), მოსახლეობაზე გაწერილი გადასახადები და სხვა.

აღნიშნული ხასიათის დოკუმენტები კარგად აქვს შესწავლილი არაერთ ქართველ მეცნიერს, მათ შორის თურქოლოგ ზა-

ზა შაშვიკაძეს, რომელმაც სულ ახლახანს თურქეთის არქივებში აღმოაჩინა და გამოსცა „აჭარის ვრცელი და მოკლე დავთრები“, საიდანაც ნათლად იკვეთება, თუ რამდენად შეუწყო ხელი ოსმალეთის მიერ დაწესებულმა საგადასახადო სისტემამ ისლამის დამკვიდრებას აჭარაში. უნდა აღინიშნოს, რომ ოსმალეთის საგადასახადო კანონების მიხედვით, ამა თუ იმ ტერიტორიაზე კონტროლის საკითხი, დაყოფა და გადამოწმება ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ ხდებოდა. შესაბამისად, შესაძლებელია მეტ-ნაკლები სიზუსტით დაპყრობილ ტერიტორიაზე მოსახლეობის მიერ ისლამის მიღების სურათის დადგენა, რადგანაც მოსახლეობის ნაწილი არა მარტო ღებულობდა ისლამს, არამედ იცვლიდა საკუთარ სახელსაც.

ოსმალეთის იმპერიაში არსებულ გადასახადებს ყოფენ ორ ძირითად ნაწილად:

1) შარიათის პრინციპებზე, ანუ ისლამურ სამართალზე დაფუძნებული გადასახადები, იგივე „რუსუმი შერი“;

2) სულთნისა და მოხელეების ნება-სურვილის მიხედვით შემოღებული და ადათ-წესებზე და ჩვეულებებზე დამყარებული გადასახადები, ანუ „რუსუმი ორფი“.

აღნიშნულ გადასახადების არსებით მსგავსება-განსხვავებებს აქ არ განვიხილავთ, თუმცა ისედაც ნათელია, რომ ეს ორი ტიპის გადასახადი განსხვავებულ ეკონომიკურ მდგომარეობაში აყენებდა მუსლიმ და არამუსლიმ (ქრისტიანულ) მოსახლეობას. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია შარიათის პრინციპზე დაფუძნებული გადასახადი - ჯიზიე, რომელსაც არამუსლიმი მოსახლეობა იხდიდა საკუთარი ოჯახის, ქონებისა და სარწმუნოების უსაფრთხოებისთვის. ყურანის მეცხრე სურის რამდენიმე აიაში ნათქვამია, რომ ვისაც ალლაჰის და იმქვეყნიური ცხოვრების არ სწამთ, უნდა დაეკისროთ ჯიზიეს გადახდა. საინტერესოა, რომ ქრისტიანები, რომლებიც სახელმწიფო სამსახურში იყვნენ ჯიზიეს არ იხდიდნენ. არამუსლიმ მოსახლეობაზე იყო დაკისრებული გადასახადი ხარაჯაც, რომელიც დაწესებული იყო როგორც დასამუშავებლად აღებულ მიწაზე დაწესებული

გადასახადი და მიწის ნაკვეთიდან აღებულ მოსავალზე დაწესებული გადასახადი. მოსახლეობას განსაკუთრებით მძიმე ტვირთად აწვა სულთნისა და სახელმწიფო მოხელეების ნება-სურვილის მიხედვით შემოღებული და ადათ-წესებზე და ჩვეულებებზე დამყარებული გადასახადები, რომლებიც განსაკუთრებით მძიმე იყო არამუსლიმი მოსახლეობისთვის.

აქ იკვეთება ძალიან საინტერესო ვითარება: დავთრის¹⁰ მიხედვით ერთ-ერთი ძირითადი გადასახადია - „ისფენჯია“, რომელსაც არამუსლიმი გლეხობა იხდიდა. დავთარში, რომელიც შედგენილია სულთან სელიმ მეორის (1566-1574 წწ.) დროს, აღწერილი 534 კომლიდან ყველა იხდიდა ისფენჯს 25 ახჩის ოდენობით. დავთარში არსად არ არის დამოწმებული ბენაქი ან ჩიფთის გამოსაღები, ანუ ის გადასახადები, რომელსაც იხდიდა მუსლიმი გლეხობა. აქედან გამომდინარე, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ამ პერიოდში ზემო და ქვემო აჭარის მოსახლეობა (გლეხობა) თითქმის მთლიანად ქრისტიანული იყო. დავთარში ჩანს, რომ ზემო აჭარის ორი სოფლის - სხალთისა და ზაქარაულის გარდა, ყველა სოფელზეა შეწერილი ღორზე გადასახადი.

აჭარის მოსახლეობისთვის განსაკუთრებით მძიმე და შეურაცხმყოფელიც კი უნდა ყოფილიყო ის გარემოება, რომ გარდა ეკონომიკურისა, მუსლიმს ქრისტიანთან შედარებით, სოციალური პრივილეგიაც გააჩნდა. ქრისტიანს არ ჰქონდა უფლება ეტარებინა იარაღი. მას გზა უნდა დაეთმო შემხვედრი მუსლიმისთვის და ქედი მოეხარა მის წინაშე.

ქრისტიანთა მდგომარეობის გასათვალისწინებლად საინტერესოა, აგრეთვე, მათი ჩაცმულობის საკითხი, რომელსაც ყველაზე მეტად სულთან მურად მესამის (1574-1595 წწ.) დროს ექცეოდა ყურადღება. ამის თაობაზე ფირმანიც კი გამოიცა, თუ როგორი სამოსი უნდა ეტარებინათ ქრისტიანებს, ებრაელებს და სხვა არამუსლიმ მოსახლეობას.

¹⁰ ჩვენ მიერ აქ მოყვანილი მონაცემები ძირითადად აღებულია პროფ. ზაზა შამიკაძის გამოკვლევიდან.

ოსმალეთის სხვა დანარჩენი მოსახლეობის მსგავსად, აჭარის მოსახლეობისთვის დაწესებული იყო ბადჰავასა და საქორწინო გადასახადი და დავთრში იგი გაწერილია სხვა გადასახადების გვერდით. საქორწინო გადასახადს იხდიდა ის, ვინც ქორწინდებოდა პირველი ღამის გამოსყიდვის უფლებით, რომელსაც განსხვავებული რაოდენობით იხდიდა მუსლიმი და ქრისტიანი გლეხობა, ქვრივი და ქალწული. ქრისტიანებისთვის ეს გადასახადი ორჯერ მეტი იყო.

როგორც ვხედავთ, ოსმალებს ისეთი საგადასახადო სისტემა ჰქონდათ დაპყრობილ ტერიტორიებზე, რომ მოსახლეობა იძულებული იყო ისლამი მიეღო.

როგორც არ უნდა ყოფილიყო, ფაქტი ერთია: XVII საუკუნის დასაწყისიდან აჭარის ტერიტორიაზე უკვე არის მეჩეთები, რომლებიც უფრო სამოხელეო აპარატის თანამშრომლებისთვის იყო განკუთვნილი. დამკვიდრებული ტრადიციით ვინც მუსლიმი არ იქნებოდა, ის თანამდებობას ვერ მიიღებდა. თუმცა, თანდათან მოსახლეობის გარკვეული ნაწილიც გადადის ისლამზე. ადგილობრივი მოსახლეობის ისლამიზაციის პროცესის გააქტიურება ალბათ გამოიწვია იმანაც, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარსა და განსაკუთრებით XIX საუკუნის დასაწყისისთვის აშკარა იყო რუსეთის ინტერესები კავკასიაში, ამიტომაც ოსმალები უკვე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ აჭარის მოსახლეობის გამუსლიმებას. იმის მიუხედავად, რომ XVII ს. მეორე ნახევრიდან აჭარის ფეოდალებმა მუსლიმობა მიიღეს, გლეხობა კვლავ ქრისტიანობას იცავდა. ქრისტიანული სარწმუნოება აჭარაში XVIII ს. მიწურულამდე, ცალკეულ სოფლებში კი უფრო გვიანობამდე შემორჩა, მაგ. სხალთა, სადაც აქ არსებულ ეკლესიაში ქრისტიანული წირვა-ლოცვა XIX ს. 40-იან წლებამდე სრულდებოდა.

ქრისტიანობის შენარჩუნებას ხელს უწყობდა ისიც, რომ აჭარა ხშირად, აშკარად ეურჩებოდა სულთანს. 1737 წელს აჭარლებმა უარი თქვეს ახალციხის ფაშის მორჩილებაზე.

XVIII ს. მეორე ნახევრიდან აჭარაში ოსმალთა გავლენა პლიერდება. მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხდება ადგილობრივ ფეოდალთა ზედა ფენებში: ძველი დიდგვაროვანთა ადგილები ოსმალთა სამსახურში დაწინაურებულმა მედროვეებმა დაიკავეს. აჭარის მოსახლეობა იძულებული იყო მონაწილეობა მიეღო თურქთა ლაშქრობებში, თუმცა ოსმალთა წინააღმდეგ გამოსვლები შემდეგაც ხდებოდა. ასე მოხდა 1774 წელსაც, მაგრამ ოსმალებმა აჯანყება მალევე ჩააქრეს.

როგორც პოლიტიკური, ასევე რელიგიის გავრცელების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ფაქტორია ის, რომ XVIII ს. 80-იანი წლებიდან ზემო აჭარის სანჯაყის გამგებლობა ახლად დაწინაურებულ ხიმშიაშვილთა საგვარეულოს ხელში გადადის. XIX ს. დასაწყისიდან ახალციხის ფაშა სელიმ ხიმშიაშვილი გახდა, რომელიც ოსმალებისგან დამოუკიდებელ პოლიტიკას ატარებდა და სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაზე დამოუკიდებელი ქართული მუსლიმური სამთავროს შექმნასაც ცდილობდა. ფაქტობრივად, ოსმალებისგან დამოუკიდებელ და აჭარის საქართველოსთან მიერთების პოლიტიკას ატარებდა სელიმის მემკვიდრე აჰმედ-ფაშა ხიმშიაშვილიც, რომელიც 1828-29 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის წინ მოლაპარაკებას მართავდა რუსეთის სარდლობასთან აჭარის რუსეთთან შეერთების თაობაზე, თუმცა გაურკვეველი მიზეზების გამო მოლაპარაკება ჩაიშალა და აჭარა ისევ ოსმალების გამგებლობაში დარჩა. რა თქმა უნდა უმნიშვნელოვანესი იყო ის, თუ ვის გამგებლობაში დარჩებოდა აჭარა. ამასთან, ამ პროცესების თანმდევი იყო ქართველთა შორის ისლამის გავრცელება. ოსმალები, სწორედ ისლამის გავრცელებით ცდილობდნენ მოეპოვებინათ ადგილობრივი მოსახლეობის ნდობა და მხარდაჭერა.

როგორც ისტორიული წყაროებიდან ირკვევა, XIX საუკუნის მეორე ნახევრისთვის აჭარის თითქმის ყველა სოფელში ფუნქციონირებდა მეჩეთი, ყველა მეჩეთთან კი გახსნილი იყო მედრესე, სადაც ბავშვებს ასწავლიდნენ მუსლიმური რიტუალების შესრულებას, ზოგან კი არაბულ ენასაც. იმ სოფლებში, სადაც არ

იყო მეჩეთი, იქ ამ ფუნქციას მედრესე ასრულებდა. მეჩეთებისა და მედრესეების გახსნა განსაკუთრებით სწრაფი ტემპებით ხდებოდა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისიდან, როდესაც ოსმალებს უკვე არაერთი ომი ჰქონდათ რუსეთთან და ყველა წინაპირობა არსებობდა შემდეგი ომის დასაწყებად. ოსმალებმა ისიც კარგად იცოდნენ, რომ რუსეთის ინტერესები ბალკანეთის გარდა, დიდი იყო საქართველოს ძირძველი კუთხეების მიმართაც.

როგორც ჩანს თავდაპირველად ოსმალები დიდად არ ენდობოდნენ ქართველებს და ამიტომაც მათ არ ნიშნავდნენ იმამებად. აჭარაში ისლამის მთავარი გამავრცელებლები იყვნენ თურქი სასულიერო პირები, თუმცა XVIII საუკუნის დასასრულიდან ქართველებიც წასულან სასულიერო განათლების მისაღებად ოსმალეთში. ამ მხრივ სახელი გაუთქვამთ ქედელ ხალიფაშვილებს და პირველი მუფთივ აჭარაში სწორედ ამ გვარის წარმომადგენელი დაუნიშნავთ. XIX საუკუნის 30-50 წლებში ძმებმა ხალიფაშვილებმა ისეთი ნდობა მოიპოვეს სულთნისგან, რომ ერთი სულთანს თავის ხოჯად (მასწავლებლად) დაუტოვებია სტამბოლში, ხოლო მეორე წამოსულა საქართველოში, მოგვიანებით კი სულთნისგან არაბული ლოცვებისა და ყურანის ცალკეული თავების ქართულად თარგმნის ნებართვაც მიუღია იმ მოტივით, რომ ქართველებმა არაბული არ იციან და მათთვის გასაგები რომ ყოფილიყო, უთარგმნიდა ქართულ ენაზე. სამწუხაროდ, მის მიერ თარგმნილი ხელნაწერები შემორჩენილი არაა და ალბათ ეს დაკავშირებული უნდა იყოს თანზიმათის რეფორმებთან, რის მიხედვითაც ოსმალეთი ამკაცრებს თავის პოლიტიკას დაპყრობილ ტერიტორიებზე. მათ მაშინვე აუკრძალავთ ყურანის ქართული თარგმანებიც. ხალიფაშვილების გვარის წარმომადგენელთან დაკავშირებით არსებობს ასეთი ცნობაც, რომ სწორედ XIX საუკუნის 50-იან წლებში, მას შემდეგ, როდესაც გარდაცვლილა ბოლო მოძღვარი და ეკლესიაში აღარ სრულდებოდა ქრისტიანული წირვა-ლოცვები, მან პირველად ალოცა კოლექტიურად მუსლიმები სხალთის ეკლესიაში. ამის მიუხედავად, აქ მეჩეთი მაინც არ გაუხსნიათ.

უკვე ვახსენეთ, რომ ხალიფაშვილი თვით სულთნის კარზე დაინიშნა ხოჯად. აქარლებიდან რამდენიმეს უმაღლეს სასულიერო წოდებისთვისაც მიუღწევია. ისტორიული წყაროები ასეთებად ასახელებენ ჰაჯი ლომან ეფენდი ბერიძე-ზენდიდელს, გურჯი ლომან ეფენდი ქარცივაძეს ოლადაურიდან და სხვები. აქვე უნდა აღინიშნოს ასეთი ფაქტიც, რომ ბევრ სოფელში მოსახლეობა ხარკს მთავრობას უხდიდა მუფთის მეშვეობით, ანუ სასულიერო პირები წარმოადგენდნენ შუამავალ პირებს მოსახლეობასა და ხელისუფლებას შორის. თუ ვინმე საჭირო ხარჯს ვერ გადაიხდიდა, მუფთს უნდა ეპატიებინა, მასვე უნდა დაეცვა მოსახლეობა აწიოკებისგან და ა. შ. რა თქმა უნდა, ეს ფაქტორიც ხელს უწყობდა მოსახლეობაში ისლამის სწრაფ გავრცელებას. აქარაში ისლამის გავრცელების კვალდაკვალ, უამრავი ქრისტიანული ძეგლიც ინგრეოდა. დანგრევას გადაურჩა და დღემდე შემორჩა მხოლოდ სხალთის ტაძარი.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ოსმალები თანამდებობებზე ნიშნავდნენ მხოლოდ იმათ, ვინც ისლამს მიიღებდა, თანამდებობის, ან სამემკვიდრეო უფლებების აღიარების მსურველს კი რა გამოლევადა. ამიტომაც უპირველესად ისლამს ღებულობდნენ თავადური წარმომავლობის ადამიანები, რომლებიც შიდა მოსამსახურეებსაც ამ ნიშნით არჩევდნენ. თურქული ელემენტის გაძლიერებას ხელს უწყობდა, რა თქმა უნდა, ისიც, რომ მთელი საქმის წარმოება ოსმალურ ენაზე მიმდინარეობდა, რამაც განსაკუთრებით მოსახლეობის მაღალ ფენებში, ხელი შეუწყო ქართული ენის განდევნას. აქ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს აქარელი ქალის როლი ქართული ენის შენარჩუნებაში, რომლებზეც ძალიან სუსტი გავლენა ჰქონდა ოსმალურ ენას. ქართული ენისა და ტრადიციების შენარჩუნებას ხელი შეუწყო ასევე იმ ფაქტმაც, რომ აქარაში მრავლად იყვნენ სახალხო მომღერლები.

1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს აქარის გამგებელი შერიფ ხიმშიაშვილი ღიად გამოხატავდა რუსეთისადმი სიმპათიას. ომის შედეგებით კი აქარა რუსეთს გადაეცა. ოსმალ-

თა მცდელობას, აეჯანყებინათ აქარლები რუსების წინააღმდეგ უშედეგოდ დასრულდა.

აქარისთვის ძალიან მძიმე შედეგი ჰქონდა 1879 წლის 27 იანვრის რუსეთ-თურქეთის კონსტანტინოპოლის ტრაქტატს, რომლის თანახმადაც მოსახლეობას 3 წლის განმავლობაში უფლება მიეცა გადასახლებულიყო ოსმალეთში. დაიწყო აქარის მოსახლეობის ფართომასშტაბიანი გადასახლება - მუჰაჯირობა თურქეთში. თავდაპირველად გადასახლებული მოსახლეობის ნაწილი უკან ბრუნდებოდა და ამისთვის ხელი რომ შეეშალა, ოსმალეთის მთავრობა მუჰაჯირებს შორეულ პროვინციებში ასახლებდა.

აქარაში ისლამის დამკვიდრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორად გვევლინება 1839 წლიდან ოსმალეთში „თანზიმათის“ რეფორმების გატარება, რომელიც კიდევ უფრო მძიმე ტვირთად დააწვა აქარის მოსახლეობას და არაერთი გამოსვლაც მოჰყვა მას. 1840 წელს ზემო აქარა კიდევ აჯანყდა, განსაკუთრებით დიდი მღელვარება მოჰყვა 1856 წლის რუსეთ-თურქეთის ომის დროს აქარიდან ჯარში გაწვევას.

აქარაში ისლამის გავრცელების პროცესი გაგრძელდა რუსეთ-თურქეთის 1876-1878 წლების ომის შედეგებით აქარის საქართველოსთან შეერთების შემდეგაც. რუსი მოხელეების მიერ ადგილობრივი მოსახლეობის მუჰაჯირობაზე წაქეზების მიუხედავად, აქარის სოფლებში ბევრგან გაიხსნა მეჩეთი და მედრესე, რაც ნათლად ჩანს რუსებისვე შედგენილ იმდროინდელი დოკუმენტებით. შენარჩუნდა ოსმალების დროიდან არსებული სამი მეჩეთიც ბათუმში: „აზიზიე“, „ორთა ჯამე“ და ახმედ ფაშას ჯამე.

მოგვიანებით აქარაში თავიანთი ინტერესების გატარებას ცდილობენ ინგლისელები, ფრანგები, იტალიელები. თურქებს ჯერ კიდევ იმედი აქვთ აქარის დაბრუნების, თავისთვის ბათუმში ტერიტორიებს ითხოვენ სომხები და აზერბაიჯანელები. აღნიშნული საკითხი იდგა დღის წესრიგში საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებში და 1921 წლის 17 მარტს აქარაში ხელი-სუფლების რევკომის ხელში გადასვლის შემდეგაც.

რა თქმა უნდა მიმდინარე მოვლენებში გასაგები მიზეზების გამო ცალკეული რელიგიური ჯგუფები თუ სახელმწიფოები რელიგიას, ჩვენს შემთხვევაში ისლამს ამოფარებული ცდილობენ საკუთარი მიზნების განხორციელებას. 1917 წლის ზაფხულში დაარსდა „ბათუმის ოლქის ქართველ მუსლიმანთა კომიტეტი“, ამავე პერიოდში დაარსდა „ქართველ მუსლიმანთა საქველმოქმედო საზოგადოება“. თუ კი ეს ორივე ორგანიზაცია მკაცრად აკრიტიკებდა თურქოფილებს, ამის პარალელურად ბათუმში დიდი გავლენები ჰქონდა ბაქოში დაარსებულ მუსლიმთა საქველმოქმედო საზოგადოების განყოფილებას, რომელიც ანტი-ქართული განწყობილებით გამოირჩეოდა. ამ პროცესებში ასევე აქტიურად იყვნენ ჩართული რელიგიური ნიშნით შექმნილი სხვა ორგანიზაციებიც. 1917 წლის აპრილში ყარსში ჩამოყალიბდა „საიდუმლო ისლამური კომიტეტი“. სულ მალე კომიტეტმა აბასთუმანში ჩაატარა სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის მაჰმადიანთა ყრილობა, რომლის რეზოლუციაში ხაზგასმულ იქნა ამ რეგიონში ცალკე სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობა. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ „ყარსის რესპუბლიკის“ ორგანიზატორთა საბოლოო მიზანი არ იყო ერთმორწმუნე ოსმალეთთან შეერთება. სინამდვილეში ეს იყო „სამუსლიმანო საქართველოს“ სეპარატისტულად განწყობილი ზედაფენების ცდა შეექმნათ სახელმწიფო, რომელიც დამოუკიდებელი იქნებოდა როგორც საქართველოსგან, ისე ოსმალეთისგანაც.

ასეთ პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმას, თუ რა პოზიციას დაიჭერდა ადგილობრივი მოსახლეობა, მისი მოწინავე ადამიანები. ამ მხრივ უმნიშვნელოვანესია მემედ-ბეგ აბაშიძის (1873-1937) დამსახურება. ამ კრიტიკულ სიტუაციას მან მალე აუღო ალღო. თუკი ადრე მემედ-ბეგ აბაშიძე ეროვნულ საკითხებთან მიმართებით ძირითადად პუბლიცისტური მოღვაწეობით იფარგლებოდა, ახლა უშუალოდ პრაქტიკულ საქმიანობაზე გადავიდა. ის ერთნაირად ებრძოდა როგორც თურქ ოკუპანტებს, ისე თურქოფილებს, რომლებიც ისლამის საბურველში

გახვეულნი ცდილობდნენ საქართველოსგან აჭარის ჩამოშორებას.

მემედ-ბეგის ინიციატივით, 1918 წლის 15 მაისს თბილისში დაარსდა „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“, რომლის თავმჯდომარედ აირჩიეს მემედ-ბეგ აბაშიძე. ამავე კომიტეტის თაოსნობით 1919 წლის 11 იანვარს გამოვიდა გაზეთი „სამუსლიმანო საქართველო“, რომელშიც ქვეყნდებოდა მწვავე და აქტუალური წერილები აჭარის პრობლემებზე. გაზეთი გამოდიოდა ქ. ბათუმში 1919-1921 წლებში. სულ გამოვიდა გაზეთის ხუთასი ნომერი. ამავე წლებში გამოდიოდა გაზეთი „სედაი მილეტიც“, რომელსაც გამოსცემდა ამავე სახელწოდების პროთურქულად განწყობილი პარტია „სედაი მილეტი“.

მემედ-ბეგის ინიციატივით 1919 წლის 31 აგვისტოს ქ. ბათუმში გაიმართა ქართველ მუსლიმთა ყრილობა. ყრილობამ აირჩია სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისი მემედ-ბეგ აბაშიძის თავმჯდომარეობით. ყრილობაზე მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად, ბათუმი და ბათუმის ოლქი (ფაქტობრივად მთლიანად აჭარა) უერთდებოდა დედასამშობლოს - საქართველოს.

სამშობლოს წინაშე ვალმოხდილი მამულიშვილი - მემედ-ბეგ აბაშიძე, სამწუხაროდ, ვერ გადაურჩა საბჭოურ რეპრესიებს. ის 1937 წელს დახვრიტეს თბილისში.

ამ მიმართებით ასევე საინტერესოა თახსიმ ხიმშიაშვილის მოღვაწეობა. მისი გვარი პირველად ჩნდება მაშინ, როდესაც „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელმა კომიტეტმა“ 1919 წლის 11 იანვარს გამოსცა გაზეთი „სამუსლიმანო საქართველო“. გაზეთი ბათუმში გამოდიოდა 1919-1921 წლებში და მისი პირველი რედაქტორი იყო თახსიმ ხიმშიაშვილი, რომელიც თავის პუბლიკაციებში განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა რელიგიის, კერძოდ ისლამის საკითხებს. „სამუსლიმანო საქართველოს“ რედაქტორად მუშაობის დროს, 1920 წელს მან თბილისში გამომავალ გაზეთ „ერთობაში“ გამოაქვეყნა 8 წერილი, რომელთაგან ორში [„პანისლამიზმი, პანოტომანიზმი, პანთურ-

ქიზმი და პანთურანიზმი“ და „რწმენის საკითხები“] ეხება სწორედ რელიგიის საკითხებს აჭარასთან მიმართებით, რადგანაც ანტიქართულად განწყობილი ორგანიზაციები ცდილობდნენ რელიგიას (ისლამს) ამოფარებულები ოსმალური იდეოლოგიის გატარებას აჭარაში. სამწუხაროდ, თაქსიმ ზიმშიაშვილს თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობის ბოლო ხანებში, მძინე შეცდომებიც მოუვიდა.

ისლამისა და მუსლიმების მიმართ დამოკიდებულება მკვეთრად იცვლება საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ, როდესაც მასიურად იხურება როგორც მეჩეთები, ისე მედრესეები. აჭარაში მოქმედი დარჩა მხოლოდ ერთი მეჩეთი ბათუმში, დანარჩენი ყველა დაიხურა.

დასასრულ, შეიძლება აღინიშნოს, რომ კომუნისტური მმართველობის დროს რელიგიის მიმართ დამოკიდებულება რადიკალურად იცვლება და მის ადგილს ათეისტური მსოფლმხედველობა იკავებს. რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლა სხვადასხვა ფორმით მიმდინარეობდა მთელი ქვეყნის მასშტაბით, ინგრეოდა სამლოცველოები, ხვრეტდნენ სასულიერო პირებს, მოქმედებდა სპეციალური პროგრამები რელიგიასთან ბრძოლის შესახებ და ა. შ. ამ მხრივ, რა თქმა უნდა, გამონაკლისი არ იყო დამოკიდებულება ისლამთან მიმართებაში. როგორც უკვე აღინიშნა, აჭარაში მოქმედი დარჩა მხოლოდ ერთი მეჩეთი ბათუმში. სიტუაცია რადიკალურად იცვლება საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ - 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც მორწმუნეებს ეძლევათ საშუალება თავისუფლად აღასრულონ რელიგიური რიტუალები.

3. მუსლიმთა განსახლების არეალი საქართველოში

მუსლიმური აღმსარებლობის სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფები საქართველოში ცხოვრობენ უკვე საუკუნეებია. ამ მხრივ უპირველესად აღსანიშნავია აზერბაიჯანელების (თურქულენოვანი ჯგუფები) ჯგუფი, რომელიც ზოგიერთი მონაცემების თანახმად, აღმოსავლეთ საქართველოს მიმდებარე ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ ძვ. წ. IV საუკუნიდან ჩნდებიან. თუმცა, საქართველოს ტერიტორიაზე მათი კომპაქტური განსახლებები ჩნდება გაცილებით გვიან, ფაქტობრივად გვიან ფეოდალურ ხანაში. მუსლიმთა შემოსევების ერთ-ერთი შედეგი ისიც იყო, რომ დამპყრობლები საკუთარი ხელისუფლების შენარჩუნების მიზნით აქ ასახლებდნენ თავიანთი მოსახლეობის ნაწილს. ასეთი დასახლებები გაჩნდა საქართველოში თურქ-სელჩუკების, მონღოლების, სპარსელების და სხვა მუსლიმი დამპყრობლების შემოსევის შემდეგ. ასე მაგალითად, შაჰ-აბასმა ქართლის მეფე გიორგისგან „ნაჩუქარ“ მიწაზე ჩამოასახლა ბორჩალოს მუსლიმები, ცნობილია ასევე, რომ იგივე შაჰ-აბასმა ირანიდან დიდი რაოდენობით მომთაბარე ტომები ჩამოასახლა, XVIII საუკუნის შუა წლებში კი ერეკლე II-ს გადმოუსახლება 250 თურქმენული ოჯახი.

საქართველოში სხვადასხვა მიზეზებითა და მიზნებით ჩამოსახლებულ თურქულენოვან ეთნიკურ ჯგუფებს აზერბაიჯანელებთან უფრო მეტი საერთო (ენა, რელიგია და ა. შ.) ჰქონდათ, ვიდრე ირანელებთან, მით უფრო ქართველებთან. ამიტომაც საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას აზერბაიჯანელებთან ახდენენ. მაგრამ მთავარი არის ის, რომ მათი ჩამოსახლება მიზნად ისახავდა საქართველოს ტერიტორიების კოლონიზაციას.

როგორც არ უნდა ყოფილიყო, დღეისათვის აზერბაიჯანელები, რომლებიც საქართველოში მეორე უდიდეს ეთნიკურ ჯგუფს წარმოადგენენ (დაახლოებით მოსახლეობის 7%), უმეტესწილად მუსლიმები არიან. მათი უმრავლესობა ცხოვრობს ქვემო ქართლის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონში (თბილისი, რუსთავი,

მარნეული, ბოლნისი და სხვა რაიონები), ცალკეულ რაიონებში ისინი მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენენ.

აზერბაიჯანელები, როგორც ზოგადად მუსლიმები, თავიანთ რელიგიურ დღესასწაულებს აღნიშნავენ მთვარის კალენდრით. აზერბაიჯანელების, როგორც უმეტესწილად შიიტების, დღესასწაულების შინაარსი ცალკეულ შემთხვევებში მნიშვნელოვნად განსხვავდება სუნიტების დღესასწაულების შინაარსისგან. აზერბაიჯანელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი დღესასწაულებია მარხვის დასრულების (ურაზა-ბაირამი) და მსხვერპლშეწირვის (ყურბან-ბაირამი) დღესასწაულები. აღნიშნავენ ასევე სამყაროს გაღვიძების, ანუ ახალი წლის დაწყებას (ნოვრუზ-ბაირამი). მუსლიმ აზერბაიჯანელთა ცხოვრებაში დიდი ადგილი უკავია მავლიდს - წინასწარმეტყველ მუჰამადის დაბადებასთან მიძღვნილ რელიგიურ შეკრებებს, რომელიც მთელი თვის განმავლობაში გრძელდება, თუმცა, მას ატარებენ სხვა დროსაც, მაგ., რაიმე მნიშვნელოვანი საქმის წამოწყების წინ; ასევე დიდი ადგილი უკავია აშურის - „შახსეი-ვახსეი“-ს დღესასწაულს, როცა მეოთხე მართლმორწმუნე ხალიფა ალის შვილების - ჰასანისა და ჰუსაინის დაღუპვის გამო იკრიბებიან, ატარებენ მათი სულის მოსახსენიებელ ლოცვებს, შემდეგ კი მათრახებით, ჯაჭვებით იზიანებენ საკუთარ სხეულს, რათა ტკივილი განიცადონ.

აჭარის ეთნიკურად ქართველ მუსლიმებთან (რაზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი) ერთად სხვა მუსლმურ ჯგუფებს წარმოადგენენ ქისტები, ლეკები, ქურთები და სხვა პატარა ჯგუფები.

ქისტები კომპაქტურად არიან დასახლებული პანკისის ხეობის სოფლებში, რომლებიც აქ ჩამოსახლდნენ XIX საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოს მოსაზღვრე ჩეჩნეთის მაღალმთიანი მცირემიწიანი სოფლებიდან. რაც შეეხება მათი აქ გადმოსახლების მიზეზებს, როგორც სხვადასხვა წყაროებშია აღნიშნული, ესენია ჩეჩნეთში არსებული სისხლის აღების წესი, მცირემიწიანობა და უმნიშვნელოვანესი - ისინი გამოექცნენ შამილის მიერ გატარებულ მკაცრ რეფორმებს მთიელთა გამუსლიმების მიზნით. არსებობს მოსაზრება, რომ ქისტები მას შემდეგ გამუსლი-

მანდნენ, რაც საქართველოში გადმოსახლდნენ. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ 1888 წელს „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენმა საზოგადოებამ“ ჯოყოლოში ხის ეკლესიის ნაცვლად ქვითკირის ეკლესია ააშენა და აქვე გახსნა სასულიერო სასწავლებელი. მათი გამუსლიმება კი რუსეთის მიერ იწყება. 1902 წელს უკვე გამუსლიმებულმა ქისტებმა დუისში ააშენეს მეჩეთი. ქისტების ისლამიზაციის პროცესი გაგრძელდა შემდგომ პერიოდშიც, რომელსაც ხელს უწყობდა ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსული სასულიერო პირების აქტიური მოღვაწეობა ისლამის გასავრცელებლად. მოსახლეობა ძირითადად „ნაყშბანდიასა“ და „კუნტა ჰაჯის“ მოძღვრების მიმდევრები არიან. ასე რომ საქართველოში მცხოვრები ქისტები ძირითადად მუსლიმები არიან.

გასული საუკუნის ბოლოს, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მატერიალურმა სიდუხჭირემ პანკისის ხეობის აქტიური მოსახლეობის მიგრაცია გამოიწვია ჩეჩნეთში, თუმცა, მოგვიანებით, რუსეთ-ჩეჩნეთის ცნობილი ომების დროს ეს მოსახლეობა ისევ უკან დაბრუნდა, რასაც მოჰყვა ხეობაში ე. წ. ვაჰაბიზმის გავრცელება.

რელიგიური დღესასწაულები ქისტებთანაც იგივეა, რაც ზოგადად სუნიტურ ისლამში, თუმცა აღნიშნავენ ასევე ქრისტიანულ და წარმართულ რელიგიურ დღესასწაულებსაც. როგორც ქართველ მუსლიმებში, ქისტებთანაც დარღვეულია დამარხვის პრაქტიკის მუსლიმური წესი. მიცვალებულს მარხავენ არა იმავე დღეს მზის ჩასვლამდე, არამედ მეორე, ან მესამე დღეს, სასაფლაოზე არ გადიან ქალები, ხოლო ქელების სუფრა მუსლიმებსა და ქრისტიანებისთვის (ღვინით) ცალკ-ცალკე იმლება.

მუსლიმური აღმსარებლობის სხვა ჯგუფებიდან საქართველოში არიან ასევე ავარიელები, რომლებიც დაღესტნიდან არიან ჩამოსახლებული და ძირითადად ყვარლის რაიონში ცხოვრობენ. სხვადასხვა მიზეზებით, რუსეთის მთავრობამ XIX საუკუნეში საქართველოში ჩამოასახლა 4 000-მდე ავარიელი. გასული საუკუნის 90-ანი წლებიდან ხდება მათი გადინება დაღესტანში, თუ-

მცა ნაწილი კიდევ დარჩა საქართველოში და როგორც უკვე აღინიშნა ძირითადად სახლობენ ყვარლის რაიონში.

ავარიელები სუნიტური ისლამის მიმდევრები არიან, თუმცა, ქართველებთან თანაცხოვრებამ მათ რელიგიურ რიტუალებზეც მოახდინა გავლენა და მუსლიმური წეს-ჩვეულებების შესრულებასთან ერთად, მისდევენ ქართულ ტრადიციებსაც (მიცვალებულის დამარხვის შემდეგ ქელები, საფლავებზე მიცვალებულის სურათის გაკეთება და ა. შ.).

საქართველოში ასევე ცხოვრობენ ქურთები, რომელთა ნაწილიც ისლამს მისდევს, ასევე სხვადასხვა ერის პატარ-პატარა ჯგუფები, რომლებიც საქართველოში ცხოვრობენ ისტორიულად, ან ბოლო ათწლეულების განმავლობაში საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებით, ბევრმა უცხოელმა, მათ შორის მუსლიმებმა თავიანთი ბიზნესი წამოიწყეს საქართველოში.

საქართველო ისტორიულად გამოირჩევა ტოლერანტული დამოკიდებულებით განსხვავებული აღმსარებლობის ადამიანების მიმართ, რაც განმტკიცებულია საქართველოს კონსტიტუციითაც და იგი უზრუნველყოფს საქართველოს მოქალაქეების რელიგიურ თავისუფლებას. ამასთან, საქართველოსაც უწევს იმ მძიმე ათეისტური მემკვიდრეობის გადალახვა, რომელშიც ის იმყოფებოდა 70-წლიანი კომუნისტური მმართველობის დროს. ჯერ კიდევ ვერ არის სასურველ დონეზე დარეგულირებული სახელმწიფოსა და რელიგიების ურთიერთობის სამართლებრივი სფერო. თუმცა, ამ სფეროშიც არის გარკვეული წინსვლაც.

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან აჭარაში თუმცა ჩამოყალიბდა სამუფტო, ეს მაინც არაოფიციალურ ხასიათს ატარებდა, ანუ არ ხდებოდა შესაბამის სახელმწიფო სტრუქტურებში მისი, როგორც იურიდიული პირის დარეგისტრირება. ეს ხელს არ უშლიდა მუსლიმებს აღესრულებინათ ღვთისმსახურება ისლამის ნორმების მიხედვით. მეტიც, მეჩეთები აშენდა ყველგან, სადაც ამის საჭიროება იყო. სამუფტო ორგანიზაციის გარეშე თავიანთ რელიგიურ აღმსარებლობას ასრულებდნენ არაქართველი მუსლიმი მოსახლეობაც. სიტუაცია მნიშვნელოვნად იცვ-

ლება 2011 წელიდან, როდესაც უკვე ჩამოყალიბდა საქართველოს მუსლიმთა სამმართველო და აღნიშნული კანონის საფუძველზე დარეგისტრირებულია საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად. როგორც ცნობილია, 2011 წლის 5 ივლისის საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში შეტანილი ცვლილებებით საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად შეუძლია დარეგისტრირდეს საქართველოსთან ისტორიული კავშირის მქონე რელიგიური მიმდინარეობა, ან ის რელიგიური მიმდინარეობა, რომელიც ევროპის საბჭოს წევრ ქვეყნებში კანონმდებლობით მიჩნეულია რელიგიად. შეიძლება ითქვას, რომ ისტორიულად ქართველთა ტოლერანტული დამოკიდებულება სხვა რელიგიების მიმართ კანონითაც გამყარდა.

2014 წელს საქართველოს მთავრობის მხრიდან მიღებული იქნა გადაწყვეტილება (მომდევნო, 2015 წლიდან პრაქტიკულად განხორციელდა), მართლმადიდებლობის გარდა, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაეფინანსებინა კიდევ ოთხი რელიგიური ორგანიზაცია, მათ შორის საქართველოს მუსლიმთა სამმართველო. მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნაც, რომ 2015 წელს სახელმწიფომ 4 მლნ. ლარად შეიძინა ბათუმში ორი შენობა - მუფტის რეზიდენციისა და რელიგიური სასწავლებლისთვის. მიმდინარეობს ასევე შესაბამისი სამუშაოები მუსლიმურ თემზე იმ ქონების გადასაცემად, რაც საბჭოთა კავშირის დროს ჩამოერთვა ამ ორგანიზაციას.

ასეთია ზოგადად დღეისთვის საქართველოში მუსლიმთა სამართლებრივი სტატუსი და გარემო.

§ 2 ისლამის ყოფითი ფორმები საქართველოში

1. სახელდება

სახელდებასთან დაკავშირებით მოკლედ შეიძლება აღინიშნოს, რომ ყურანში ამის შესახებ პრაქტიკულად არ გვხდება რაიმე, თუმცა ჰადისებში ამის შესახებ მრავლადაა ინფორმაცია.

ახალშობილის გაჩენა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა ოჯახში. თუმცა, ახალშობილის გაჩენით გამოწვეულ სიხარულს თან ახლავს მშობლების უდიდესი პასუხისმგებლობაც. ისლამში მკაცრადაა გაწერილი მშობლების მოვალეობა ამასთან მიმართებით.

ბავშვის დაბადებისას, თუ ბავშვის ჯანმრთელობა ამის საშუალებას იძლევა, მუსლიმური წესის თანახმად, დაბანის შემდეგ აუცილებელია მარჯვენა ყურში ეზანის წარმოთქმა, ხოლო მარცხენაში იქმათისა. ეზანის წარმოთქმა შეუძლია ბავშვის მამას ან ნებისმიერ ზრდასრულ მუსლიმს. პირველი უნდა იყოს ეზანისა (ლოცვაზე მოწოდება) და იქმათის (ლოცვაზე მოწოდება იკითხება უშუალოდ სავალდებულო ლოცვის წინ) სიტყვები, რომელიც ახალშობილმა უნდა გაიგონოს, სწორედ ეს სიტყვები გამოხატავს ალლაჰის სიდიადეს, შეიცავს ერთღმერთიანობის ფორმულას, რომლის აღიარებაც ადამიანს აქცევს მუსლიმად. ამის შემდეგ უნდა წარმოითქვას მე-3 სურას 31-ე აიას ბოლო ნაწილი და შემდეგ 112-ე სურა, რომლის შემდეგაც სასურველია წარმოითქვას სიტყვები: „ო ალლაჰ! შეასწავლე მას ყურანი და სიბრძნე (სუნას) და გაუნათე გონება მას რელიგიის გაგებით“. წესის თანახმად, ასევე, ყურადღებით უნდა მოეპყრონ თვით ბავშვის ჭიპლარსაც და ის აუცილებლად უნდა დაიმარხოს, რადგანაც ისიც ორგანიზმის ნაწილია.

აღნიშნული რიტუალის შემდეგ სასურველია (სუნა) ბავშვს პირში ჩაუდონ თაფლი, ან რამე ტკბილი. გადმოცემის თანახმად, თვით მოციქულსაც კი გარდა თავისი ბავშვებისა, რამდენიმე სხვა ბავშვისთვის გაუკეთებია ეს. ამის მიზანი კი ისაა, რომ

ბავშვმა პირის კუნთები გაავარჯიშოს და მოამზადოს ის რძით კვებისთვის. ამ რიტუალის ჩტარება შეუძლია ასევე ბავშვის დედას და თუ რაიმე მიზეზით ეს რიტუალი არ ჩაუტარდა ბავშვს, ამაში არც ცოდვაა და არც ზიანი.

დაბადებიდან მეშვიდე დღეს სუნას თანახმად, სასურველია ბავშვის თავის გადაპარსვა და თმის წონის ვერცხლი გაიცეს მოწყალეზად (სადაყა). ასევე სასურველია მეშვიდე დღეს დაიკლას ცხვარი ან თხა (ნებისმიერი სქესის), ორი ბიჭისთვის და ერთი გოგოსთვის. ასევე სასურველია, იმავე დღეს ბავშვს მიეცეს სახელი, თუმცა არის სხვა დაზუსტებული ჰადისი, რომელთა თანახმადაც ბავშვს სახელი შეიძლება მიეცეს დაბადების დღესაც.

ისლამის წესების თანახმად, სუნაა ასევე ბიჭების წინდაცვეთა (აჭარაში ამ რიტუალს სუნათს უწოდებენ), რომელიც უნდა გაკეთდეს მოწიფულობის ასაკამდე, თუმცა უპირატესობა ენიჭება, თუ ეს რიტუალი ჩატარდება მე-7 დღეს. წინდაცვეთამდე, აუცილებელია მხედველობაში მიღებული იქნას ბავშვის ჯანმრთელობის საკითხი და მშობელი დარწმუნებული უნდა იყოს რომ ამ რიტუალს ატარებს გამოცდილი ექიმი.

მუსლიმური წესის თანახმად, ყველა ახალშობილის უფლებაა მიიღოს ისლამური სახელი. ისლამში შექცეულია ბავშვებისთვის კარგი მნიშვნელობის სახელების შერჩევა. ალლაჰის მოციქული ურჩევდა ასეთი სახელების შერჩევას იმის გამო, რომ სახელები გავლენას ახდენს მათ ცხოვრებაზე. ასევე, სახელები ადამიანის იდენტიფიცირების საშუალებას იძლევა. ამიტომ წახალისებულია მუსლიმი ბავშვებისთვის წინასწარმეტყველებისა და მოციქულების სახელების შერჩევა. ერთ-ერთი ჰადისის მიხედვით, მოციქულმა თქვა: „განკითხვის დღეს თქვენ მოგიწევვენ თქვენი და თქვენი მამების სახელებით. ამიტომ მიეცით ბავშვებს ლამაზი სახელები“. სხვა ჰადისის მიხედვით კი, მოციქულმა თქვა: „ბავშვის უფლებაა ის, რომ მისმა მამამ მას მისცეს კარგი სახელი, ხოლო როდესაც ის მიაღწევს სრულწლოვანებას, დააქორწინოს და მანვე უნდა ასწავლოს ყურანი“. სხვა ჰადისში კი ვკითხუ-

ლობთ: „ვინც ახალდაბადებულ ბიჭს ჩემდამი სიყვარულით დაარქმევს სახელს მუჰამმადი, ორივე (მამა და შვილი) შევა სამოთხეში“.

ჩვენ აქ ვისაუბრეთ ზოგადად ისლამში არსებულ წესზე, თუმცა ქართველ მუსლიმებში აღნიშნული წესი სახეშეცვლილად ან საერთოდ არ სრულდება და როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ქართველ მუსლიმებში უფრო პოპულარულია ტრადიციული ქართული სახელები. ბუნებრივია, საავადმყოფოებში ექიმები სხვადასხვა აღმსარებლობის არიან და შესაბამისად არ ხდება ბავშვისთვის ეზანის კითხვა, ხოლო სახლში მოყვანისას, ძალიან სიმბოლურ ხასიათს ატარებს ზემოთ აღნიშნული წესების დაცვა.

2. საქორწინო რიტუალები

ქართველ მუსლიმებში საქორწინო რიტუალებთან დაკავშირებით არაერთი ვრცელი გამოკვლევა აქვთ გამოქვეყნებული ქართველ მეცნიერებს - ნუგზარ მგელაძეს, რუსლან ბარამიძეს და სხვებს. ჩვენ აქ მოკლედ შევხებით საქორწინო რიტუალების წესს ისლამში და თანამედროვე ეტაპზე ქართველ მუსლიმებში არსებულ პრაქტიკას.

თავიდანვე შევნიშნავთ, რომ ქართველ მუსლიმებში საქორწინო რიტუალები ზოგადქართულ ხასიათს ატარებს, თუმცა, აჭარაში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში თურქების ბატონობამ და მოსახლეობაში ისლამის გავრცელებამ, ამ რიტუალზეც მოახდინა გარკვეული გავლენა. ასევე, ადვილი შესამჩნევია, რომ საქორწინო რიტუალებში აღრეულია როგორც ადგილობრივი წარმართული, ასევე ქრისტიანული და მუსლიმური ელემენტები.

მუსლიმთა საღვთო წიგნი ყურანი ისლამის მიმდევრებს ავალდებულებს მკაცრად დაიცვან ქორწინებასთან დაკავშირებული წესები და მხარეთა უფლებები. ამასთან დაკავშირებით ყურანში არაერთი აიაა, სადაც განსაკუთრებული ყურადღება მხარეების უფლებებზეა გაკეთებული. ამას რა თქმა უნდა აქვს თავისი მიზეზები, რისთვისაც მოგვიწევს მცირე ისტორიული ექსკურსის გაკეთება.

ისლამამდელ არაბეთში უდაბნოს მკაცრი პირობებიდან გამომდინარე, ქალის უფლებები მკაცრად იყო შეზღუდული, ის მხოლოდ საოჯახო საქმეებით იყო დაკავებული, არ მონაწილეობდა საზოგადოებრივი საქმეების გადაწყვეტაში. მეტიც, ქალი, თუ მისი ოჯახში ყოფნა არ იყო აუცილებელი, როგორც ზოგიერთ სხვა ხალხებში, ზედმეტ პირად ითვლებოდა. შესაძლებელია ამიტომაც, არაბებში დამკვიდრებული იყო წესი, რომ თუ ახალშობილი გოგო იქნებოდა, მაშინვე ტომის ბელადი წყვეტდა შეენარჩუნებინა ახალშობილისთვის სიცოცხლე თუ დაემარხათ ცოცხლად. ყურანში მკაცრადაა გაკრიტიკებული ეს ჩვევა და იმისთვის, რომ მუსლიმურ თემში ქალების სიმრავლით

საზოგადოება არ აღმოჩენილიყო სხვადასხვა პრობლემების წინაშე, მამაკაცებს უფლება მისცა მოეყვანათ ოთხ ცოლამდე.

ყურანი ასევე მკაცრად არეგულირებს ცოლ-ქმარს შორის ქონებრივ უფლებებს და დაქორწინება-განშორებისას ქალის უფლებების დაცვაზე აკეთებს აქცენტებს. რა თქმა უნდა უფლებების მხრივ ისლამში ქალი სრულად არაა გათანაბრებული მამაკაცთან (მაგ., სასამართლოში ერთი მამაკაცის ხმის ტოლფასია ორი ქალის ხმა), მაგრამ იმ საზოგადოებაში, სადაც ქალს არანაირი უფლება არ ჰქონდა და ახალშობილებს ცოცხლადაც კი მარხავდნენ, ყურანის მიერ ქალზე თუნდაც მამაკაცის ნახევარი უფლების მიცემა ნამდვილად რევოლუციური მოვლენა იყო, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ რომ ისლამი აღმოცენდა VII საუკუნის დასაწყისში და ამ პერიოდისათვის ასე დეტალურად ქალის უფლებები არ იყო გაწერილი არც რომელიმე სხვა რელიგიაში და არც რომელიმე ქვეყნის კანონში.

ყურანი მკაცრად განსაზღვრავს საქორწინო ასაკს როგორც ქალებისთვის, ასევე მამაკაცებისთვის და მას უკავშირებს ახალგაზრდების მოწიფებულობას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ისლამის სხვა ქვეყნებში გავრცელებისას, ადგილობრივ ტრადიციებთან შეჯახებით, ამ წესმაც გარკვეული სახეცვლილება მიიღო. ამ რიტუალის ნაწილად იქცა როგორც ყურანის მოთხოვნები, ისე ადგილობრივი წეს-ჩვეულებები. ბუნებრივია ეს მომენტი აისახა თურქებზეც, რომლებიც ისლამის მიღების დროს ცხოვრობდნენ განსხვავებულ ბუნებრივ პირობებში, ხოლო დაპყრობითი ომებისა და მათი მცირე ზოგადი დამკვიდრების შემდეგ აბსოლუტურად სულ სხვა ბუნებრივ გარემოში. ამ გარემოებებმა გარკვეული გავლენა მოახდინა საქორწინო რიტუალზეც. აჭარაში თურქების ბატონობას თან ახლდა როგორც ისლამის, ასევე თურქული ელემენტებით გაზავებული მუსლიმური წესების გავრცელებაც, მათ შორის საქორწინო რიტუალებისა.

ჩვენს მიერ დასახელებულ მეცნიერთა შრომებში ქორწინებასთან დაკავშირებული არაერთი რიტუალია აღწერილი, რო-

მელთაგან ზოგიერთი არ შეიძლება მივიჩნიოთ მუსლიმურად (მაგ., ქალმა რომ ქორწინებამდე არ უნდა დაინახოს ქმარი, რომ მას არ ეკითხებიან გათხოვების სურვილი აქვს თუ არა და სხვა). ასე, რომ, ისლამთან ერთად, ქართველ მუსლიმებში ვრცელდება თურქული ტრადიციებიც, რომლებიც ჩვენში ისლამურად მიიჩნევა.

უკვე აღინიშნა, რომ ქართველ მუსლიმებისთვის დამახასიათებელია ზოგად ქართული საქორწინო წესები ისლამური ელემენტებით. ამ რიტუალიდან ისლამური წესების განდევნაზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია კომუნისტურმა მმართველობამაც, თუმცა, უნდა აღინიშნოს შემდეგიც: იმის მიუხედავად, რომ რელიგიურ ქორწინებას არავითარი იურიდიული ძალა არ ჰქონდა, მუსლიმები მაინც ჩუმად ცდილობდნენ გარკვეული რიტუალების ჩატარებას, მაგ., ნიქაჰი, (ამ რიტუალზე საუბარი იქნება ქვემოთ) საქორწინო გადასახადი (აჭარაში ზოგან მას ბაშლულსაც ეძახიან), სარძლოს დედაზე ბუბუს ფულის გადახდა და ა. შ. აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში რელიგიურ ქორწინების რიტუალების გვერდით აუცილებლად სრულდებოდა სამოქალაქო ქორწინების წესების დაცვა და ეს ქართველ მუსლიმებში არ ითვლებოდა რელიგიური წესების დარღვევად.

ამ საკითხთან მიმართებაში სიტუაცია გარკვეულწილად იცვლება გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან, როდესაც აჭარაში იწყება ისლამის გააქტიურება და უკვე არის შემთხვევები ქორწინებისას ისლამური წესების დაცვის შემთხვევებიც (მაგალითად, ნიქაჰის გაკეთება მეჩეთში). თუმცა, ისლამის აღორძინებამ იშვიათი გამოწვევების გარდა, საქორწინო რიტუალიდან ვერ ამოგადო ზოგადად ქართული ქორწილისთვის დამახასიათებელი წესები, მაგ., ქორწილში ღვინო, მუსიკა და ა. შ.

როდესაც თანამედროვე ეტაპზე ქართველ მუსლიმებში ქორწინების რიტუალზე ვსაუბრობთ, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ისლამური წესების დაცვა ხდება ზოგიერთ რიტუალში, მაგალითად ნიქაჰი (ამ რიტუალს აჭარაში ზოგან აღდსაც ეძახიან), ჩვენს მიერ ნახსენები ბაშლული ან ბუბუს გადასახადი და

სხვ. მაგრამ ფაქტობრივად, ეს რიტუალები უფრო სიმბოლურ ხასიათს ატარებს. ასევე, ქართველ მუსლიმებში როგორც წესი, ქორწინებამდე დიდი ხნით ადრე იცნობენ ახალგაზრდები, ხვდებიან კიდეც ერთმანეთს და ეს არ ითვლება ისლამური ნორმებიდან გადახვევად. ამ მხრივ რა თქმა უნდა, თავისი როლი შეასრულა თანამედროვე ტექნოლოგიებმა.

მაგალითისთვის აქ მოკლედ განვიხილავთ ნიქაჰის რიტუალის თანამედროვე ვარიანტს.

როგორც უკვე აღინიშნა, ნიქაჰი არის საქორწინო რიტუალის პირველი ეტაპი და ქორწინების დაკანონება. ვიდრე ეს რიტუალი არ შესრულდება, მუსლიმური წესით აკრძალულია ქალსა და მამაკაცს შორის რაიმე სახის ურთიერთობა, თუმცა როგორც აღინიშნა, ახალგაზრდები დიდი ხნით ადრე იცნობენ ერთმანეთს და არც კი მალავენ ერთმანეთთან სიყვარულს, ხდება ზოგად ქართულ ტრადიციაში დამკვიდრებული საცოლის გაცნობა მშობლებზე და პირიქით, სასიძოს გაცნობა. ფაქტობრივად, უკვე აღარ ფუნქციონირებს მაჰანკლის ინსტიტუტი, ამ საკითხს თვითონ ახალგაზრდები აგვარებენ. თვით ნიქაჰის რიტუალი, რომელსაც ნეფე-პატარძალთან ერთად უნდა ესწრებოდნენ მოწმეები ორივე მხრიდან, სასულიერო პირი ვალდებულია ჰკითხოს ახალ დაქორწინებულებს, თანახმა თუ არიან შეუღლებაზე, შემდეგ კითხულობს გარკვეულ ლოცვას და ბოლოს დამსწრეებს ალევინებენ შარბათს. ამით ნიქაჰის რიტუალი მთავრდება. აჰარაში ხშირია შემთხვევები, როდესაც ნიქაჰის რიტუალს არ ესწრებიან ნეფე-პატარძალი და ამ რიტუალში მონაწილეობას ღებულობენ მხოლოდ მშობლები და თითო მოწმე, რომლებიც ასევე, შესაძლებელია შემთხვევით შერჩეული ადამიანები იყვნენ. შესაძლებელია, ნიქაჰის რიტუალთან ერთად, სასიძოს მშობლებმა იქვე გადაწყვიტონ ზემოთ ნახსენები დედის ბუბუს ფულის ოდენობა და იქვე გადაუხადონ დედას (ის აუცილებლად დედას უნდა მიეცეს ხელში, თუ დედა გარდაცვლილია, მაშინ მამას, ან მისი არ ყოლის შემთხვევაში ძმას და ა. შ).

ქართველ მუსლიმებში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ახალგაზრდების ასაკს. ფაქტობრივად, იშვიათია შემთხვევები, როდესაც ქალის ასაკი 17-18 წელზე ნაკლებია, ასევე, დიდი ყურადღება ექცევა წყვილის ნათესაურ კავშირსაც. როგორც ცნობილია, ისლამი ნებას რთავს შეუღლებას ბიძაშვილებს შორის (თვით მუჰამადის ქალიშვილიც გათხოვილი იყო მოციქულის ბიძაშვილზე), მაგრამ მკაცრად კრძალავს შეუღლებას დეიდაშვილებს შორის. რაც შეეხება სასიძოს მატერიალურ მდგომარეობას, ამ საკითხში მუსლიმებშიც დამკვიდრებულია ზოგად ქართული მიდგომა და უფრო მნიშვნელოვნად მიაჩნიათ სასიძოს მშობლების შესაძლებლობები, სასიძოს მამა იხდის ასევე ყველა საქორწინო რიტუალურ გადასახადებსაც.

სიმბოლურ ხასიათს ატარებს მაჰრის რიტუალიც, რომლის მოთხოვნის შესაბამისადაც საქმრომ იმდენი ქონება უნდა აჩუქოს საცოლეს, რომ გაყრის შემთხვევაში ქალმა გარკვეული პერიოდის განმავლობაში შეძლოს დამოუკიდებლად ცხოვრება და ეს შეიძლება იყოს შესაბამისი ფასეულობის მქონე ერთი ბეჭედი ან რაიმე საოჯახო ნივთი.

ქართველ მუსლიმებში ყოველთვის იშვიათი იყო მრავალცოლიანობა (ძირითადად ორცოლიანობა) და ის დაკავშირებული იყო უშვილობასთან, ან ვაჭიშვილის არ ყოლასთან. თუმცა, ასეთის შემთხვევაში მუსლიმური წესით მეორე ცოლის შერთვა უნდა მოხდეს პირველი ცოლის თანხმობით და მანვე უნდა შეარჩიოს ის.

მუსლიმური საქორწინო რიტუალი ასევე არეგულირებს იმასაც, თუ ვისზე შეუძლია იქორწინოს მუსლიმმა. ისლამის მიხედვით, მუსლიმს შეუძლია იქორწინოს არამუსლიმ ქალზე (იუდაიზმის, ან ქრისტიანობის მიმდევარზე) და ამ შემთხვევაში ქალი არ არის ვალდებული მიიღოს ისლამი, თუმცა, თუ ეს მოხდება, მამაკაცისთვის განსაკუთრებულ სამადლო საქმედ ითვლება. ამ მხრივ საინტერესოა თუნდაც ის, რომ საბჭოთა პერიოდში არაერთი შემთხვევა ფიქსირდება აჭარაში, როდესაც არამუსლიმზე ქორწინდებოდნენ მუსლიმი მამაკაცები, თუმცა ისი-

ნი არ მუსლიმდებოდნენ (მაგ. მასწავლებლები). საერთოდ, ისლამში არასასურველ ქმედებად ითვლება არამუსლიმზე გათხოვება. თუმცა, სხვა აღმსარებლობის ადამიანებზე გათხოვება-დაქორწინება ბევრია თანამედროვე ეტაპზეც და ეს მუსლიმთა შორის გასაკიცხ ქმედებად არ მიიჩნევა. ამას ხელს უწყობს ისიც, რომ ქართველ მუსლიმთა შორის ბევრია უკვე მართლმადიდებლურად მონათლული, ბევრია ორკონფესიური ოჯახიც (მართლმადიდებელი და მუსლიმი) და ამ საკითხს ძირითადად ახალგაზრდები თვითონ წყვეტენ თუ როგორ მოიქცნენ, ვისთან შეუღლდნენ, ან რომელი რელიგიის მიმდევარი შეარჩიონ მომავალ მეუღლედ და ა. შ.

3. დამარხვის რიტუალები

ქართველ მუსლიმებში დაკრძალვის რიტუალი საველე-ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე აღწერა არერთმა ქართველმა მეცნიერმა. როგორც სამეცნიერო მასალებიდან, ასევე ქართველ მუსლიმებში დამარხვის პრაქტიკაზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ქართველ მუსლიმებში დამარხვის პრაქტიკა ყველგან ერთნაირად არ სრულდება, რაც განპირობებულია სხვადასხვა გარემოებით: იმის მიუხედავად, რომ აჭარაში სამ საუკუნეზე მეტ ხანს ბატონობდნენ ოსმალები, აქ ისლამმა ვერ ჰპოვა ისეთი გავრცელება, როგორც სხვა ქვეყნებში. ქართველ მუსლიმს არასდროს უცხოვრია მუსლიმური ცხოვრების წესით; აჭარა ოსმალთა ბატონობისგან განთავისუფლების შემდეგ, მუსლიმური რელიგიური ცენტრებიდან მოწყვეტილია და ფაქტობრივად, აქ ისლამი არ ვითარდება; კომუნისტური მმართველობის დროს რელიგიასთან ბრძოლის პოლიტიკამ გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა ქართველ მუსლიმებში დამარხვის პრაქტიკაზეც (ცალკეულ შემთხვევებში ჩუმად განზანვა, მიცვალებულის დაკრძალვის წინ კოლექტიური ლოცვა /ჯანაზა/ და სხვ.), რომელშიც ბევრია როგორც ადრე დამკვიდრებული ადათის, ასევე ქართველ მართლმადიდებლებთან თანაცხოვრებით დამკვიდრებული და

მათგან გადმოღებული ქართული ტრადიციული დამარხვის პრაქტიკის ელემენტები და ა. შ.

ტრადიციული ისლამის, ადგილობრივი ადათისა და ბოლო პერიოდში უცხოეთში რელიგიური განათლება მიღებული ახალგაზრდობის მიერ შემოტანილი ცლკეული რიტუალების შესახებ წესები აღრეულია ერთმანეთში და ფაქტობრივად, ყოველი კონკრეტული გარდაცვლილის შემთხვევაში გვაქვს განსხვავებული პრაქტიკა. ამის დასამტკიცებლად, შევხებით აჭარაში, ქართველ მუსლიმთა შორის დამარხვის პრაქტიკის ზოგიერთ თავისებურებას.

მუსლიმთათვის დაკრძალვის პრაქტიკა თეორიულად, წმინდა წიგნებითა და სუნიით, იგივეა, რაც სხვა მუსლიმებში. თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველ მუსლიმებში დამარხვის პრაქტიკას ზემოთ აღნიშნული გარემოებების გამო, ახასიათებს ზოგიერთი ნიშანი, რასაც სხვა ქვეყნებში ვერ ვხდებით.

უპირველესად უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგადად საქართველოში გარდაცვლილი არ გადაჰყავთ პროზექტურაში, გარდაცვლილს დაკრძალვამდე აუცილებლად ინახავენ საცხოვრებელ სახლში, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ის საავადმყოფოში გარდაიცვალა. იშვიათი გამონაკლისის გარდა, არ ხდება მიცვალებულის ბალზამირება, გაკვეთა და ა. შ. პრაქტიკულად არ არსებობს შემთხვევები, როდესაც მიცვალებულს კრძალავენ გარდაცვალების დღეს, იშვიათად მეორე დღეს. ამის ახსნა კი იმით ხდება, რომ გარდაცვლილს ჰყავს ბევრი სანათესაო, რომლებიც ცხოვრობენ ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებში, რის გამოც ვერ ასწრებენ მოსვლას და გარდაცვლილთან გამოთხოვებას. ამიტომ სასულიერო პირებიც ეგუებიან ამ ფაქტს, არც კი ქადაგებენ მიცვალებულის იმ დღესვე დაკრძალვას.

მოგეხსენებათ, გარდაცვლილისთვის პირველ რიგში აუცილებელია განბანვა. სოფლებში მცხოვრებთათვის ეს საკითხი შედარებით ადვილად წყდება, გარდაცვალებიდან 4-6 საათის შემდეგ ხდება განბანვა და თეთრ ნაჭერში გახვევა. განბანილ მიცვალებულს, როგორც წესი, ათავსებენ ფიცრისგან გაკეთებულ

ფიცარანგზე (აჭარაში მას „თაბუთს“ უწოდებენ), თუმცა ხშირია შემთხვევები სოფლად, ქალაქში კი უმრავლეს შემთხვევაში კუბოს (რაც დამახასიათებელია ქრისტიანებისთვის) გამოყენება თავსახურის გარეშე. მუსლიმები არ ანიჭებენ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, თუ რაზე დაასვენებენ მიცვალებულს. ასევე განსხვავებულია მიცვალებულის შენახვის წესიც. სოფლად ნაკლებად, მაგრამ ქალაქებში (განსაკუთრებით ზაფხულში) ორი და მეტი დღით მიცვალებულის შესანახად იყენებენ მიცვალებულთათვის განკუთვნილ სპეციალურ მაცივარს, რომლის გამოყენების შემთხვევაში, მიცვალებულის განბანვა ხდება გასვენების დღეს, დილით, რომ მაცივრიდან ამოღებული მიცვალებულის სახემ გასვენების დღეს არ შეიცვალოს ფერი.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ დამარხვის პრაქტიკაზე დიდ გავლენას ახდენს მუსლიმთა და მართლმადიდებელთა თანაცხოვრება, ჭირსა თუ ლხინში ერთად ყოფნა, შერეული ქორწინებები, ოჯახის წევრების სხვადასხვა რელიგიისადმი მიმდევრობა და ა. შ. სწორედ ამითაა გამოწვეული, რომ გარდაცვლილ მუსლიმებს (განსაკუთრებით მამაკაცებს), ქალაქებში თითქმის ყველა შემთხვევაში განბანვის შემდეგ აცმევენ ჩვეულებრივ ტანსაცმელს, ხოლო სუდარა ან ამ ტანსაცმლის ქვეშაა, ან საფლავეში ჩასვენების შემდეგ ხდიან ტანსაცმელს და ახვევენ სუდარაში, ზოგჯერ კი სუდარის გარეშეც, ტანსაცმლით მარხავენ.

უკვე აღინიშნა, რომ მიცვალებულს ინახავენ რამდენიმე დღეს. პირველსავე დღეს რა თქმა უნდა სამძიმარზე მოდიან მეზობლები, ნათესავები, მეორე დღეს, უფრო შორი სოფლებიდან, მაგრამ აქ მთავარი ისაა, რომ სამძიმარიც და გასვენების დღესაც მისამძიმრება, თანაგრძნობა ხდება აბსოლუტურად ისევე, როგორც ზოგადად საქართველოშია დამკვიდრებული. გარდაცვლილის ახლობლები დგებიან გამოსასვლელში და ხელის ჩამორთმევით, ზოგჯერ მოხვევითაც ხდება მისამძიმრება.

მნიშვნელოვანია ხაზი გაესვას ასეთ გარემოებას: ზოგადად მუსლიმები ამბობენ, რომ არ შეიძლება გარდაცვლილზე შემოვლა, ამიტომ გარდაცვლილს ისე დაასვენებენ, რომ სამძიმარზე

მოსულებმა მას გვერდიდან ჩაუარონ, შემდეგ კი მიუსამძიმრონ ახლობლებს. ქართველ მუსლიმებში ეს წესიც ირღვევა, განსაკუთრებით ქალაქში მცხოვრებთათვის, სადაც ხდება მიცვალებულზე შემოვლა და ეს არ ითვლება ისლამური წესის განსაკუთრებულ დარღვევად.

დამარხვის პრაქტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი მიცვალებულის დატირება. ზოგადად ქართული ტრადიციით დატირება ხდება ხმამაღლა, თუმცა ბევრი სასულიერო პირი ამას კრძალავს იმ მოტივით, რომ ტირილი მიცვალებულს არაფერში ეხმარება და სჯობს თითო ლოცვა წაუკითხონ მიცვალებულს, ან ხელი არ შეუშალონ მაინც სასულიერო პირს კითხვაში. ხშირია შემთხვევები, მკითხავს აჩერებინებენ კითხვას, ან თხოვენ ხმადაბლა იკითხოს იმიტომ, რომ სამძიმარზე მართლმადიდებლები, ან მაღალი რანგის სტუმრები თუ მოდიან.

განსაკუთრებულად დამახინჯებულია მიცვალებულთან დაკავშირებული ქელების მოწყობა. ფაქტობრივად ყველგან კეთდება ქელები. სოფლებში დამკვიდრებულია წესი, რომ გასვენებაში მოსული ადამიანები მიცვალებულის გვერდით გავლის მერე, პირდაპირ მიყავთ სუფრასთან, სადაც არის კერძები: ლობიო, თევზი, სალათები, ჰასუთა (სიმინდის ფქვილისგან გაკეთებული ტკბილი ფაფა) და სხვ. ასეთ სუფრებზე არ არის ხორცი. ქალაქებში კი ასეთი ქელები კეთდება გასვენების შემდეგ, რომელსაც მიცვალებულის ოჯახი უკვეთავს რომელიმე სარიტუალო დარბაზს.

ქელებიც, ისევე როგორც დამარხვის პრაქტიკასთან დაკავშირებულ ბევრ რიტუალს, არაფერი საერთო არ უნდა ჰქონდეს ისლამთან, მით უფრო, რომ ზოგჯერ სოფლებში, უფრო ხშირად კი ქალაქში ქელებზე არის ღვინოც.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ქართველი მუსლიმები ერთი მხრივ, ცდილობენ დაიცვან ისლამის წესები, მეორე მხრივ არ დაარღვიონ დამკვიდრებული წესი, ამიტომ ხშირად ფაქტობრივად, კურიოზულ შემთხვევებთანაც გვაქვს საქმე. ასე მაგალითად: ვინც კუბოთი მარხავს მიცვალებულს, ცდილობენ საფლავ-

ში ჩასვენების შემდეგ, კუბოს გვერდები გახსნან, დაშალონ და საფლავში გვერდზე მიაწყონ, ან კიდევ, ისინი ვინც თავის მიცვალებულს აცმევს ტანსაცმელს, სწორედ საფლავში ჩასვენების შემდეგ ხდიან და მიცვალებულს ტოვებენ სუდარაში გახვეულს, ან სულაც ტოვებენ იმავე ტანსაცმელში.

ფაქტი ერთია, რომ ქართველ მუსლიმებში დამარხვის პრაქტიკასთან დაკავშირებული რიტუალები არც ბოლომდე ისლამურია და არც ბოლომდე ქართული ტრადიციული. აქ ერთმანეთშია გადაჯაჭვული რელიგიური და ტრადიციული, აქ მხოლოდ ისაა მნიშვნელოვანი, რომელი ოჯახი რას ანიჭებს უფრო დიდ მნიშვნელობას.

საინტერესოა მიცვალებულის მიერ სიცოცხლეში ჩადენილი ცოდვების გამო ალლაჰზე პატიების თხოვნის რიტუალი (აჭარაში მას დევრეს ეძახიან და ყველგან არ ტარდება). ზოგიერთი სასულიერო პირი თვლის, რომ ეს სუნნეთია¹¹ და არა ფარდი¹² (არის ასეთი აზრიც, რომ არც სუნნეთია და არც ფარდი), შესაბამისად მისი გაკეთება არაა აუცილებელი, ზოგს მიაჩნია, რომ ეს ბიდაა¹³ და არ უნდა გაკეთდეს; უფრო ხშირად კი სასულიერო პირები ამბობენ: ამ რიტუალით არაფერი ცუდი არ იქნება, თუ ეს მიცვალებულს იმ ქვეყნად წაადგება კარგია, თუ ვერ წაადგება, არც ცუდი არ იქნება და ა. შ. განსხვავებული აზრის მიუხედავად, ეს რიტუალი სოფლებში თითქმის ყველგან კეთდება, როგორც წესი გასვენების წინ (თუმცა, როგორც ამბობენ, მისი გაკეთება შეიძლება ნებისმიერ დროს, თუნდაც 10 წლის შემდეგ), ხოლო იმ მუსლიმებში, რომლებიც თავს უბრალოდ მიიჩნევენ მუსლიმებად, მაგრამ არ ლოცულობენ, არ მარხულობენ და ა. შ., მათ ხშირად არც იციან მსგავსი რიტუალის შესახებ და შესაბამისად არც ასრულებენ.

აღნიშნული რიტუალი რა თქმა უნდა არც სუნნეთია და მით უფრო არც ფარდი და მოიცავს რამდენიმე საფეხურს: მიც-

¹¹ სუნნეთი - სასურველი

¹² ფარდი - აუცილებელი

¹³ ბიდა - რელიგიაში შემოტანილი სიახლე.

ვალეზულის პატრონი თხოვს არა ნაკლებ 7 მორწმუნეს, მისი მიცვალებულის სულისთვის დააბრუნონ დევრე. ისინი სხდებიან ცალკე ოთახში, მათთან მოაქვთ საფულეში ჩადებული ოჯახის ოქრო (რაოდენობა განსაზღვრული არაა) და ფული 80 ფითრის¹⁴ ოდენობით. იწყება რიტუალი მიცვალებულზე გამოტოვებული ლოცვების გამო და ოჯახის ნდობით აღჭურვილი პირი სათითაოდ გადასცემს საფულეს როგორც გამოტოვებული ლოცვების გამო მოწყალებას ყველას, რომლებიც თავის მხრივ შესთხოვენ ალლაჰს მიცვალებულს ეპატიოს გამოტოვებული ლოცვები, ხოლო საფულეს უბრუნებენ უკან. ეს რიტუალი მეორდება იმდენჯერ, რამდენი წლისაცაა მიცვალებული. შემდეგ ხდება საფულის ერთხელ დატრიალება ანალოგიურად, იმისთვის, თუ მიცვალებულმა ალლაჰისა და მოციქულის მიერ დადგენილი კანონები დაარღვია. მშობლების წინაშე ჩადენილი ცოდვების პატიებისთვისაც ერთხელ ხდება საფულის დატრიალება, ასევე ერთხელ ხდება მეუღლის წინაშე ჩადენილი ცოდვების გამო და ერთხელ შვილებისა და შვილიშვილების (თუ ჰყავს) წინაშე ჩადენილი ცოდვების გამო. რიტუალი გრძელდება საფულის ერთხელ დატრიალებით იმის გამო, რომ მიცვალებულმა მსხვერპლშეწირვის დღესასწაულზე (ყურბან-ბაირამი) ვერ, ან არ შეწირა ცხოველი (ყურბანი). აქვე ახსენებენ იმ შესაწირსაც, რომელიც მიცვალებულმა შეიძლება სიცოცხლეში აღუთქვა ალლაჰს შესაწირი და ვერ შეწირა. შემდეგ ხდება ასევე ერთხელ საფულის დატრიალება ჰაჯობისა და ზეჟათის ერთად, შემდეგ 10 წლის რომ გახდა მას შემდეგ ჩადენილი ყველა ცოდვების გამო. რიტუალს ასრულებს ასევე ერთხელ საფულის დატრიალება ალლაჰზე ტყუილის დაფიცების გამო ცოდვების საპატიებლად. თუ საფულეში ოქრო არ დევს და მასში მხოლოდ ფულია, მაშინ

¹⁴ მარხვის დასრულების შემდეგ ოჯახის უფროსი თითოეული ოჯახის წევრზე გასცემს მოწყალებას - ფითრას ღარიბთა სასარგებლოდ, რომელიც არც სუნნეთია და არც ფარდი, მაგრამ უფრო ახლოსაა ფარდთან, ანუ ვაჯიბია. მის რაოდენობას ადგენს სამუფთო. 2020 წელს იგი უდრიდა 7 ლარს, 2021 წელს კი 8 ლარს.

ეს ბოლო რიტუალი უნდა შესრულდეს 100-ჯერ. ბოლოს კი ფული როგორც წესი რიგდება თანაბრად რიტუალში მონაწილე პირებს შორის, ოქრო კი უბრუნდება ოჯახს.

რელიგიური თვალსაზრისით საინტერესოა მიცვალებულის დაკრძალვის წინ კოლექტიური ლოცვა (ჯანაზა). მაღალმთიან სოფლებში ეს ხდება მიცვალებულის სახლიდან გამოსვენების შემდეგ ეზოში ან სასაფლაოზე, მაგრამ ქალაქში ხშირად პირდაპირ სახლებშიც ლოცულობენ რამდენიმე ათეული ადამიანი. სხვათა შორის, როდესაც მიცვალებულის ახლობლებს (ძირითადად ქალაქებში) არ სურთ გასვენებაში მოსულმა სხავდასხვა აღმსარებლობის ადამიანებმა გაიგონ რა წესით მარხავენ მიცვალებულს (ანუ მუსლიმია თუ ქრისტიანი), სპეციალურად მეჩეთებიდან მოჰყავთ რამდენიმე ადამიანი და გასვენების წინ ღამით ლოცულობენ ჯანაზას. ამ მხრავ ბოლო წლებში აღარ ერიდებიან ამას და ძირითადად სასაფლაოზე ტარდება აღნიშნული ლოცვა.

დამარხვის პროცესისთვის დამახასიათებელია მიცვალებულის საფლავში ჩასვენებისას, როგორც მას აჭარის ზოგიერთ სოფელში ეძახიან, ყიბლე ნამეს (მიუხედავად იმისა, რომ მას მიიჩნევენ ზიდად და შესაბამისად იგი არც სუნნეთია და არც ფარდი, მაინც ბევრგან აკეთებენ ამას) ჩაყოლება, რომელიც სხვადასხვა სოფლებში განსხვავებულად კეთდება. კერძოდ: ზოგან პატარა ფურცელზე წერენ გარკვეულ ლოცვას და საფლავის კედელზე ისე მიამაგრებენ, რომ მიცვალებულის სახე უყურებდეს მას, ან დაადებენ გულზე. სადაც ამას არ აკეთებენ, იმაში ხელში აღებულ მიწას წაუკითხავს გარკვეულ ლოცვას და მიცვალებულს დააყრის მკერდზე.

ყველა ამ პროცესის დამთავრების შემდეგ, სპეციალურ ფიცრებს ისე მიაყუდებენ საფლავში, რომ მიცვალებულს არ დაეყაროს მიწა და აყრიან მიწას. ამ დროს კითხულობენ ყურანის მე-36 სურასაც. აქ მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ჯანაზის ლოცვა ხდება სასაფლაოზე, მლოცველთა ძალიან მცირე ნაწილი რჩება ბოლომდე ყურანის მოსასმენად.

გადმოცემის თანახმად, მიცვალებულის დასაფლავების შემდეგ აუცილებელია სასულიერო პირმა საფლავთან ჩაატაროს კიდევ ერთი რიტუალი, რომელსაც აჭარაში თელყიმს¹⁵ ეძახიან. აქაც საინტერესოა ის მომენტი, რომ ზოგიერთი სასულიერო პირის მტკიცებით, თუ რაიმე მიზეზით ვერ მოხდა ამ რიტუალის ჩატარება გასვენების დღეს, შესაძლებელია ეს გაკეთდეს მომდევნო დღეებშიც, თუმცა მიცვალებულს, ქალია თუ მამაკაცი, აუცილებლად მიმართავენ სამჯერ დედის სახელით.

მიცვალებულის დამარხვის შემდეგ იწყება ზრუნვა მისი სულისთვის. აუცილებელია ყოველდღიურად, სულ 40-ჯერ, მაგრამ 52 დღის შივნით იკითხებოდეს მისი სულისთვის ყურანის მე-36 თავი (ყირხი), ხოლო 52 დღის გასვლამდე აუცილებელია ყურანის თავიდან ბოლომდე წაკითხვა მისი სულისთვის (ხათმი). ცალკეული სასულიერო პირები იმასაც ამტკიცებენ, რომ ყირხი გარდაცვლილისთვის აუცილებელია გაკეთდეს გარდაცვალების შემდეგ, ხოლო ხათმი შეიძლება არაბული ენის მცოდნემ სიცოცხლეშივე გააკეთოს თავისთვის, ან მისი ახლობლებისთვის. ორივე ეს წესი, როგორც ქართველი მუსლიმები ამბობენ, არაა აუცილებელი, მაგრამ მისი შესრულებითაც არაფერი შავდება, უფრო პირიქით, რადგანაც ყოველდღიურად ხდება მიცვალებულის სულისთვის ლოცვა და ეს კარგია.

ვფიქრობთ, რელიგიური შინაარსი დაკარგული აქვს დამარხვის პრაქტიკისთვის დამახასიათებელ კიდევ ერთ რიტუალს,

¹⁵ გადმოცემის თანახმად, მუჰამადს არ სურდა მისი მამა, რომელიც მის დაბადებამდე გარდაიცვალა, დარჩენილიყო არამუსლიმად, რის გამოც მას ალლაჰიდან ეცნობა შემდეგი: მიდი მამის საფლავზე და სამჯერ დაუძახე: ჰეო აბდალაჰ ფატიმას შვილო! შენ იყავი მოწმე, რომ ღმერთი ერთია და მუჰამადი მისი მოციქულია. შემდეგ შენ შეგკითხებია: ვინაა შენი ღმერთი? უპასუხე ალლაჰი. ვინაა მოციქული, უპასუხე - მუჰამადი. წმინდა წიგნი რომელია? უპასუხე - ყურანი. შენი რწმენა რომელია? უპასუხე - ისლამი. ლოცვის მიმართულება რომელია? უპასუხე - ქაბა. გკითხავენ, გჯერავს რომ არსებობს სამოთხე და ჯოჯოხეთი? უპასუხე - დიახ. სწორედ ამ სიტყვებით მიმართავს სასულიერო პირი გარდაცვლილს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ცვლის გარდაცვლილისა და მისი დედის სახელებს.

რომელიც წესისამებრ უნდა ჩატარდეს იმავე დღეს და კეთდება იმათთვის, ვინც სასაფლაო გათხარა. აუცილებელია ამ პირებმა გამოკვებასთან ერთად, ერთი სამუშაო დღის საზღაურიც მიიღონ, რადგანაც ისინი მთელი დღე მოწყვეტილი იყვნენ საკუთარ ოჯახს. როგორც წესი, ეს რიტუალიც განსხვავებულად ტარდება და სიმბოლურ ხასიათს ატარებს. თუ სოფლებში ეს კეთდება უმეტესად გარდაცვალებიდან (და არა დამარხვიდან) მე-7 დღეს და მას უწოდებენ ხეირათს ან ყაზმა ჰალვას და გარდაცვლილის სულის მოსახსენიებლად მოსულ სანათესაოსა და სამეზობლოსთვის იმართება სუფრა. აუცილებელია ამ დღეს ოჯახში გაკეთდეს ხალვა, იკითხება გარკვეული ლოცვები ყურანიდან. რა თქმა უნდა ამ სუფრაზე პატიჟებენ იმ პირებსაც, ვინც სასაფლაო გათხარა, აძლევენ გარკვეულ თანხასაც (როგორც წესი სოფლებში საფლავის გამთხრელები ეუბნებიან, რომ ისინი შეუწოდებენ ოჯახს და ფულს უკან აბრუნებენ). რაც შეეხება ქალაქებს, აქ ეს რიტუალი ან არ სრულდება (ქალაქის სასაფლაოებზე არიან სპეციალური მუშები და მათ აქვთ დაწესებული გადასახადი საფლავის გათხრისთვის), ან ძალზე სიმბოლურ ხასიათს ატარებს და ხშირად სუფრაზე არის ღვინოც. გარდაცვლილის სულის მოსახსენიებლად აკეთებენ ასევე წლისთავსაც, რომელსაც ასევე სხვადასხვა სოფლებში განსხვავებულად აღნიშნავენ.

დასასრულ უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველ მუსლიმებში დამარხვის პრაქტიკასთან დაკავშირებით იმდენი სიახლე თუ ადგილობრივი წესების აღრევაა, რომ შეიძლება ითქვას: სახეზე გვაქვს „ისლამი ქართულად“. რა თქმა უნდა, ყველა ის სიახლე, რაზეც ტექსტში გვქონდა საუბარი, არაა ადგილობრივი წარმოშობის და ეს წესები შემოტანილია ისლამის გავრცელებასთან ერთად.

ნაშრომში ნაცადია მკითხველისთვის სამეცნიერო პოპულარული ხასიათის ინფორმაციის მიწოდება ერთ-ერთ მსოფლიო რელიგიაზე - ისლამზე. მკაცრ მონოთეიზმის იდეაზე დაფუძნებული ისლამური მოძღვრება წიგნში განხილულია თეორიისა და პრაქტიკის ჭრილში. ამასთან, ისლამი განხილულია როგორც რელიგიური მსოფლმხედველობრივი სისტემა, რომელიც თანამედროვე ეტაპზე თავისი სიცოცხლისუნარიანობით გამოირჩევა.

სამეცნიერო და თეოლოგიური ხასიათის ლიტერატურის საფუძველზე ნაშრომში გადმოცემულია ინფორმაცია როგორც ისლამის აღმოცენების გარემოს, ასევე მუსლიმური მოძღვრების შემადგენლობასა და არსზე, ძირითად მსოფლმხედველობრივი მიმდინარეობების შესახებ ისლამში და ა. შ.

ნაშრომი სამეცნიერო პოპულარული ხასიათისაა და მასში გადმოცემულია როგორც მუსლიმ, ისე არამუსლიმი მკითხველისთვის გასაგებ ენაზე ისლამის მსოფლმხედველობრივი არსი. ნაშრომი არ იქნება დაზღვეული ნაკლოვანებებისგან. მისი შემდგომი დაახვეწისა და სამომავლოდ უფრო ფართო ფორმატში გამოცემისთვის, დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია საქმიანი შენიშვნები და წინადადებები გამოაგზავნოს შემდეგ ელ. მისამართზე:

aaaslanidze@yahoo.com .

RESUME

We offer the reader a book of a scientific-popular nature, in which the history of Islam, dogmatics, philosophy, the area of its spread in Georgia and its peculiarities are presented in a language that is understandable to both Muslim and non-Muslim readers. The Islam doctrine based on the idea of strict monotheism is discussed in the book in terms of theory and practice. At the same time, Islam is considered as a religious worldview system, which is distinguished by its viability in the modern stage.

Based on scientific and theological literature, the paper provides information on the environment of the origin of Islam, as well as the composition and essence of Muslim teachings, the main currents in Islam, and so on.

In the present book, Islam primarily discussed as an ideology in which the greatest civilization has originated, Created a history of almost one thousand five hundred years of its development. Trying to answer the questions, about what underlies this worldview tradition, First of all, what we need to know about this religion in order to form an objective opinion about it?

Unfortunately, there is very little literature in Georgian in this regard, which will create an objective view of Islam, for readers interested in this issues. The need for this will become even more evident, if we take into account the fact, that up to half a million Muslims live in Georgia, also, Georgia mainly lives in the neighborhood of Muslim countries.

Created on the subject of Islam, this book is intended for readers interested in religion in general and Islam in particular.

During the second edition, the book was significantly revised and supplemented with new material, individual issues were thought out differently, to further specify this or that concept, or the content of the sentence.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბიბლია. ტფილისი, 1989.

კურანი მაჰმადისა. ფრანგულიდან თარგმნა პეტრე მირიანაშვილმა. ტფილისი, 1906.

ყურანი. არაბულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებანი დაურთო გიორგი ლობჯანიძემ. თბილისი, 2006.

ყურანი. I-XIV სურები. თარგმანი არაბულიდან და კომენტარები აპოლონ სილაგაძისა. I-II სურები, 2009; III-V სურები, 2009; VI-VIII სურები, 2010; IX-XIV სურები, 2012. თბილისი.

წმინდა წიგნი ყურანი. შინაარსობრივი თარგმანი ინგლისურიდან. მთარგმნელი მიხეილ თურქია. სტამბოლი, 2015.

წმინდა წიგნი ყურანი და მისი შინაარსობრივი თარგმანი. მთარგმნელი: რეზო მიქელაძე. სტამბოლი, 2016.

ასლანიძე ა. ისლამი და თანამედროვეობა. თბილისი, 2013.

აღმოსავლეთმცოდნეობა. 2016, № 5. აპოლონ სილაგაძის რედაქტორობით. თბილისი.

აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები. ოსმალური ტექსტი, თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და ფოტოასლები გამოსაცემად მოამზადეს: ზაზა შაშიკაძემ და მირიან მახარაძემ. თბილისი, 2011.

ახვლედიანი ხ. (კირისილოძე). ნარკვევი აჭარის ისტორიიდან (მე-16-19 საუკუნეები). ბათუმი, 1944.

ბარამიძე რ. საქართველოს მუსლიმური თემი და სახელმწიფო პოლიტიკა (1991-2012 წწ.). ბათუმი, 2014.

გელოვანი ნ., სანიკიძე გ. ისლამი (რელიგია, ისტორია, ცივილიზაცია). თბილისი 2009.

იაშვილი ვ. აჭარა ოსმალთა ბატონობის პერიოდში. ბათუმი, 1948.

ისლამი: ენციკლოპედიური ცნობარი. თბილისი, 1999.

ლინგსი მარტინ. ცხოვრება მუჰამადისა. ინგლისურიდან თარგმნა მარიამ ნანობაშვილმა. პროფ. აპოლონ სილაგაძის რედაქციითა და წინასიტყვაობით. სტამბოლი, 2008.

მგელაძე ნ. მიცვალებულის კულტი და სამგლოვიარო რიტუალი აჭარაში // ბსუ-ს შრომები, IV (ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია). ბათუმი, 2002.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა. 2009, II; 2008, III. ბათუმი.

საქართველოს ისტორია. თბილისი, 2012, ტ. 1-4.

სოლოვიოვი ვ. მუჰამედი. ცხოვრება და რელიგიური მოღვაწეობა. თარგმნა, შესავალი წერილი და შენიშვნები დაურთო მიხეილ მახარაძემ. თბილისი, 2005.

ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში. ბათუმი, 2010.

კიკინაძე ზ. მუსულმანი ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში. ტფლისი, 1913.

კიკინაძე ზ. ოსმალების საქართველო. ტფილისი, 1915

Коран. Перевод И. Ю. Крачковского. Москва, 1990.

Ал-Бухари Муххамад ибн Исма'ил. Обычай и приличия в Исламе. Хадисы Пророка о правилах поведения. СПб, 2016.

Армстронг Карен. Ислам: краткая история от начала до наших дней. Москва, 2011.

Белл Р., Уотт У. М. Коранистика: введение. Москва-Санкт-Петербург, 2005.

Бёртон Дж., Мусульманское предание: Введение в хадисоведение. Москва-Санкт-Петербург, 2006.

Гайнутдин Равиль. Введение в шариат. Москва, 2014.

Гайнутдин Равиль. Ханафитская акида. Москва, 2012.

Ибн Хишам. Жизнеописание пророка Мухаммада. Москва, 2003.

Ибрагим Тауфик. Коранический гуманизм. Москва, 2015.

Ислам в мировой политике в начале XXI века. Москва, 2016.

Ислам в мультикультурном мире. 1-й Казанский международный научный форум. Казань, 2011.

Ислам в мультикультурном мире. 3-й Казанский международный научный форум. Казань, 2013.

- Ислам: Историографические очерки. Москва, 1991.
- Ислам: Энциклопедический словарь. Москва, 1991.
- Исламоведение. Московский исламский университет, Москва, 2008.
- Исламская Цивилизация. История и современность. Сб. статей. Москва, 2016.
- История арабо-мусульманской философии. Под ред. А. В. Смирнова. Москва, 2013.
- Корбен Анри. История исламской философии. Москва, 2013.
- Ланда Р. Г. История арабских стран. Москва, 2005.
- Леиудев В. Ю., Прилуцкий А. М., Викторов В. Ю. Религиоведение. Москва, 2013.
- Панова В. Ф., Вахтин Ю. Б. Жизнь Мухаммеда. Москва, 1990.
- Религиоведение. Под редакцией профессора И. Н. Яблокова. Москва, 2013.
- Сагадеев А. Восточный перипатетизм. Москва, 2009.
- Средневековая арабо-мусульманская философия в переводах А. В. Сагадеева. I том. Москва, 2009.
- Хисматулин А. А. Суфизм. Санкт-Петербург, 2003.
- Юзмухаметов Р. Т., Хайрутдинов А. Г., Алмазова Л. И. Исламоведение. Казань, 2008.

აბესალომ ასლანიძე

**ისლამის ისტორია, დოგმატიკა
და მსოფლმხედველობა**

ABESALOM ASLANIDZE

History, Dogmatics and Worldwiev of Islam

კორექტორი - ხათუნა ასლანიძე

ქ. ბათუმი, 2021 წელი

